

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 9 (485) 3 – 9.03.2017 р.

www.tyzhden.ua

Ян Пекло
про місце
Польщі в
сучасному ЄС

Завдання для партії
середнього класу

Чи готова Європа переглянути
систему безпеки

Справа «Українського
вісника»

СПОКУСИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

Встигніть придбати до 15 березня

The
Economist

Садік Хан Лондон після Brexit **Мартін Соррелл** Час думати про далеке майбутнє **Джастін Трюдо** Канада у 150 **Сьюзен Войджицкі** Що ми дивитимемося **Юрій Мільнер** Дивовижна наука **Мустафа Джемільєв** Звільнити Крим

За ексклюзивною ліцензією

Тижде́нь

Світ у 2017

Український випуск

Можна передплатити за телефоном **067-407-10-96**
(з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)
або на сайті tyzhden.ua

НА ЧАСІ

- 4 **Лабіринт деокупації**
Наскільки послідовною є кримська політика Києва
- 7 **Юрій Макаров про свободу слова та ворожу пропаганду**
- 8 **Коли постане «потужна партія середнього класу»**
Які умови необхідні для зародження неолігархічної політики
- 10 **Александр Хуг:**
«Ми не отримали повних списків озброєння, яке підлягає відведенню»
Перший заступник голови місії ОБСЄ про умови припинення вогню
- 12 **Війна Центру розминування**
Як зустріли початок АТО українські сапери

ТЕМА НОМЕРА

- 14 **Корупційне пасовисько**
Віталій Мельничук про ефективність державного менеджменту
- 16 **Велика годівниця**
Чому державний сектор є головним джерелом корупційного збагачення
- 20 **«Економіка рантьє»**
Чому схеми «червоних директорів» працюють донині
- 23 **Воля, знання і жодних велосипедів**
Як реформувати систему управління держпідприємствами
- СВІТ
- 26 **Ян Пекло:**
«Ми зацікавлені в тому, щоб допомогти ЄС реформуватися»
Посол Польщі в Україні про кризу лібералізму та діалог Варшави з Києвом

- 29 **Едвард Лукас про те, чим нинішнє протистояння з Росією відрізняється від холодної війни**
- 30 **Травоїдним тут не місце**
Як Європа може переглянути свій підхід до безпеки
- 32 **Внутрішній вибір**
Філіпп де Лара про електоральні настрої французів
- 34 **Гюлен проти Ердогана: гібридний конфлікт?**
Які релігійно-філософські ідеї живлять сучасну політику Туреччини
- 38 **Світ догори дригом**
Про революцію в енергопостачанні
- ВПРИТУЛ
- 42 **Вахтанг Кебуладзе про імперський спадок у мовній політиці**
- 43 **Володимир Панченко про об'єднання курсів зарубіжної та української літератури**
- СПАДОК
- 44 **Кримінальна справа «Українського вісника»**
Як КГБ полював на В'ячеслава Чорновола
- КУЛЬТУРА ТА НАУКА
- 46 **Магія місячного с'ява**
Про очікування і несподіванки «Оскара»-2017
- ЩОДЕННИКИ ОКУПАЦІЇ
- 48 **Шлях до себе**
Про уроки війни та окупації
- 49 **А хто залишився?**
Найвпливовіші персони «ДНР»
- P. S.
- 50 **ОНУХ про помірковану довіру та здоровий скептицизм**

Тиждень

№ 9 (485) 3 – 9.03.2017

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Анна Корбут, Роман Малко,

Олександр Крамар, Ганна Трегуб, Алла Лазарева,

Денис Казанський, Юрій Лапаєв,

Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк,

Андрій Голуб, Юрій Макаров

Відповідальний за випуск номера

Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі

тел.: (067) 407-10-96

e-mail: peredplata@tyzhden.ua

Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89

e-mail: reklama@tyzhden.ua

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР

від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212

Адреса редакції

Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0445

Наклад 32 000

Номер підписано до друку 1.03.2017 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредагування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються.

Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе.

Матеріали, позначені літерою «Р», «новини компанії» публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua

The Ukrainian Week

НА ЧАСІ

Лабіринт деокупації

Станіслав Козлюк

З моменту окупації Криму російськими «зеленими чоловічками» минуло три роки. У Києві про цю дату не забули: до Дня кримського опору російській окупації в столиці відбувся доволі численний Марш солідарності. Не забувають про анексований півострів і на міжнародній арені: в ООН наприкінці осені 2016-го РФ визнали державою-агресором. А тема повернення півострова до складу України раз у раз виринає на великих міжнародних самітах. Здавалося б, робота з деокупації триває, однак якщо придивитися ближче, то може скластися протилежне враження.

Гібридна анексія, як і гібридна війна, породила купу проблем. Здебільшого для простих кримчан, які вирішили лишитися українськими громадянами. Свою роль тут відіграли і постанови Кабміну (наприклад, № 1035 про обмеження поставок окремих товарів із тимчасово окупованої території), і постанови Нацбанку, зокрема визнання кримчан нерезидентами, і закони, ухвалені парламентом, зокрема про окуповані території. Виявилось, що українська влада до кінця не знає, як реагувати на дії РФ. А чіткої та зрозумілої стратегії повернення півострова до складу України не видно. Це можна зрозуміти в перший рік війни, коли країна була розгублена, а

ФОТО ГАННА ШЕРВІЙ

прості громадяни в метро студіювали посібники з ведення партизанської війни в умовах міста. Але якщо на міжнародній арені на третій рік так-сяк стратегія проглядається, то у внутрішніх, суто українських, справах держава, здається, реагує точково й подекуди хаотично.

Прокуратура та інші силові органи порушили чималу кількість проваджень, пов'язаних із анексією. Тривалий час здавалося, що ця паперова забава має суто формальний характер — фіксувати порушення, розгляд яких по суті розпочнеться бозна-коли. Однак цей механізм інколи все ж спрацьовує: варто згадати хоча б затримання СБУ на адмінкордоні зрадників — колишніх військових ЗСУ, що після анексії залишилися на півострові й улітку 2016-го намагалися потрапити в материкову Україну.

УКРАЇНЬСКА ВЛАДА ДО КІНЦЯ НЕ ЗНАЄ, ЯК РЕАГУВАТИ НА ДІЇ РОСІЇ. А ЧІТКОЇ ТА ЗРОЗУМІЛОЇ СТРАТЕГІЇ ПОВЕРНЕННЯ ПІВОСТРОВА ДО СКЛАДУ УКРАЇНИ НЕ ВИДНО

Втім, про повноцінну та продуману політику Києва щодо окупованого півострова говорити зарано. «Немає логічної та прийнятої стратегії України щодо цієї території. Ми не розуміємо, чи блокуємо її, чи сприяємо громадянам для підтримки правового зв'язку з материковою Україною. У результаті виникає багато проблем. Одна з них — постанова Кабміну № 367 про порядок в'їзду-виїзду на окуповані території. Вона не дає можливості іноземним громадянам, зокрема лояльним до України журналістам та адвокатам, які моніторять і фіксують порушення прав людини, дістати дозвіл на в'їзд у Крим. Бо це складна й проблемна процедура, яка фактично унеможливує потрапляння на півострів іноземців. Правозахисники не раз закликали державу зробити цю процедуру повідомчою, а не дозвільною. Але на сьогодні змін поки що немає. Як наслідок — іноземці змушені заїжджати на півострів через Москву, порушуючи прикордонний режим. У результаті Україна не контролює, хто ж потрапляє до анексованого півострова. От до яких наслідків можуть призводити такі постанови», — розповіла **Тижню** Дарія Свиридова, представниця Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ).

На складнощах роботи правозахисників на території АРК свого часу наголошували й представники кримських татар. Вони зауважували, що дозвільні процедури не лише з боку Москви, а й з боку України можуть стати додатковими перепонами для потрапляння місій у Крим, попри, здавалося б, зацікавленість України у фіксуванні порушень прав людини.

Окрім того, у кримчан, які вирішили вибратися з окупації, виникають проблеми з евакуацією майна. До цього причетна згадана вище постанова № 1035, прийнята як частина економічної блокади. Як зазначають правозахисники, перелік предметів, котрі може вивезти

українець, обмежений і подекуди застарілий. Кабмін нібито погодився внести в документ певні зміни, які спростили б життя вимушеним переселенцям, але поки що все відбувається на словах. Водночас та сама УГСПЛ має в судовому провадженні кілька позовів, пов'язаних із цією постановою. В одному із судів навіть вдалося отримати рішення, яке визнає цей документ незаконним і таким, що порушує майнові права кримчан.

Окрема мова про банківський сектор. Свого часу НБУ визнав жителів Криму нерезидентами України. У результаті навіть цілком проукраїнські кримчани виявилися відрізненими від власних фінансів. Згодом цю проблему частково вирішили за допомогою довідки для вимушено переміщених осіб (ВПО). Попри це, низка банків вимагають додатковий пакет документів, про який не згадується ані в постановах, ані в законах. І, здається, регулятор на це не здатний вплинути. Ситуації могли б зарадити зміни до закону про створення вільної економічної зони «Крим», проте вони лише готуються.

«На жаль, не існує єдиного бачення і програми дій щодо ситуації з Кримом. Як наслідок — немає координації між відомствами, які так чи інакше намагаються реагувати. Зрозуміло, що або військовим способом, або за допомогою переговорів Крим можна буде повернути, коли Україна виявиться на піку можливостей, а Росія — на мінімумі. Але цей момент можна наближати й працювати над створенням такої ситуації», — переконаний дипломат Богдан Яременко.

Він зауважує, що зараз варто працювати за трьома напрямками. Перший — завдати максимального економічного, політичного та дипломатичного збитку Росії. У результаті РФ має перетворитися на країну, яка де-факто веде війну. Другий — почати вибудовувати органи управління кримської автономії, оскільки повернення півострова не буде простим. Тож над цим треба працювати вже зараз. Зокрема, створити парламент Криму в материковій Україні, який представляв би інтереси кримчан як у нас, так і на міжнародній арені. Так само варто відновити Раду Міністрів АРК, яка фіксувала б і намагалася б вирішувати проблеми кримчан. І, що найважливіше, визначитися зі статусом автономії. Оскільки в попередні роки де-факто ця територія була саме російською автономією у складі України, що в результаті вплинуло на окупацію. Тут можна вкотре згадати про кримських татар та ідеї створення кримськотатарської автономії у складі України. Але все це поки що ідеї на папері, адже поради та рекомендації, не закріплені законодавчо, лишаться просто порадами та рекомендаціями.

Пускати речі на самоплив є дуже поширеною практикою в українській політиці. У питанні Криму вона вже дала цілком очікуваний результат: ігнорування проросійських настроїв та роботи ворожих спецслужб, які підігривали ці настрої, обернулося катастрофою 2014-го. Лінива, часто заради проформи «деокупація» також може дати цілком очікуваний ефект. ■

Маньчжурський патріот

Юрій Макаров

Скажу чесно: мені його бракуватиме. Радіо «Вести» ось-ось сконає. Справді шкода. По-перше, розмовного радіо в Україні й Києві зокрема обмаль — такого, щоб не в інтернеті, а з нормального приймача старого зразка в машині. По-друге, там зібрані яскраві журналісти, зірки без лапок: від Вересня до Дорошенка, від Ганапольського до Калниша: я зараз враховую і тих, хто пішов із проекту (не забуваючи про покійного Павла Шеремета). І там траплялися серйозні розмови, змістовні гості, якісні новини та вдалі знахідки, це я вже кажу як фахівець. А коли станція слухняно почала виконувати мовні квоти, майже, ну от майже зник цей присмак продукту «з-за поребрика», аж раптом...

Ні, не раптом. Холдинг, до якого входять радіо, однойменна отруйна газетка та інтернет-ресурс, періодично привертав посилену увагу фіскальних органів, але без якихось наслідків: чи то аргументів бракувало, чи то політичної волі. Напрада кілька разів виносила попередження радіостанції за очевидні порушення, але два тижні тому, коли постало питання про припинення дії ліцензії, юристи холдингу зробили хід конячкою: заблокували дію наглядового органу постановою... районного суду у Львові (де взагалі-то «Вести» не мовлять). Це була фальшива нота: те, що мало претензію на драму, своїми руками перетворили на фарс.

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА (НАСАМПЕРЕД ВОРОЖОЇ ПРОПАГАНДИ) — НЕБЕЗПЕЧНИЙ ШЛЯХ, АЛЕ ДОВЕДЕТЬСЯ ЙОГО ПРОЙТИ. ГОЛОВНЕ — НЕ ЗАБУТИ ДОРОГИ НАЗАД

Наразі все підвисло: ліцензію на мовлення в Харкові таки анулювали, а рішення щодо цілої станції ухвалюватимуть, коли цей номер *Тижня* вже вийде друком. Тим часом, що діється в шляхетній родині надалі, знають лише втаємничені. Може, власників жаба задавила, може, свіженька, на пару-трику рочків запізнила доктрина інформаційної безпеки подіяла, але 99% працівників миттю звільнилися. Відтак тільки агонія.

Звісно, дискусії розгорілися не на жарт, адже свобода слова — фундаментальна цінність, журналістська солідарність — привабливе гасло (хоча після висвітлення казусу Сергія Лещенка про неї можна говорити хіба що з іронією), а інформаційна безпека під час війни — річ нечітко окреслена й через це трохи набридла. Утім, від самого початку до холдингу були запитання саме стосовно походження

коштів, практично необмежених за мірками нинішнього українського медіа-ринку (хто знає порядок цін, платні, вартість обладнання, поширення сигналу, оренди, паперу тощо, підтвердить). Зрозуміло, що карикатурні офіційні бенефіціари з Авдіївки та Донецька таких потоків не забезпечать. Колишній головний фіскал, а нині московський біженець Олександр Клименко, якому давно й упевнено приписують власність, теоретично міг би, але практично наврядчи: діячі такого штибу звикли радше «заощаджувати», ніж інвестувати, особливо у проєкт, який має перспективи виключно в сенсі впливовості й жодних — у сенсі повернення вкладень. Натомість ми знаємо одного донора, який щедро фінансує телеканали, радіостанції, газети, сайти, фабрики ботів, експедиції реконструкторів та «зелених чоловічків». За дивним збігом його резиденція теж у Москві.

Як же так? Станція фактично російська, а журналісти на ній переважно проукраїнські? Ну що ж, серед колег існують два протилежні кредо: одне — працювати скрізь, де тобі дають трибуну, незалежно від позиції видання, просто користуватися нагодою висловитися; друге — відчувати, що ти стаєш частиною сукупного образу видання й не можеш відокремити себе від його загального меседжа. Пам'ятаєте Маклюєна: «The medium is the message» («Видання — це послання». — **Авт.**)? Так от ідеться саме про те! Важко не помітити, що в перерві твого шоу йде політична реклама «партії» згаданого Клименка або, перефразую, «депутатського об'єднання «Заборонено забороняти», дві третини особового складу якого голосували за пакет законів 16 січня! Ну то таке, за бажання можна абстрагуватися.

Але ж отруйного контенту була маленька часточка. Навіщо тоді ворогу фінансувати українських патріотів? На це один мій товариш, колишній фаховий розвідник, загадково промовив: «Маньчжурський кандидат». Це назва шпигунського роману Річарда Кондона, двічі успішно екранізованого. І, як виявляється, тепер уже частина професійного сленгу. Йдеться про «сплячих агентів», які нічим себе не виказують, доки в день «Д» не надійде відповідний наказ із центру. Дивлячись на перспективу, вигідно мати легальний, зовсім не підозрілий рупор, який за потреби в одну секунду може перетворитися на канал інформаційних диверсій. Ну це таке, конспірологія. Але гроші такі гібридні, бо більше їм немає звідки взятися. Тож і засоби профілактики мають бути відповідні. Ще і ще раз: шкода. А що робити?

Обмеження свободи слова (насамперед ворожої пропаганди) — небезпечний шлях, але доведеться його пройти. Головне — не забути дороги назад. ■

Коли постане «потужна партія середнього класу»

Іван Галайченко

Які умови необхідні для зародження неолігархічної політсили

Суспільство мереж. Український середній клас спромігся вирішувати багато завдань і часто замінює собою державу, однак на об'єднання в партію досі не спромігся

Тиждень традиційно приділяв багато уваги олігархічно-люмпенському режиму, який склався в Україні впродовж першого пострадянського десятиліття. Йдеться про викривлену систему розподілу ресурсів та впливу в політико-економічній системі, де ключовими гравцями є кілька олігархів, котрі концентрують капітал, власність на підприємства, а отже, контроль над політикою, медіа тощо. Вони зацікавлені в залежності від них решти громадян, які працювали б на їхніх підприємствах, мали невисоку зарплату і слухняно підтримували їхні рішення. Така модель неефективна, не здатна до розвитку, марнує можливості та потенціал країни, роблячи її слабкою. Зрештою, це й сталося в Україні. Вихід із такого кола — у постанові потужного середнього класу: людей із власністю, доходами та громадянською позицією, які робитимуть їх незалежними від олігархів і здатними на вільні рішення й дії. Зокрема, на участь у прийнятті рішень і контроль за владою.

В Україні середній клас достатньо зміцнів, щоб стати рушієм двох Майданів. Нині він (його представники) є помітною силою, яка підтримує волонтерський рух, працює у владі на різних рівнях, захищає свої інтереси на місцях, виступає лідерами думок. Але вирішального впливу ще не досягнуто, а олігархічно-люмпенська система ще зовсім не подолана і проявляє себе у практиках як влади, так і основних її конкурентів, як у закритості рішень та схем, так і в спробах зміцнити свої позиції або прийти до керма завдяки популізму (нереальні обіцянки зuboжілим виборцям).

Тож дедалі активніше звучить думка про необхідність постанови нової політики: появу нових облич, виникнення «партії середнього класу», яка прийшла б до влади й установила правила, комфортні для вільного розвитку в країні. Однак більшість авторів, цілком справедливо змальовуючи нинішній стан, потім переходять до традиційних для України закликів «єднатися». А вони, так само традиційно, залишаються непочутими. І річ не тільки й не стільки в «особистих амбіціях», «особливостях менталітету» та «протидії олігархів». Плануючи створення «потужної партії середнього класу», слід зважати на низку об'єктивних факторів. І зусилля спрямовувати не на заклики до нереального чи абстрактного, а на цілком конкретні дії, які до снаги виконати, хоча їх часто відкидають як надто марудні, недостатньо ефектні й такі, що потребують особистих зусиль.

Перший аспект — фінансовий. Створення й підтримка партії, проведення виборчої кампанії — дорога справа. За експертними оцінками, рік між виборами для партії, яка веде діяльність, спілкується з електоратом, організовує роботу на місцях, коштує еквівалент \$3–5 млн. Ці гроші мають надходити постійно для мотивації учасників процесу. Для олігарха такі суми цілком підйомні. Водночас для представників середнього класу досить серйозні. Тим більше що це інвестиції, які не дають миттєвого ефекту й часто спрямовані на «проїдання» партійним механізмом, що дратує не звиклих до марнотратства середніх і середньо-великих підприємців. Тому середній бізнес, котрий був здатен забезпечувати сотні Майдану, а нині тягне на собі масовий волонтерський рух, досить прохолодно ставиться до таких перспектив фінансування партій. Раз укластиє у виборчу кампанію — це ще реально, але щороку «викидати гроші» — сумнівно.

Відповіддю може стати другий аспект — об'єднання зусиль і ресурсів. Мова не про абстрактне «єднайтеся, брати мої», а про взаємодопомогу в конкретних ситуаціях, із якої може логічно ви-

рости спільна громадсько-політична діяльність (якщо принагідно буде подолано звичку розсвоячуватися через дрібниці). Нинішній стан країни, коли на Сході йде війна з агресором, коли всередині зруйнована стара система управління, тоді як нова лише формується, і то часто недолуго, створює безліч підстав для такого єднання. Уже безліч разів говорили про те, що поганий бізнес-клімат в Україні пов'язаний не з високими податками чи навіть топ-корупцією, а з непередбаченістю правил, несправедливістю судового захисту та свавіллям контрольних органів. Але відповіддю якраз може бути згуртування підприємців, експертів та журналістів для того, щоб дати відсіч знахабнілим податківцям, прокурору, недолюстрованому чиновникові; щоб на судовому засіданні змусити суддю діяти за законом або викрити його корумпованість. Замість індивідуальних «маленьких компромісів» із вимагачами можна самоорганізуватися та об'єднатися із союзниками. Із таких союзів можуть вирости життєздатні осередки майбутньої громадсько-політичної сили.

Третій аспект — координація. Українці живуть суспільством мереж: ми більше довіряємо одне одному чи собі подібним, ніж суспільно-політичним інститутам. Горизонтальна або «діагональна» (міжсекторна, як-от бізнес-громада) співпраця може бути напроцуд ефективною, але вона нетривала. Щоб поставити її на постійну основу, забезпечити стале поєднання ресурсів та взаємопідтримку, необхідний спільний предмет для дій. Така координація між різними самоорганізованими групами може відбуватися для лобювання

антимонопольних прозорих правил (тобто того, що забезпечить деолігархізацію), а згодом суворий моніторинг і тиск, спрямований на їх виконання.

Тут необхідна міжсекторна взаємодія, коли середній і великий неолігархічний бізнес підтримує експертів та активістів, здатних розробити проекти законодавчих актів, забезпечити їх лобювання, відстежити виконання.

За експертними оцінками, рік між виборами для партії, яка веде діяльність, спілкується з електоратом, організовує роботу на місцях, коштує еквівалент **\$3–5 млн**

Цей аналіз був би неповним без ще одного аспекту — лідерства. Адже в Україні саме лідер є знаковим для політичної сили: його/її властивості переносять на всю партію, а відтак приймають рішення про підтримку. Однак «лідер згори» — це повторення пройденого. Швидко дати великі кошти можуть лише олігархи, а це зобов'язання й компроміси. Водночас «лідер із низів» чи «багато лідерів» робитимуть це довго і з невеликими шансами на успіх (розкрутити раніше невідому людину — справа не проста й не дешева). Компромісом може бути залучення в керманічі знакової особи, у чийх чеснотах і професійності ніхто не сумнівається. Отже, всім, хто прагне створення «потужної партії середнього класу», варто зосередити увагу й активність на цих практичних питаннях. До виборів, які за Конституцією мають відбутись у 2019 році, час іще є. ■

**ПІДТРИМАЙ РОЗВИТОК НЕЗАЛЕЖНОГО
РАДІО НА BIGGGGIDEA.COM**

громадське радіо
слухайте. думайте.

Александр Хуг:

«Ми не отримали повних списків озброєння, яке підлягає відведенню»

Перший заступник голови Спеціальної моніторингової місії (СММ) ОБСЄ в Україні розповів **Тижню** про нинішні пріоритети місії та перешкоди, які виникають у її роботі.

Спілкувались
Анна Корбут,
Юрій Лапав

Під час нашого інтерв'ю торік ви говорили про демілітаризовані зони як першочергове завдання для деескалації напруженості. Як ви оцінюєте такий пріоритет цього року, враховуючи активізацію бойових дій?

—Рішення про розведення (відведення не тільки певних типів озброєння, а й власне сил) спочатку було узгоджене щодо трьох ділянок: у районі Петрівського, у районі Золотого та в районі Станиці Луганської. У Петрівському та Золотому певне розведення сил і засобів справді відбулося. Це посприяло припиненню вогню або бодай зменшенню кількості порушень режиму припинення вогню. У районі Станиці Луганської розведення не відбулося, тому порушення режиму припинення вогню, які там відбуваються, постійно фігурують у наших звітах.

Незмінною проблемою є те, що сторони надто близько одна до одної у всіх гарячих точках, де досі трапляються випадки вогневої активності. Відколи ми спілкувалися востаннє, відстань між ними в багатьох із цих місць зменшилася. Подекуди сторони фактично бачать одна одну, що призводить до постійного напруження. За логікою речей, якщо це не зміниться, ситуація теж лишатиметься незмінною.

Через таку наближеність деякі з цих районів, як і раніше, недоступні для мирних мешканців. Лінію зіткнення зигзагом перетинають об'єкти інфраструктури, які опиняються між позиціями. Коли починаються зіткнення, вони зазнають безпосереднього впливу.

Водночас розведення сил і засобів має сенс, коли паралельно усувається друге за вагомістю джерело нестабільності — наявність забороненого озброєння. Воно не буде ефективним, якщо лише розвести сторони на відстань 2 км, оскільки навіть міномети найменших калібрів її покривають. Нам не потрібно це додатково обговорювати, відведення важкого озброєння передбачене мінськими угодами. А в наших звітах досі повно свідчень того, що воно лишається там, де було, і все ще застосовується.

Це має робитися за згодою сторін, а не в односторонньому порядку. Щоб ми могли сприяти процесу, нам потрібно мати доступ і можливість здійснювати спостереження та його верифікацію. У деяких із цих районів у доступі нам відмовляють обидві сторони (часто через наяв-

ність мін та інших перешкод). Щоб не було жодних непорозумінь: вилучення цих мін — відповідальність Збройних сил України і так званих ЛНР-ДНР. СММ готова здійснювати патрулювання в будь-якому місці та в будь-який час, але сторони не дають нам можливості це зробити, вони відмовляються надати доступ. Тому ми не можемо цілковито пересвідчитися, що сили справді розводяться, адже не бачимо того. Намагаємося подолати це, розміщуючи додаткові технічні засоби, на зазначених ділянках розведення маємо камери для цілодобового спостереження. Усі можуть побачити деякі відеозаписи, які ми опублікували, особливо в районі Станиці Луганської, де зафіксовано доволі багато порушень режиму припинення вогню.

Основна причина такого стану справ у цьому районі — сторони перебувають дуже близько одна від одної, зокрема в районі мосту в Станиці Луганській, який є не лише ділянкою розведення, а й єдиним КПВВ у Луганській області. Через наявність там останнього розведення сил ще актуальніше, бо дало б змогу безпечно пересуватися місцевим мешканцям і відремонтувати міст.

Обидві сторони взяли на себе зобов'язання дотримувати режиму припинення вогню, але наразі не роблять цього. Доки важке озброєння не відведене й доки не відбулося розведення сил і засобів, ситуація лишатиметься непередбачуваною.

Ви здійснюєте моніторинг розташування важкої зброї. Наскільки динаміка змінюється тут? Чи більшає важкого озброєння вздовж лінії зіткнення?

—Кількість такого озброєння точно не зменшується, і ми постійно звітуємо про те, що техніка зникає з місць зберігання. Ми бачимо, що вона з'являється в зоні безпеки по обидва боки лінії зіткнення.

Щоб ми могли провести верифікацію та підтвердити, що озброєння відведено, сторони мають надати нам вихідну інформацію, про що ми їх не раз просили. Вони повинні вказати, де озброєння міститься зараз і куди його буде відведено. Так ми можемо поїхати в зазначене місце наступного дня, переконавшись, що озброєння там, і провести верифікацію факту відведення. Без таких даних можемо тільки спостерігати.

Ми не отримали повних списків озброєння, яке під-

лягає відведенню. У нас є інформація про вже відведену техніку, але вона нас менше непокоїть, бо вже містилася за лінією зіткнення і не застосовується. Утім, ми й далі спостерігатимемо за цим озброєнням.

Але, якщо хочемо робити більше, нам потрібна вихідна інформація про озброєння, яке підлягає відведенню. Зараз наш обов'язок як спостерігачів — фіксація фактів. І якщо ми побачимо танки чи почуємо вибухи, ті, хто читає наші звіти, знатимуть, що відведення озброєння насправді не відбулося, попри заяви сторін про протилежне.

Наскільки у вас зараз є доступ до українсько-російського кордону? Раніше ви повідомляли про численні перешкоди в доступі до кордону протягом 2016 року. Наскільки змінилася ситуація? Яку частину кордону можете моніторити?

—Мандат СММ охоплює всю Україну, зокрема й 400 км, які уряд наразі не контролює. Ми регулярно здійснюємо патрулі до пунктів перетину кордону між Україною та РФ. Але доїжджаємо до цих пунктів дуже довго. Нерідко дорогою мусимо проходити численні блокпости. Таким чином стає відомо, що ми приїдемо. Також нам часто кажуть їхати з фактичних точок перетину кордону. І ті, хто фактично контролює місцевість, принаймні до сьогодні, не дозволяли й не підтримували відкриття наших баз у Новоазовську, Амвросіївці, Антрациті, Краснодоні тощо. Якби в нас були ці бази, відстані значно скоротилися б і ми могли б відвідувати той район набагато частіше.

Тому те, що ми там бачимо, з причин, які я щойно пояснив, у будь-якому разі значною мірою контролюється. Це треба враховувати.

Чи можливий прогрес у питанні розміщення поліцейської місії в зоні конфлікту?

—Я чув про такі пропозиції так само, як і ви. Однак рішення стосовно розгортання будь-яких нових місій ухвалює Постійна рада ОБСЄ у Відні. Воно вимагає консенсусу всіх 57 країн-учасниць. Як і будь-яка зміна нашого мандата вимагає аналогічної згоди. Поки такого рішення немає, мені складно оцінити, можливо це чи ні.

Нещодавно Кабмін оприлюднив План дій стосовно подальшої взаємодії з окупованими територіями. Чи залучалася СММ до підготовки або обговорення цього плану?

—Ми тісно співпрацюємо з відповідним міністерством. До цього конкретного питання безпосередньо не залучалися. Але ми дуже уважно вивчили документ. І попередили наших спостерігачів на місцях, що внаслідок реалізації Плану можуть бути якісь зміни. Ми вітаємо будь-яку ініціативу, яка дала б змогу стабілізувати та нормалізувати ситуацію в районі заради мирних мешканців, їхньої свободи пересування, особливо на КПВВ. Наразі таких пунктів п'ять, і щоб пройти їх, потрібно надзвичайно багато часу. Крім того, біля них розташовуються позиції.

Усі мають поставити свої цілі на другий план, а на перший вивести гуманітарні: забезпечити належну увагу мирним мешканцям.

Як складається ваша співпраця зі Спільним центром з контролю та координації?

—У нас є команда, яка взаємодіє із СЦКК в Соледарі. Ми, як головний офіс СММ в Україні, постійно перебуваємо з ним у безпосередньому контакті. Генерали

із СЦКК телефонують нам кілька разів на день, особливо коли ситуація напружена.

Ця взаємодія дуже важлива, бо СЦКК наділений критично важливою роллю в реалізації деяких ключових положень мінських угод. Ця роль охоплює допомогу в забезпеченні комплексного режиму припинення вогню, координацію робіт із розмінування, сприяння гарантуванню нашої безпеки, а також забезпеченню оперативного реагування на будь-які перешкоди в нашій моніторинговій діяльності.

Вони відіграють надзвичайно важливу роль, коли йдеться про технічні, військові аспекти проблеми. А в нас мандат на спостереження. Тому ці відносини дуже важливі.

РОЗВЕДЕННЯ СИЛ І ЗАСОБІВ МАЄ СЕНС, КОЛИ ПАРАЛЕЛЬНО УСУВАЄТЬСЯ ДРУГЕ ЗА ВАГОМІСТЮ ДЖЕРЕЛО НЕСТАБІЛЬНОСТІ — НАЯВНІСТЬ ЗАБОРОНЕНОГО ОЗБРОЄННЯ

СЦКК довів, що справді може працювати злагоджено. Останній приклад — наше спільне сприяння відновленню електропостачання в Авдіївці й на Донецькій фільтрувальній станції. З одного боку, я хотів би висловити вдячність за їхню роботу. З другого — закликати їх працювати навіть більш злагоджено.

Чи плануєте організувати цілодобовий моніторинг у проблемних районах? Наразі часто трапляється так, що бої розпочинаються, коли СММ їде звідти.

—По-перше, неправильно казати, що коли ми в певних районах, то там спокійно, а щойно їдемо, починається вогнева активність. У нашому звіті від 21 лютого зафіксовано 780 порушень режиму припинення вогню за ніч, із 18:00 до 8:00 ранку. Спостерігачі СММ не патрулюють вночі, проте є 14 локацій уздовж лінії зіткнення, із яких ми здійснюємо моніторинг: слухаємо і дивимося. Є камери, які працюють цілодобово. Насправді більшість порушень режиму припинення вогню ми фіксуємо в нічний час.

Які у вас пріоритети на 2017 рік?

—Ми і далі докладатимемо максимум зусиль до того, щоб виконати поставлені мандатом завдання. У межах мандата підтримуватимемо реалізацію мінських угод, здійснюючи моніторинг. Місія та країна, що головує в ОБСЄ, висловили серйозне занепокоєння становищем мирних мешканців у зоні безпеки, тим, що їхні життя наражаються на небезпеку через постійні зіткнення. Ми хотіли б привернути увагу до того факту, що гуманітарні питання мають бути першочерговими.

Ті, хто відповідає за прийняття рішень, можуть формувати їх на основі наших звітів. Ми не бачимо всього. У той час як ми готові моніторити будь-де й будь-коли, ті, хто приймає рішення, відмовляються надати нам таку можливість. Більшість обмежень, що впливають на роботу СММ, не є результатом нашого рішення. Звіти, які публікує СММ, надають об'єктивну інформацію. Якби ті, хто ухвалює рішення та видає накази, усували порушення, які ми спостерігали, більшості смертей і руйнувань можна було б уникнути. ■

Війна Центру розмінування

Ярослав Тинченко

Кілька бойових історій про кам'янець-подільських саперів

Перші трофеї. Олександр Лісовий та Ігор Маматов біля захопленого в сепаратистів танка

2 березня 2014 року в Збройних силах України вперше за роки незалежності було оголошено не навчальну, а справжню бойову тривогу. Саме цей день слід вважати початком збройної агресії Російської Федерації проти нашої держави.

Найбільше відчували наближення цього дня сапери із Центру розмінування, що в Кам'янці-Подільському. У 2012 році, коли Міністерство оборони України очолював колишній громадянин РФ Дмитро Саламатін, почався масовий процес знищення боеприпасів. Перед Центром розмінування було поставлено завдання ліквідувати їх «непридатний» ресурс на військових складах усієї України. Але фактично знищували боеприпаси в заводській упаковці, яких переважно не виготовляють у нашій державі, передусім снаряди до артилерійських систем залпового вогню «Град» та «Смерч», реактивні гранати ПГ-7, снаряди до 152-міліметрових гаубиць, ручні гранати Ф-1 тощо. Незабаром до цієї операції крім саперів підключились артилеристи: запас мово «вистрілювався» на Рівненському полігоні.

Цікаво, що, навіть коли почалися події на Майдані, військове керівництво категорично наполягало, щоб сапери й артилеристи пришвидшили операцію зі знищення боеприпасів. Ця операція не зачепила лише Кримський півострів, хоч там і було визначено два місця для їх утилізації.

Край історії поклали євромайданівці, заблокувавши військові частини в Рівненській області. На цій підставі командир Центру розмінування припинив організацію знищення боеприпасів і повернув особовий склад у місце постійної дислокації.

Оголошення бойової тривоги в Центрі розмінування виявилось майже буденним: її підсвідомо очікували. Але цього разу були поставлені інші завдання: встановити елементи систем інженерних загороджень у Чернігівській, Сумській та Херсонській областях. За даними розвідки, у районі російсько-українського кордону на київському напрямку було зосереджено майже 50-тисячне угруповання Збройних сил РФ. У Криму російська сторона також швидко нарощувала свою військову присутність.

Від 5 травня 2014 року групи саперів (по два-три фахівці) працювали разом із бойовими частинами в зоні проведення антитерористичної операції. Однією з найцікавіших сторінок діяльності Центру в той період можна вважати участь офіцерів-саперів Ігоря Маматова та Олександра Лісового в обороні артемівської бази, на якій зберігалося 4 млн одиниць вогнепальної зброї. Сам склад міститься в штольнях, куди можна дістатися лише за допомогою підйомника.

Перед саперами Центру розмінування було поставлено завдання: знищити підземелля, якщо на території військової частини ввірнуться терористи. Аби впоратись із цим, Маматов та Лісовий мали дістатися до Артемівська через ворожі блокпости. Обидва відпустили бороди, їхали в цивільному. Підполковник Маматов вирушив до Артемівська звичайним поїздом. На очах у нього вороги заарештували вісьмох українських військових, які добиралися тим самим транспортом. Однак на Ігоря Володимировича уваги не звернули.

На артемівських складах перебувала порівняно невелика залога: близько 80 військовослужбовців та цивільних працівників, серед яких і підкріплення з 80-ї десантно-штурмової бригади та 3-го полку спецназу. Аби не допустити захоплення складу, українські сапери заклали там 9 т вибухівки.

Терористи двічі намагалися штурмувати військову частину в Артемівську. Вперше в ніч із 8 на 9 червня 2014 року. До бази під їхню руку, розосередилася навколо й почала стріляти з гранатометів та стрілецької зброї. Захисники складів відкрили вогонь у відповідь. Російський військовий КаМАЗ наблизився майже до воріт бази, у кузові перебував кулеметник, який буквально засипав кулями оборонців. По вантажівці вдарили з гранатометів. Пробили три колеса, пошкодили кабінку. Нападникам довелося відступати, КаМАЗ покинули. У ньому українські солдати знайшли кулемет КОРД із прицілом російської модифікації, російський гранатомет АГС 1998 року випуску, понад 20 коробок із боеприпасами, кілька з яких кримські, решта

російські. На КамАЗі був намальований величезний прапор РФ.

Друге терористи штурмували артемівську базу, використавши танки. То було в ніч із 27 на 28 червня. О 03:50 спостерігачі помітили, що до об'єкта суне колона у складі двох танків, кількох мікроавтобусів та легкових автомашин. Один із танків чомусь (певно, через технічні несправності) не доїхав, а другий уже за півгодини опинився біля бази. Почався бій із ним та піхотою ворога.

По танку було зроблено вісім пострілів із ручних гранатометів, до того ж він залутався у дряганий загорожі. Супротивник мусив відступити. Услід за ним із бази вирушили, щоб оглянути місцевість, дві групи військових. Вони знайшли танк неподалік у лісосмузі: його двигун «закипів», а екіпаж утік. Саперам вдалося полатити знахідку і пригнати її на базу.

Під час звільнення Артемівська Олександр Лісовий та Ігор Маматов знешкодили на різних об'єктах міста два саморобні вибухові пристрої, міну-пастку, шість мін, два радіокеровані пристрої, саморобну вибухівку з датчиком руху, майже 20 кг вибухової речовини, саморобні гранати і п'ять пляшок із запальною сумішшю. Трофейний російський КамАЗ досі «служить» на артемівській базі, а ось танк було передано 17-й окремій танковій бригаді, і він «загинув» в одному з перших боїв.

Від початку липня 2014 року групи саперів були в кожній батальйонно-тактичній групі Збройних сил України. Вони здійснювали підриз бетонних загороджень, робили оцінку різних стратегічних об'єктів на предмет перевірки або підготовки до знищення. Зокрема, фахівці Центру, а також сапери з інших військових частин здійснили підриз злітно-посадкової смуги Донецького аеропорту та важливих об'єктів у дебальцівському залізничному вузлі.

Кілька разів групи саперів потрапляли в оточення. Одна з них, до складу якої входили капітан Олександр Мельничук, старшина Андрій Олійник та сержант Сергій Бруска, від 19 серпня 2014 року перебувала на Савур-могили в розпорядженні полковника Ігоря Гордійчука. Окопними снарядами вона підризувала камінь для облаштування позицій і брала участь у відбитті штурмів.

22–23 серпня оборонці Савур-могили спостерігали, як із російської території рухаються військові колони в глиб України. Олександр Мельничук сказав тоді до Гордійчука: «Що нам робити? Ми в оточенні». Той відповів: «Ми ж офіцери». Мав на увазі, що оборонці мають залишатися там, доки надійде наказ, або загинути.

Та все ж залогою по команді Ігоря Гордійчука покинула Савур-могили. У ніч із 24 на 25 серпня на захід вирушили дві групи: 14 і 6 військових. Більшу, в якій перебував Гордійчук, виводив Василь Ковальчук (позивний Славуа), доброволець і досвідчений слідопит. Група йшла на з'єднання з військами генерала Хомчака, що воювали під Іловайськом.

Спочатку вона рухалася в бік Амвросіївки, але вранці 25-го Ковальчук з'ясував, що там уже росіяни. Сусіднє село Благодатне виявилось теж зайняте супротивником. Взяли напрямом на Кутейникове — довелося йти полями, подолати кілька маленьких річок. Але 26-го з'ясували, що там теж ворог. Група повернула на північ і пішла в бік села Григорівка, що неподалік Многопілля: саме там мав бути розташований штаб Руслана Хомчака.

У Григорівці Гордійчук зв'язався по телефону зі своїм товаришем полковником Борисом Кифоренком, який на своєму уазуку приїхав по групу. Він зробив дві ходки до Многопілля й забрав усіх. Попри те що українські війська опинилися в оточенні, Кифоренко був настроєний рішуче і збирався битися до останку. Через кілька днів полковник та два його офіцери загинуть під час прориву з Іловайського котла в тому самому уазуку, відстрілюючись із автоматів. Уже вранці 27 серпня група Ігоря Гордійчука була у Многопіллі. У селі бійці знайшли вантажівку, на якій уранці 29-го вирушили з колоною батальйону «Донбас» та інших частин так званним зеленим коридором. Троє з полковником сіли в кабінку, решта — у кузов. Дорогою почався обстріл колони, вантажівка завершила до села Червоносілля — вслід за машинами донбасівців. Біля в'їзду туди на перехресті вже палав, як факел, російський танк. Донбасівці вели бій із солдатами РФ. Коли підїхали до крайньої хати, кабінку з боку Гордійчука прошило осколком артилерійського снаряда. Полковник упав долілиць, ззаду в нього було повністю розпанахано голову. Із групи загинув ще один борець, доброволець Володимир Бражник, який виконував функції Гордійчукового ад'ютанта.

ФАХІВЦІ ЦЕНТРУ, А ТАКОЖ САПЕРИ З ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ЗДІЙСИЛИ ПІДРИЗ ЗЛІТНО-ПОСАДКОВОЇ СМУГИ ДОНЕЦЬКОГО АЕРОПОРТУ ТА ВАЖЛИВИХ ОБ'ЄКТІВ У ДЕБАЛЬЦІВСЬКОМУ ЗАЛІЗНИЧНОМУ ВУЗЛІ

Після того як обстріл припинився, бійці повернулися до машини. Коли відчинили дверцята кабінки, Гордійчук несподівано підвів закривавлене обличчя й розплющив очі. Його обережно витягли надвір, надали першу допомогу, а пізніше вернули до підвалу одного з будинків, де було облаштовано медичний пункт.

30 серпня 2014-го 250 військовослужбовців Збройних сил України та 110 бійців батальйону «Донбас», які перебували в Червоносілському, за досягнутою домовленістю здали зброю росіянам. Крім того, було ще 40 або 50 поранених. Після цього наших офіцерів та солдатів довго вели соняшниковими полями повз позиції ворожої артилерії. Потім зупинилися просто в полі неподалік великого озера, де заночували. По периметру українських бранців охороняли десантники 331-го полку 98-ї повітряно-десантної дивізії з Кострома. Солдати-росіяни не приховували, звідки вони. Надвечір 30 серпня серед поля помер один із поранених, уранці 31-го — другий. Потім принесли третє тіло. Бійці думали, що один із загиблих — полковник Гордійчук, бо мало хто вірив, що з таким пораненням можна вижити.

Нарешті вдень 31 серпня на поле прибула колона з машинами швидкої допомоги, якими керував немолодий український полковник Ігор Палагнюк. Військовослужбовців передали йому, і незабаром вони опинилися на неокупованій території.

Полковника Ігоря Гордійчука вдалося врятувати, нині він очолює Київський військовий ліцей імені Івана Богуня. Усі фахівці Центру розмінувалися в Кам'янці-Подільському так само живі-здорові й продовжують виконання службових обов'язків. На сьогодні це єдина бойова частина Збройних сил України, у якій немає жодних утрат. ■

Державна власність

Корупційне пасовисько

Віталій Мельничук

Держава є найбільшим роботодавцем і найбільшим розпорядником господарських активів загальною вартістю 1 трлн 527 млрд грн. За нинішнього курсу гривні це \$56,6 млрд, що в 2,5 раза більше, ніж вартість усіх активів (підприємств, нерухомості, акцій тощо) першої сотні найбагатших людей країни за рейтингом Forbes «100 найбагатших-2016».

Але якщо разом із вартістю активів брати до уваги ще і їхню віддачу, то частка держсектору, за даними Мінекономрозвитку, становить лише 16,3% економіки. Загалом цифра невелика навіть порівняно з країнами ЄС. Тим більше що до відновлення незалежності України в 1991-му державний сектор становив 99,9% економіки, а за 25 років зменшився на 83,6%. Однак такий незначний внесок держсектору в економіку пов'язаний не так із кількістю держпідприємств, хоча вона й велика, як із низькою продуктивністю. Якщо їхні активи становлять 27,4% усіх економічних активів, то чистий дохід, який вони продукують, — лише 14,6%. Таким чином, державна власність, а точніше, за Конституцією, власність українського народу, використовується вкрай неефективно, вона забезпечує удвічі меншу віддачу, ніж приватна. Основною причиною є слабка система корпоративного управління держпідприємствами, яка ставить суперечливі цілі, не сприяє рентабельності та прибутковості, зацікавлена в нинішньому стані задля збереження корупційної складової. Зв'язки між держпідприємствами та урядом (а водночас і з парламентом, оскільки уряд коаліційний) в Україні вкрай міцні, що створює ґрунт для корупції, зловживання владою, неформального існування інституту «смотрящих» за найприбутковішими держпідприємствами та фінансовими потоками. Міністерства та відомства беруть активну участь у безпосередньому управлінні держпідприємствами, що неминуче призводить до конфлікту інтересів і корупції.

Протягом довгого часу єдиним шляхом вирішення проблеми вважалася приватизація. Прозора приватизація потрібна, проте не всім підприємствам. Наприклад, природна монополія — єдиний суб'єкт господарювання в певному сегменті ринку, зокрема в залізничній та енергетичній галузях. Низка держпідприємств мають стратегічне значення для економіки та обороноздатності країни. Деякі з них створюються для реалізації життєво важливих товарів та послуг, що не надаються приватними компаніями. Держава здатна взяти на себе ризики інвестування у великі інфраструктурні проекти та запровадження нових технологій. Крім того, приватизацію багатьох держпідприємств не можна провести в короткий термін.

Отже, найближчим часом Україна збереже значну кількість держпідприємств, а це потребуватиме великої

уваги до державного сектору економіки, якщо врахувати його значення, низьку ефективність та корупційну складову. Оскільки державна власність є власністю громадян, вони повинні знати, чи використовує її уряд законно, доцільно та ефективно. І тому держпідприємство має бути прозорим, а його звітність — доступною. Щоб ліквідувати корупційну складову, необхідно виключити вплив політиків на держпідприємства. Для цього в успішних країнах є централізовані органи власності, які працюють на професійних засадах, діючи приблизно так, як інвестиційні фонди. Тобто підприємства, які перебувають у власності держави, передають пакети акцій у ці фонди, професійно управляються через них, а не через міністерства, як у нас. І нарешті, дуже важливий елемент — реально незалежні наглядові ради з відповідними професійними навичками та повноваженнями.

Національна рада реформ у грудні 2014-го зарахувала реформу державних підприємств та держвласності до пріоритетних. Ставилося завдання досягти здорової, прозорої та ефективної системи діяльності держпідприємств на наведених вище засадах через запровадження «Принципів корпоративного управління для держпідприємств», рекомендованих ОЕСР.

ДЕРЖАВНА ВЛАСНІСТЬ, А ТОЧНІШЕ, ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ, ВЛАСНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ВКРАЙ НЕЕФЕКТИВНО, ВОНА ЗАБЕЗПЕЧУЄ УДВІЧІ МЕНШУ ВІДДАЧУ, НІЖ ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ

Спочатку все йшло добре: було схвалено Стратегію реформ, прийнято низку важливих законів, стан справ регулярно заслуховувала Національна рада реформ під головуванням президента України, почалася реформа НАК «Нафтогаз України», інших монополістів. Та згодом реформа сповільнилася, а останнім часом, схоже, зупинилася. Її гальмують менеджмент держкомпаній, що бажає зберегти тіньові доходи, брак єдності в парламенті щодо ролі держпідприємств, вплив політиків за «коаліційним принципом» на вищий менеджмент міністерств та відомств, в управлінні яких перебувають держпідприємства, як і на самі підприємства. Не останню роль відіграють і корупційні можливості, які дає «нічия» народна власність, що залишається головним «пасовиськом» для корумпованих, але наділених владою «міцних господарників».

Та й Національна рада реформ останній раз розглядала хід реформи держпідприємств аж 14 грудня 2015 року... ■

Велика годівниця

Олександр Крамар

Чому державний сектор є головним джерелом корупційного збагачення

Станом на жовтень 2016 року в Україні було зареєстровано 3447 державних підприємств різного розміру із загальною вартістю активів понад 1,5 трлн грн. У них зайнято 862 тис. працівників: понад 10% усіх офіційно задіяних у комерційному секторі. Для порівняння: у групі компанії СКМ олігарха Ріната Ахметова, яка все ще залишається найбільшим приватним роботодавцем у країні, працює близько 300 тис. осіб. Причому значна частина — на окупованих територіях Донецької та Луганської областей.

Чимала проблема — баласт у вигляді підприємств, які давно не діють. Зі згаданих 3447 на кінець 2016 року працювало лише 1789. Решта в стадії ліквідації або банкрутства. Вони десятиліттями залишаються на балансі різних державних органів, які не мають ані ресурсів, ані кваліфікованих кадрів, ані досвіду, щоб ефективно проводити їх ліквідацію. Водночас причетні посадовці часто виявляють інтерес до тіньового використання їхньої власності (переважно земельних ділянок чи приміщень), щоб отримати чималі необліковані доходи.

За дев'ять місяців 2016-го державний сектор отримав 38,2 млрд грн чистих прибутків. Проекція цього результату на дані за весь рік показує середню рентабельність роботи підприємств держсектору (відношення чистого прибутку до вартості активів) не більше ніж 3–3,5%. А з прибутками торік узагалі працювали тільки 1112 підприємств (62% тих, що діють). Решта принаймні формально збиткові, а відтак залежать від держдотацій. Наприклад, із 89 активних підприємств, які перебувають у підпорядкуванні Міненерговугілля й на яких зайнято близько 115 тис. працівників, прибуткові лише 30. Зі 100 активних підприємств Укроборонпрому, де трудиться 78,2 тис. працівників, прибуткові лише 58. Із 75 працюючих підприємств в управлінні Фонду держмайна (ФДМ) прибуткових тільки 30.

Уявлення про розлогу мережу державних компаній дає серія звітів Мінекономіки, підготовлених у 2015–2016 роках. Раніші з них є вичерпнішими, хоч і побудовані переважно на застарілих нині матеріалах 2013–2014-го. Пізніші щоразу більш куці. Якщо спочатку йшлося про спробу ґрунтовного узагальнення й аналізу діяльності бодай сотні з кількох тисяч державних підприємств, які контролювали левову частку активів та оборотів усього держсектору, то найновіша на сьогодні доступна громадськості звітність за повний 2015 рік включає огляд лише кількох десятків підприємств.

За даними на кінець 2014 року, найбільші активи в Україні належали державним енергетичним компаніям Нафтогаз та Енергоатом, становлячи сукупно майже 50% усього тодішнього держсектору. Разом з Укрзалізницею їхня частка перевищувала 61% активів. У 2015-му вартість активів зросла передусім за рахунок їх значної переоцінки в Укрзалізницю, яка

зменшила розрив із Нафтогазом та Енергоатомом. Держпідприємствами, частка кожного з яких становила від 0,3% до 3% активів держсектору, є Енергоринок, Укргідроенерго, Укренерго, Центренерго, Регіональні електричні мережі (РЕМ) в енергетиці. Укрпошта, Адміністрація морських портів України (АМПУ), порти «Маріуполь» та «Южний», Укравтодор, Украерорух, Укркосмос та аеропорт «Бориспіль» у транспортно-комунікаційній сфері. КБ «Південне», «Зоря-Машпроект», «Антонов», ХДАВП, Турбоатом та Дарницький вагоноремонтний завод (ДВРЗ) у машинобудуванні. А також Укрспецекспорт, Одеський припортовий завод, Східний ГЗК, НСК «Олімпійський», Аграрний фонд, Державна продовольчо-зернова корпорація (ДПЗКУ).

За результатами 2015 року 94 найбільші державні підприємства, загальні активи яких на той час становили 1386,5 млрд грн, реалізували продукції на 352,6 млрд грн. Показник ЕВІТДА (прибуток до вирахування податків, відсотків за кредитами та амортизації) становив 40,33 млрд грн (рентабельність за ЕВІТДА — 11,44%). Тоді як в основних компаній олігархічної імперії Ріната Ахметова відповідні показники дорівнювали: у Metinvest — 149,2 млрд грн виручки та 11,2 млрд грн ЕВІТДА; ДТЕК — відпо-

відно 95,4 млрд грн та 7,51 млрд грн, Укртелекому — 6,77 млрд грн та 1,86 млрд грн.

Таким чином, у середньому рентабельність за ЕВІТДА в державних компаній була навіть вищою, ніж у компаній СКМ Ахметова. За загальними обсягами виручки та ЕВІТДА топ-94 найбільших державних компаній переважали найбільший приватний конгломерат країни. Однак, по-перше, з метою мінімізації оподаткування структури олігарха мали мотивацію занижувати офіційну рентабельність свого бізнесу, а по-друге, у державних підприємств є значні відмінності. Тоді як певна частина їх навіть офіційно мала високу рентабельність, інша перебувала на межі банкрутства. А в низці випадків хороші показники ЕВІТДА зводилися нанівець великою амортизацією та штучним заниженням витрат через недоінвестованість, що особливо притаманно інфраструктурним та енергетичним активам — найрентабельнішим серед держсектору за показником ЕВІТДА.

ФАВОРИТИ Й АУТСАЙДЕРИ

Найрентабельнішою останнім часом в Україні є діяльність транспортних держпідприємств. Зокрема, рентабельність за ЕВІТДА заснованої у 2013 році Адміністрації морських портів України (АМПУ; керує всіма 13 морпортами) становила 69,2% у 2014-му та 78,8% у 2015-му. Показник чистої рентабельності у 2015-му був у АМПУ 56,5% проти 37,8% у 2014-му. Найбільший порт країни «Южний», який у 2015-му перевалив 33,6% усіх вантажів, збільшив рентабельність за ЕВІТДА від 47,6% у 2014-му до 52,6% у 2015-му. Однак в абсолютних цифрах ідеться про досить скромні показники: 1,14 млрд грн — менше ніж \$50 млн. А найкраще відношення ЕВІТДА до загальної виручки у 2015 році продемонстрував Одеський порт — 105,3% проти 84,7% у 2014-му. При цьому її загальні показники, як і обсяг перевалки, були майже вдвічі меншими, ніж «Южного». Заниженість ЕВІТДА в портах у Южному та Одесі особливо помітна, коли порівнювати з Чорноморським (у минулому Іллічівським) та Маріупольським морпортами, які, маючи у 2–2,5 рази менші обсяги перевалки, ніж в Одесі, й у 4–5 разів, аніж у Южному, отримали майже такі самі показники ЕВІТДА — відповідно 0,73 та 0,8 млрд грн (за рентабельності 44,5% та 80,8%).

Не набагато менш прибутковими є держпідприємства в авіатранспорті. Так, аеропорт «Бориспіль», який у 2015 році обслужив 68% авіаційного пасажиропотоку України, отримав ЕВІТДА майже 2 млрд грн і мав рентабельність за ним 79,0%. Попри менші розміри, цікавий у фінансовому сенсі й Міжнародний аеропорт «Львів» імені Данила Галицького — найбільший у Західній Україні. Його показник ЕВІТДА у 2015 році становив лише 76 млн грн, однак рентабельність за ним зростає до 42,4% проти 28,6% у 2014-му. Державне підприємство обслуговування повітряного руху (Укрерорух) отримало у 2015 році ЕВІТДА 31,5%, а чистий прибуток сягнув 342 млн грн.

Натомість Укрзалізниця через занижені тарифи і процвітання корупції, про яку публічно заявляє вже навіть міністр інфраструктури Володимир Омелян, пасе в секторі задніх. За найбільшого загального показника ЕВІТДА — 12,82 млрд грн у 2015 році — його рентабельність становила лише 21,3%. Натомість компанія із 308 тис. працівників є основним працедавцем у державному секторі й чи не найбільшим клондайком

для заробітків молододолігархів Дубневичів. А її помірний ЕВІТДА нівелюється необхідністю масштабних витрат на амортизацію та оновлення застарілих основних засобів. Іще критичніша ситуація на третьому (після Укроборонпрому) за чисельністю зайнятих підприємстві державного сектору — Укрпошті. Рентабельність за ЕВІТДА там становила лише 4,3%, а обсяг — тільки 0,17 млрд грн (\$8 млн). При цьому численні працівники підприємства мають найнижчі в країні та держсекторі заробітні плати.

Підприємства електроенергетичної галузі за 2015-й порівняно з попереднім роком майже подвоїли прибутковість за показником ЕВІТДА, який становив 19 млрд грн. Головним чином завдяки Енергоатому, на який припадало 14 млрд грн із нього. Ця компанія разом із оператором електромереж високого струму Укренерго та Гідроенерго (оператор ГЕС) має високу рентабельність за ЕВІТДА (відповідно 41,6%, 68,8% та 60,5%), який останнім часом зростає. При цьому підприємства, що відіграють ключову роль у гарантуванні стабільності електропостачання в країні, потребують значних амортизаційних відрахувань, а також капітальних інвестицій, які нівелюють високі показники ЕВІТДА й вимагають припинення цінової дискримінації через явно занижені тарифи на їхні послуги. Значно гірша ситуація в Регіональних електричних мережах (РЕМ) та Центренерго — операторі останніх трьох ГЕС у державній власності, дві з яких працюють на дефіцитному антрацитовому вугіллі. Перша з названих

Заплановані витрати на держзакупівлі держпідприємствами у 2016 році становили **410,5 млрд грн** — це **75%** усіх держзакупівель у країні

компаній у 2015 році мала один із найбільших серед держпідприємств від'ємних ЕВІТДА (понад 2 млрд грн), а в Центренерго він становив тільки 0,25 млрд грн із рентабельністю за ним 3,7%. Якщо в першому випадку це значною мірою пояснюється все ще заниженим тарифом на послуги (хоча присутня й традиційна для всього державного сектору корупційна складова), то Центренерго постійно фігурує в корупційних скандалах, які свідчать про масштабні зловживання зі значним завищенням цін на паливо та роботи й матеріали, які закуповує компанія.

Серед інших держпідприємств прибутковістю вирізняється хіба що Турбоатом. Підприємство останніми роками також часто фігурувало в корупційних скандалах у ЗМІ, проте його унікальний потенціал та попит на його продукцію як в Україні, так і на світовому ринку створюють умови для високорентабельної роботи. За обсягу реалізації у 2015 році 2,73 млрд грн собівартість виробленої продукції становила тільки 1,24 млрд грн, а ЕВІТДА — 1,8 млрд грн, збільшившись таким чином від 36,6% у 2014-му до 65,1% у 2015-му. Підприємство виробляє турбінне обладнання для теплових, атомних та гідроелектростанцій, забезпечуючи понад 10% потреби світового ринку в турбінах для АЕС. У самій Україні його турбінами укомплектовані 40% ТЕС, 85% АЕС та 95% ГЕС. Підприємство постачає турбіни власного виробництва у 45 країн світу та конкурує з такими гігантами, як General Electric, Siemens, Alstom, Voith. Частка експорту в загальному обсязі реалізації становить 65%, а останнім часом компанія підписала контракти на десятки мільйонів доларів із

компаніями з країн ЄС про постачання обладнання для реконструкції низки європейських АЕС (Угорщина, Болгарія).

Більшість інших присутніх у звітності Мінекономіки за 2015 рік великих державних підприємств у сфері машинобудування, хімії, постачання та розподілу електроенергії та навіть агропромислового ДПЗКУ (рентабельність за ЄВІТДА у 2015 році — 12,0%) не могли останнім часом похвалитися високорентабельною діяльністю. На ключових державних виробниках міндобриб — ОПЗ та Сумихімпромі — за високих цін на імпортований газ та падіння цін на світовому ринку готової продукції рентабельність за ЄВІТДА становила лише 5,7–2,8%. Негативний показник ЄВІТДА Південмашу — 1,3 млрд грн. Рентабельність за ЄВІТДА Електроважмашу з 6% у 2014-му знизилася до -0,4 у 2015-му. Лише близько \$1,5 млн становив ЄВІТДА на Хартроні.

Збитковою у 2015 році, коли підготували аналізований звіт Мінекономіки, була НАК «Нафтогаз». 2016-го вона нарешті вийшла на високий рівень прибутковості. Однак переважно за рахунок Укртрансгазу, активи якого наразі вилучаються зі складу НАК. Тож доля й навіть саме існування одного із трьох найбільших за обсягом активів та реалізації державного підприємства залежатимуть від того, чи залишиться в його складі Укргазвидобування й чи продовжить уряд політику лібералізації ринку та встановлення ринкових тарифів на блакитне паливо. Чи, як це відбувалось останнім часом, повернеться до штучного стримування ціни на газ, який видобуває державна компанія, котра знову дедалі більше розходиться з вартістю, за якою на ринку його продають приватні фірми.

ГОЛОВНИЙ ПРИЗ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ

Контроль над держкомпаніями й тими фінансово-економічними можливостями, які він відкриває, є ключовим мотиватором участі в політичній боротьбі всіх наявних партійних проектів і водночас основним інструментом монетизації отриманих під час виборчих кампаній голосів. Останні хоч і коштують дорого, однак у разі успіху відбиваються сторицею. Паразитують на державних і комунальних підприємствах, розподілі яких відбувається за квотами, є основним джерелом корупційних доходів.

Формально збиткові або такі, що перебувають на межі рентабельності, компанії, котрі все ще офіційно залишаються у власності держави, насправді приносять сотні мільярдів тим, хто ними управляє від імені народу України. Саме тому останніми роками спостерігається такий шалений спротив будь-яким спробам зробити систему інакшою. А зміна керівництва, здавалося б, збиткових чи принаймні малорентабельних підприємств часто супроводжується тривалими оскарженнями результатів конкурсів та спробами повернення колишніх очільників через суд.

Основними механізмами заробляння коштів на державних підприємствах є закупівлі за завищеною вартістю товарів, робіт і послуг для потреб держпідприємств чи компаній, у яких є частка державної власності (держзакупівлі), а також продаж за заниженими цінами готової продукції чи послуг фірмам-посередникам із дальшим перепродажем за ринковими цінами. В обох випадках менеджмент держпідприємств або використовує пов'язані компанії, або отримує за це частину сформованих у такий спосіб надприбутків у

вигляді відкатів. При цьому кошти у великих державних фірмах розкрадають менеджери різного рівня.

Про масштаб виручки від закупівлі товарів, робіт і послуг дає уявлення інформація щодо їхнього загального обсягу: за даними Держстату 2016 року, сукупна сума запланованих витрат на держзакупівлі державними підприємствами (та компаніями з часткою державної власності від 50% й більше) становила 410,5 млрд грн. Корупційні доходи на держпідприємствах у разі перевищують можливості заробляння на розкраданні бюджетних коштів. Саме фірми, у яких держава має 50% і більше акцій або повністю ними володіє, здійснюють 75% усіх держзакупівель у країні.

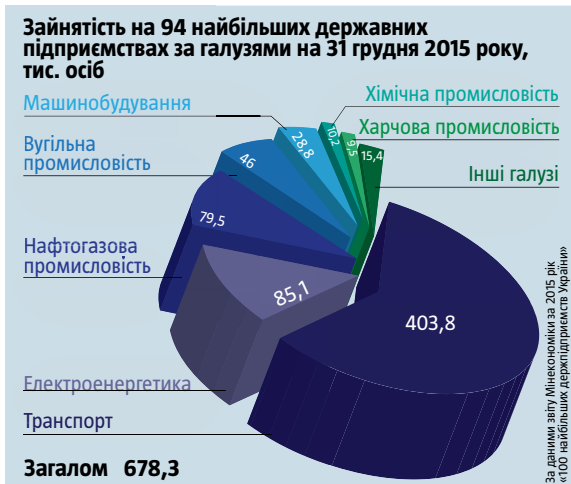
Зокрема, нещодавно працівники СБУ спільно з прокуратурою та Нацполіцією викрили механізм, скориставшись яким посадовці однієї з регіональних філій Укрзалізниці заволоділи майже 20 млн грн. Правоохоронці встановили, що чиновники протягом 2015–2016 років під час тендерів свідомо закуповували в підконтрольних комерційних структурах неліквідну та крадену продукцію. Для проведення обшуків вони надавали підроблену документацію з недостовірними даними. Кошти в готівку зловмисники переводили, використовуючи реквізити фірм з ознаками фіктивності. У 2016-му працівники Державної аудиторської служби України виявили на 1900 підприємств незаконні й нецільові витрати. Ревізіями діяльності Дер-

КОНТРОЛЬ НАД ДЕРЖКОМПАНІЯМИ Є КЛЮЧОВИМ МОТИВАТОРОМ УЧАСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ БОРЬБІ ТА ІНСТРУМЕНТОМ МОНЕТИЗАЦІЇ ОТРИМАНИХ НА ВИБОРАХ ГОЛОСІВ

жавної адміністрації залізничного транспорту України від 2013-го до травня 2016-го встановлено фінансових порушень, що призвели до втрат грошових та матеріальних ресурсів, на загальну суму 135,2 млн грн, а також укладено договорів із недотриманням вимог законодавства під час проведення процедур закупівель на загальну суму 6,1 млрд грн та \$30,9 млн. В перевіряє діяльності служб автомобільних доріг в Івано-Франківській, Київській та Одеській областях за перші вісім місяців 2016 року було встановлено завищення організаційно-підрядчиками вартості виконаних робіт на суму 22,5 млн грн; придбання матеріальних ресурсів через низку посередників, що призвело до збільшення витрат на 38 млн грн; порушення під час здійснення закупівель, за результатами яких укладено договорів майже на 1,4 млрд грн. Застосування підприємствами-підрядчиками схем із залученням посередників збільшило вартість ремонтних робіт на автошляхах Київщини на суму 10,3 млн грн, Одещини — на 16 млн грн.

Періодичні випадки викриття зловживань і навіть порушення кримінальних справ зачіпають лише верхівку айсберга чи, власне, хвост системи дербану державних коштів. Їх фігурантами стають ті, хто або не зміг домовитись, або мав нещастя стати ритуальною жертвою. Часто йдеться взагалі про відвертий фарс, коли реакція контрольних чи правоохоронних органів вимушена і є наслідком резонансу, якого надають певному випадку зловживань громадські активісти або ж конкуренти. Однак, як часто буває в таких ситуаціях, розслідування проводять про людське око, аби

уникнути звинувачень у бездіяльності. Фігурантам із прикриттям та ще й зі значними коштами, накопиченими в результаті попередніх розкрадань, у більшості випадків щастить не лише уникнути покарання, а й повернутися до попередньої діяльності. Переведення на систему електронних закупівель ProZorro мало зменшити можливості для корупції. Торік система стала обов'язковою для здійснення всіх державних закупівель товарів і послуг на суми понад 200 тис. грн, а також робіт вартістю більш як 1,5 млн грн. Добровільно замовники можуть включати в систему й «допорогові» тендери (на суми менш як 200 тис. грн). Проте вже винайдено чимало способів, які дають змогу її обходити, особливо коли це санкціонується чи покривається зверху і толерується правоохоронними органами.

ПРИВАТИЗАЦІЯ — ВИХІД?

Політики рішуче опираються на приватизації держсектору. А вже погодити перехід об'єктів у потрібні руки на вигідних умовах дедалі складніше. Натомість сподівання на можливість узяти участь у майбутньому розподілі квот на прибуткові посади змушує блокувати будь-які ініціативи з продажу таких активів на прозорих аукціонах. А суспільство переконують, ніби достатньо вирішити питання з корумпованими керівниками, щоб держава заробляла на підприємствах, які перебувають у її власності, мільярди гривень. Однак про це годі й думати, доки люди, які мали б вирішити проблему з менеджментом, у такому не зацікавлені.

Нещодавно Фонд державного майна визначився з черговістю виставлення на продаж пакетів акцій господавських товариств на 2017 рік. Передусім має йтися про п'ять контрольних пакетів акцій обленерго, що виставлятимуться на продаж після ухвалення закону про ринок електричної енергії та запровадження стимулювального тарифу. Потім на продаж мають піти останні державні ТЕС (Центренерго). Після цього буде виставлено монополіста на ринку комплексних добрив Суміхімпром та Запорізький алюмінієвий комбінат, а також скандальний Президент-готель, із яким пов'язані серйозні інтереси наближених до керівництва держави бізнес-структур. За окремим рішенням уряду планується приватизація Турбоатома. І, нарешті, чергова спроба скинути з державного балансу багатостраждальний Одеський припортовий завод, оплутаний боргами (можливо, фіктивними) перед Osthem Holding Дмитра Фірташа. Ще 5 грудня 2016 року ФДМ ухвалив рішен-

ня про приватизацію належних державі пакетів акцій Аграрного фонду та ДПЗКУ. Однак, коли йдеться про приватизацію, слід мати на увазі, що держава традиційно демонструє не лише недосконале в багатьох випадках управління підприємствами, які перебувають під її контролем. Так само не здатна вона й ефективно користатися зі своєї частки в акціонерних товариствах, де їй належать значні пакети акцій — 25–50%. У низці випадків фактичний контроль над державними активами, де приватні інвестори утримують меншість акцій, фактично здійснюють саме вони (згадаймо нещодавню історію з Укрнафтою, де 50% паперів володіє держава, тоді як 40,9% — структури олігарха Ігоря Коломойського). Подібна ситуація із ПАТ «Азовмаш», де частка держави становить 50%. Однак підприємством керують люди, пов'язані з відомим кримінальним авторитетом та соратником президента-втікача Віктора Януковича Юрієм Іванющенком, якому належить решта акцій.

Ще гірша ситуація у випадках, коли держава залишила собі блокувальні пакети акцій, однак внаслідок цього дістала баласт (ані серйозних дивідендів, ані можливості реально впливати на управління такими компаніями). Наприклад, держава володіє 43% акцій Укртатнафти, контрольний пакет якої належить тому ж таки Коломойському. Однак реального впливу на компанію уряд не має. Аналогічна ситуація і з ВАТ «НПК-Галичина» та «Нафтохіміком Прикарпаття» того самого олігарха, де держава також досі зберігає відповідно 25% та 26% акцій, однак не має ані впливу на діяльність цих підприємств, ані суттєвих дивідендів.

Держава має по 25% акцій у більшості енергетичних компаній, підконтрольних ДТЕК Ріната Ахметова — монополісту у виробництві теплової електроенергії. Ті контролюють не лише ліву частку виробництва струму на ТЕС, а і його постачання споживачам у трьох регіонах із її найбільшим споживанням в Україні. Йдеться про Київенерго (72,4% акцій належить ДТЕК), ДТЕК Західенерго (ДТЕК — 72,2%), ДТЕК Дніпроенерго (ДТЕК — 68,8%), ДТЕК Донецькобленерго (ДТЕК — 71,5%) та ДТЕК Дніпрообленерго (ДТЕК — 51,6%). Так само держава досі володіє і 25% Донбасенерго — третього в країні виробника струму з вугілля (понад 60% його акцій належить зареєстрованій у Нідерландах Energoinvest Holding B.V., яку фактично контролюють структури, що їх ЗМІ пов'язують із Олександром Януковичем). Однак при цьому вплив держави на ухвалення управлінських рішень у цих компаніях близький до нуля, що засвідчує ситуація із саботажем їхнім менеджментом переведення своїх ТЕС, які працюють на дефіцитному антрацитовому вугіллі, на наявне в достатній кількості на неокупованій території — газове.

Усе це свідчить про те, що акціонування і продаж контрольних чи значних блокувальних пакетів акцій державних компаній приватним структурам в українських реаліях безперспективні. Для уряду вони завершуються цілковитою втратою можливості користатися зі значних обсягів своєї власності в таких компаніях, визначати їхню політику чи навіть отримувати суттєві дивіденди. Тому підприємства або мають перебувати під повним держконтролем, або продаватися приватним власникам повністю. Проміжні варіанти в умовах вітчизняного процвітання корупції та політичного лобізму олігархічних груп призводять лише до фактичної втрати урядом можливості розпоряджатися державною власністю без отримання чогось натомість. ■

«Економіка рантьє»

Денис Казанський, Єгор Фіров

Як державні підприємства збагачують українських політиків

Державні підприємства в Україні завжди були живлющим ґрунтом для різних махінацій та корупції. Від перших років незалежності, коли країна все ще за інерцією жила по-соціалістичному, державна власність слугувала джерелом збагачення для різних депутатів, чиновників та «червоних директорів». Із цього вузького прощарку, що дорвався до контролю над держвласністю, згодом виросло чимало олігархів, які й досі контролюють Україну.

У першій половині 1990-х років в Україні діяла «економіка рантьє»: державні підприємства просто здавали в оренду «червоним директорам», які викачували з них усі ресурси. Одні створювали посередницькі схеми, у які заводили свої фірми-прокладки, інші просто доводили до банкрутства заводи й розпродували їхнє обладнання. Досі важко підрахувати, скільки втратила держава через такий паразитизм.

Потім була приватизація, і «економіка рантьє» поступово відійшла в минуле. Однак ті виробництва, що залишились у державній власності, донині є джерелом корупційного збагачення чиновників. Найяскравішим прикладом такої корупції за часів Януковича був паливно-енергетичний комплекс, де працювала безліч державних теплових електростанцій і шахт. Перші були місцем збуту незаконно видобутого вугілля з нелегальних копанок, які контролював син Януковича Олександр.

ЗАКОПАНІ МІЛЬЯРДИ

Що ж стосується вугільної промисловості, то її традиційно вважали чорною діркою бюджету, в якій щороку зникали десятки мільярдів гривень. У довоєнний час держава не скупилася на дотації шахтарям. На підтримку державних шахт у 2010–2013-му щороку виділяли по \$1,2–1,5 млрд. Велика частина цих сум не доходила до гірників. Близькі до влади олігархи й політики привласнювали виділені гроші за допомогою різноманітних схем.

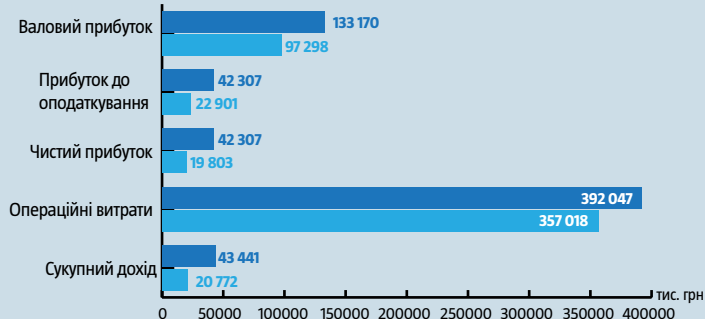
Найпоширеніша з них — постачання та ремонт гірничо-шахтного обладнання. Відповідні підряди традиційно діставали компанії або посередницькі структури, що належали олігархам, близьким до Партії регіонів. Свої послуги вони надавали за завищеними цінами або взагалі отримували гроші за повітря.

Найчастіше «смачні» замовлення перепадали ПАТ «Гірничі машини», що входить до групи СКМ Ріната Ахметова, ТОВ «Востокуглемаш» Олександра Януковича, а також ТОВ «Краснолуцький машзавод», пов'язаному з Олександром Єфремовим.

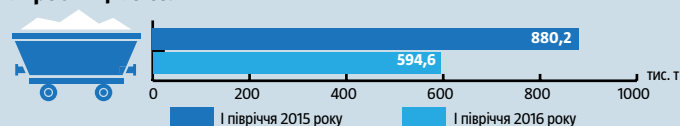
Після того як на Донбасі почалася війна й Україна втратила контроль над більшістю державних шахт, можливості для корупційних махінацій у вугільній галузі різко зменшилися. Однак не зникли повністю. На шахтах, що залишилися під контр-

Промовиста арифметика Артемсолі

Фінансові показники

Виробництво солі

ою держави, корупція збереглася. Не допомагає навіть розроблена і запроваджена для запобігання корупції система ProZorro.

Наприклад, ДП «Селідовугілля» в січні 2017 року закупило 2,5 тис. шахтарських ліхтарів за ціною 1990 грн за штуку. При цьому такі самі шахтарські лампи ДП «Волиньвугілля» закупило по 1200 грн. У підсумку Селідовугілля переплатило постачальнику близько 2 млн грн. Журналістам проекту «Слідство. інфо» нещодавно вдалося з'ясувати, що багатомільйонні тендери на Селідовугілля виграють Доненергоекспорт і Тріалтрейд, пов'язані з вихідцем із Тореза Віталієм Кропачевим. Кропачев у минулому був депутатом Донецької обласної ради від Партії регіонів, однак тепер, як і багато інших колишніх регіоналів, знайшов спільну мову з новою владою. Нині його називають «смотрящим» за вугільною галуззю від оточення президента Порошенка.

ЖИВУЧІ СХЕМИ

Нікуди не поділася корупція і в сфері енергетики. Змінилися тільки «смотрящіє» та вигодонабувачі. Центренерго, яку влада багато разів обіцяла приватизувати, досі перебуває в державній власності. І його використовують представники влади для власного збагачення. У серпні 2016 року заступником голови наглядової ради цієї компанії був призначений Олександр Візир, який раніше працював помічником депутата Ігоря Кононенка на платній основі. Саме Кононенко сьогодні в численних публікаціях у ЗМІ називають «смотрящим» над Центренерго.

Нагадаємо, що цей нардеп є давнім другом нинішнього гаранта і входить у його найближче оточення.

Відомо, що постачанням вугілля на Центренерго займалася і компанія, пов'язана з народним депутатом від Блоку Петра Порошенка Сергієм Тригубенком. У 2015 році фірма «Торговий дім — Ресурс», одним із засновників якої був помічник Тригубенка Ігор Тупіков, без тендера отримала замовлення від Центренерго на поставку вугілля вартістю півмільярда гривень. Нікому не відома компанія з Харкова купувала вугілля в шахти «Краснолиманська» і продавала на Центренерго.

Давно вже загруз у корупційних скандалах і головний хімічний актив держави — Одеський припортовий завод, контролює який також оточення Порошенка. Епопея із приватизацією цього підприємства давно вже перетворилася на анекдот. Чинovníки без кінця зривають приватизацію під різними приводами, щоб і надалі контролювати потоки та заробляти за рахунок державної власності. У 2017 році ОПЗ залишається своєрідним оазисом «економіки рантє» зразка 1990-х. Осколком минулого, який донині якимось дивом зберігся у вихорах змін і пережив численні хвилі приватизації.

СОЛОНЕ КУМІВСТВО

Розглянемо в деталях, як працює «економіка рантє» сьогодні, на прикладі державного підприємства «Артемсіль», що в Донецькій області.

Як і на будь-якому іншому державному підприємстві, на Артемсолі завжди були свої «смотрящіє». До 2014-го її довгі роки контролювали брати Клоєви, бо підприємство містилося, як у нас кажуть, «на їхній те-

риторії». Але після перемоги революції Клоєви по черзі втекли з країни, а контроль над ним поступово прибрало до рук уже нове угруповання.

Починалося все непогано. У 2014 році, після зачистки півночі Донецької області від незаконних бандформувань, на Артемсіль був призначений новий директор Денис Фоменко, який спочатку справді демонстрував непогану роботу. Виробничі показники зростали, корупційні схеми, що склалися за Клоєвих, були зруйновані. Але така іділія тривала недовго. У 2015-му Артемсіль примітив народний депутат від Блоку Петра Порошенка Олег Недава, відомий своїми зв'язками із кримінальним авторитетом Юрою Єнакіївським. Ця людина сьогодні фактично є «смотрящим» по Донецькій області, контролює багато процесів у регіоні й регулярно конфліктує з головою ОДА Павлом Жебрівським, котрий протривить такому «кураторству».

У червні 2015 року Недава пролобіював призначення на Артемсіль нового директора — свого давнього знайомого й земляка Андрія Журавльова. За свідченнями працівників Артемсолі, той є кумом Недави. І відколи він обійняв керівну посаду, на підприємстві почався безлад.

Жодних об'єктивних причин для звільнення попереднього очільника не було. Зміна керівництва відбулася виключно з метою «політичної доцільності». Після цього Артемсіль стала стрімко погіршувати виробничі показники. Журавльов виявився абсолютно профнепридатним, до того ж мав проблеми з алкоголем, що досить швидко позначилося на показниках підприємства. ❧

ZIK. СТАЄМО БЛИЖЧИМИ

НАРД НА МЕЖІ З ВЛАЩЕНКО

вже у березні

Журавльов, як і Недава, походить із Єнакієво-го, де у 2000-х роках очолював цементний завод. У 2006-му останній під керівництвом Журавльова був визнаний банкрутом. Хоча такі «досягнення» «міцних господарників» у нас уже давно нікого не дивують.

Після призначення на посаду в. о. директора Артемсолі Андрій Журавльов проявив аналогічні менеджерські якості. Обсяг випуску та реалізації продукції зменшився на 28%. Якщо в серпні 2014-го підприємство відвантажило 183 тис. т солі, то в серпні 2015-го — тільки 115 тис. т. Різко зросла дебіторська заборгованість. Від 4,87 млн (на 30 червня 2015-го) до 17,8 млн (на листопад того самого року). Причиною зростання заборгованості стало виведення оборотних коштів новим керівником із рахунків державного підприємства.

Журавльов показав себе таким поганим керівником, що вже в жовтні 2015 року його змушені були замінити. В. о. директора призначили його першого заступника Валерія Захаренка, але й той протримався недовго. У грудні 2015-го директором призначили Володимира Долю. Це теж кадр із обійми Олега Недави. Сьогодні крісло хитається й під ним. Пропрацювавши рік, Доля пішов на лікарняний на початку лютого, а майбутнє Артемсолі вкотре намагаються визначити «решали».

На підтримку державних шахт у 2010–2013 роках щороку виділяли по \$1,2–1,5 млрд. Велика частина цих сум не доходила до гірників

Кадрова чехарда 2015–2016 років позначилася на підприємстві згубно. Падіння тривало. Видобуток солі зменшився до 40 тис. т за місяць, працює тепер фактично тільки одна копальня, від квітня 2016-го підприємство стало відправляти працівників у безоплатні відпустки.

Найнаочніше результат діяльності менеджменту Недави на Артемсолі засвідчують фінансові показники підприємства (**див. «Промовиста арифметика»**). Ось що буває, коли промисловість працює не за законами бізнесу та ринку, а на угоду всіляким «смотрящим».

Тепер трохи докладніше поговоримо про те, як менеджменту Недави вдалося «досягти» таких цифр.

Майже відразу після того, як в. о. директора призначили Журавльова, Артемсіль стала працювати з «прокладкою» Олега Недави ТОВ «Костанза». Це типова фірма-пустушка, оформлена на підставних осіб і фіктивну адресу, котра як посередник отримувала сіль за заниженою ціною і перепродавала її далі. Близько року тому її діяльністю вже цікавилися журналісти. Тоді «Костанза» фігурувала в розслідуванні «Радіо Свобода».

Робота з «прокладками» — класична історія для держпідприємств. З Артемсілью посередникам працювати особливо вигідно. Купують сіль вони за ціною близько 350 грн за тунну, а продають автоторам в областях уже по 750–800 грн. Певна річ, Артемсіль могла б працювати з облавтодором безпосередньо. І тоді гроші отримувало б державне підприємство, а не різноманітні фірми-пустушки, які або працюють у частці з менеджментом Артемсолі, або перебувають під опікою різних чиновників

та депутатів. Ось тільки інтереси в Недави й тих, хто поставив його «смотрящим» над Донбасом, не збігаються з інтересами держави та громадян.

«Костанза» аж ніяк не єдиний посередник. Інша персона, добре знана колективу Артемсолі, — Алік Халілов, який багато років працював «прокладкою» ще за Ключевих. У період влади регіоналів йому протегував Равіль Сафіуллін. Після вигнання Ключевих Халілов був тимчасово відсторонений від схем, але з людьми Недави знову знайшов спільну мову. За інформацією співробітників Артемсолі, на різних угодах він отримує \$5–10 із тонни.

ТЯГАР РОСІЙСЬКОГО БОРГУ

Утім, менеджмент Недави відзначився не тільки роботою з «прокладками». Є «досягнення» ще крутіші. У грудні 2015 року, лише через кілька днів після приходу на посаду в. о. директора Володимира Доля, він підписав контракт із російською компанією «Бриз» із Белгорода. І відвантажив їй сіль у кредит. А росіяни раптом узяли й відмовилися платити.

Сьогодні «Бриз» має прострочену заборгованість перед Артемсілью 24 млн руб. А загалом прострочені борги російських компаній перед нею становлять 35,26 млн руб. Таким чином, на «Бриз» припадає лівова частка боргу (ще один великий боржник — «Група Упаку» із Москви, вона винна 6,32 млн руб.). Ці 24 млн, швидше за все, вже ніколи не будуть повернуті. Фактично ці гроші вкрадені в держави.

Надворі кінець грудня 2015 року. Війна в розпалі, а керівник державного підприємства підписує контракт із російською конторкою. І постачає товар із відстрочкою платежу, чудово розуміючи ризики!

Борг у російської компанії витребувати тепер практично неможливо. Він роками висітиме мертвим вантажем, поки його спишуть. Можна подати до місцевого українського суду, який зобов'яже «Бриз» повернути кошти, але це рішення росіяни, грубо кажучи, повісять у туалеті на цвяшкку. Може бути, компанії «Бриз» уже й не існує. Або воно зникне через місяць.

Чому взагалі утворився цей борг? Чому державне підприємство відвантажило в кредит до Росії на якеś незрозуміле ТОВ товар на десятки мільйонів? Одне із двох: або керівники Артемсолі — цілковиті ідіоти, або вони свідомо вчиняли такі дії, бо самі були на паях і знали, що отримають відкат від неповненої суми. А всі збитки потім повісять на державу.

Достатньо поглянути на звітність, щоб зрозуміти: підприємство почувається дедалі гірше. Здавалося б, держава повинна вживати термінових заходів для його порятунку. Але в нашій країні, як ви знаєте, економіка працює за своїми законами. Артемсіль віддали в зону відповідальності конкретного угруповання осіб, і втручатися туди іншим чиновникам негласно заборонено.

Артемсіль — тільки один приклад. Аналогічна ситуація склалася майже на всіх українських державних підприємствах. Десь «смотрящий» від Кононенка, десь від Третьякова, десь ще якийсь друг президента. Складно підрахувати, скільки всі ми втрачаємо через ці корупційні схеми. Але якщо всіх тих паразитів терміново не позбутися, вони доценту розграбують державне майно. ■

Воля, знання і жодних велосипедів

Любомир Шавалюк

Чого бракує для успішної реформи системи управління державними підприємствами

Чому Україна бідна? Питання складне. Якщо послухати наших політиків та посадовців, складається враження, що в нас є все для успіху. Ми маємо родючу землю, працюючих і вмілих людей, якими часто хваляться роботодавці з Польщі, Чехії, Іспанії, Італії, а також інтелект, що регулярно перемагає на міжнародних студентських та учнівських олімпіадах. Навіть підприємницький хист у нас є — це підтверджує і статистика (частка підприємців не надто відрізняється від інших країн), і практика (під час криз, щоб не вилетіти в трубу, потрібна неабияка підприємливість). Тобто потенціал країни неймовірний.

Але гляньмо в кишені чи хоча б в офіційну статистику — і побачимо: чогось таки бракує, інакше потенціал не був би таким нереалізованим. Чого саме? На перший погляд, двох речей. По-перше, системи соціальних відносин, яка була б дружньою до людини та її розвитку. Адже та, яку ми усядикували від СРСР і не можемо трансформувати, аж ніяк не сприяє реалізації потенціалу. По-друге, духу, бо саме слабкодухість є причиною неуцтва, схильності до корупції, жаги до швидкого збагачення, бажання перекласти свої труднощі на когось, передовсім на державу. Два дефіцити формують замкнене порочне коло: недолуга система клонує слабкодушких людей, а ті не здатні трансформувати систему в кращий бік. Відтак кожна реформа перетворюється на запеклу боротьбу віддалених світлих можливостей із похмурими реаліями. Трагедія в тому, що останні часто виграють.

ГЛОБАЛЬНІ НОУ-ХАУ

Реформа управління державними підприємствами (ДП) не виняток. Що заважає довести її до логічного завершення? Аж ніяк не брак ідей та моделей для відтворення. Світовий досвід має достатньо прикладів того, як ефективно керувати державними компаніями.

Почнімо із системи менеджменту. У світі є три типи моделей корпоративного управління держкорпораціями: децентралізована (галузева), подвійна (підприємством керують один галузевий орган і ще один спільний для всіх, який координує роботу) та централізована. Більшість країн усвідомлюють, що централізована модель оптимальна, деякі з них трансформують свої системи до неї. У нас цей висновок очевидний не для всіх, хто при владі. В Україні система не просто децентралізована, а, з дозволу сказати, анархічна: за

даними ФДМУ, маємо 155 суб'єктів управління державною власністю, з яких добрих шість десятків управляють ДП. Це навіть не модель, а лише набір продуктів розпаду радянської системи державної власності, які ніхто не зможе привести до спільного знаменника. У нього не бракує недоліків, але досить того, що серед політиків прийнято кожен орган державної влади розглядати крізь призму вартості активів підвідомчих йому держкомпаній: що більше активів, то вагоміший орган влади, бо більше можна вкрати. І саме з такою вагою міністерства та відомства входять у період політичних торгів та роздачі портфельів.

Проста логіка: зараз державні підприємства гонять тисячі чиновників, а якщо їх звести під крило однієї холдингової компанії, кількість паразитів зменшиться на кілька порядків і масштаб розтрат та неефективності різко впаде. Цей аргумент можна доповнити багатьма глибшими, серед них такі:

ЯКЩО ДЕРЖАВА НАЛЕЖНИМ ЧИНОМ ОРГАНІЗУЄ КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ СВОЇМИ АКТИВАМИ, ВОНА, ВИЯВЛЯЄТЬСЯ, МОЖЕ БУТИ ЕФЕКТИВНИМ ВЛАСНИКОМ

централізована модель дає змогу розмежувати комерційні, регуляторні та соціальні функції ДП, координувати роботу активів швидше та в одному напрямку з визначеною державною політикою тощо.

Більшість конструктивних аргументів за те, щоб створити єдиний холдинг, який управляв би всіма державними підприємствами. Однак, коли доходить до діла, ми протягом багатьох місяців не можемо передати Фонду держмайна якийсь Центренерго чи робимо театральну постановку з передачею Укрзалізничці від Мінінфраструктури до Кабміну.

Чи високопосадовці не розуміють переваг централізованої моделі? Раніше, можливо, не розуміли, адже неуцтво та мовний бар'єр поміж чиновників могли перешкоджати опануванню світового досвіду. Але на початку 2015 року за каденції Абрамачуса Мінекономрозвитку підготувало звіт «100 найбільших державних підприємств України», у якому детально проаналізувало переваги й недоліки наявних моделей, навело рекомендації ОЕСР для управління держкомпаніями та по кроках і датах окреслило план-графік реформи, яка

трансформувала б державний сектор до найкращих світових зразків. Треба було тільки виконати, але той план залишився на папері. І цього разу причина не в браку знань чи ідей, а в дефіциті політичної волі, меншою мірою в компетенції тих чиновників, які, прийшовши на зміну команди Абромавичуса, мали б продовжити його справу й довести цю реформу до пуття. Бо коли влада складається з кононенків, які не хочуть реформувати державну власність, і кубівих, які не можуть цього зробити, то результат «реформаторських зусиль» такої влади явний і визначений наперед. Ось вам один із наслідків відмови від послуг технократів в уряді.

СУВЕРЕННІ ФОНДИ

Припустімо, політична воля знайшлася, а кононенки як клас зникли (це окрема тема та дуже неочевидна умова). Що далі? Жодного велосипеда винаходити не потрібно. Світовий досвід показує, що на базі державних підприємств формують суверенний фонд стратегічних інвестицій, який управляє ними, робить їх ефективними та примножує вартість. Не слід плутати цей тип із нафтогазовими суверенними фондами, яких у світі більшість та основним завданням яких є не досягнення ефективності підприємств у портфелі, а пошук напрямів розміщення надлишкових нафтогазодоларів.

За даними ФДМУ, маємо **155 суб'єктів** управління державною власністю, з яких близько **60** управляють ДП

Історія суверенних фондів стратегічних інвестицій у їхньому нинішньому вигляді почалася 1974 року зі створенням у Сінгапурі фонду Temasek Holdings Limited (див. «Рівняння на Схід»). Тоді вартість чистих активів (ВЧА) фонду становила 354 млн сінгапурських доларів і складалася з державних компаній, що ними до того управляв уряд Сінгапуру. Завдяки ощадливому та ефективному управлінню за понад 40 років картина фонду повністю змінилася. На сьогодні Temasek — це 242 млрд сінгапурських доларів (\$180 млрд) ВЧА, з яких тільки 29% розміщено в Сінгапурі (фонд переріс країну свого походження), 40% — в інших країнах Азії. За останні 10 років чисті активи фонду подвоїлися. Temasek має рейтинг AAA від двох провідних у світі рейтингових агенцій і по-справжньому глобальний масштаб діяльності. Для нас важливе те, що фонд існує у формі простого акціонерного товариства, яке платить податки державі та дивіденди акціонерам (теж державі в особі Міністерства фінансів). Його інституційна незалежність від президента та уряду є імперативом.

Казахстан має три суверенні фонди, з яких «Самрук-Казина» — фонд стратегічних інвестицій. Його утворили 2008-го. За неповні вісім років, по вересень 2016-го, валові активи фонду, виражені в тенге, зросли практично втричі (на 191%). Запорукою успіху стали, безумовно, наявність політичної волі та далекоглядність казахстанської влади. Це дало змогу забезпечити максимальну прозо-

вість роботи фонду через запрошення незалежних членів до наглядової ради (3 із 8) та правління (1 із 5), аудит компаніями «великої четвірки» та регулярну підготовку й публікацію звітності.

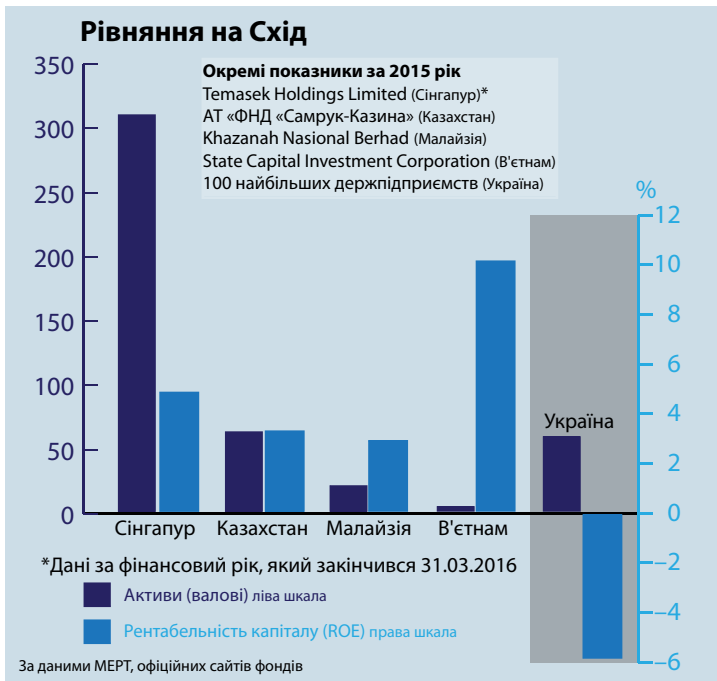
Державна корпорація капітальних інвестицій (SCIC) — фонд стратегічних інвестицій В'єтнаму, утворений 2006-го. На кінець 2015-го в його портфелі було 197 компаній. Для нас цікаво те, що ці підприємства поділено на чотири групи: А1 — які не підлягають приватизації, А2 — у яких SCIC має контрольний пакет і які планують приватизувати, В1 — які підлягають реструктуризації, після якої вирішать, залишати їх у портфелі чи позбутися, В2 — фірми, яких фонд планує позбутися якомога швидше навіть через ліквідацію, бо вони зазвичай маленькі, збиткові чи занадто ризиковані. Як тут не згадати, що Україна має 3340 державних підприємств, із яких діє лише 1829. При цьому вимогу міжнародних донорів відсортувати їх за групами на кшталт в'єтнамських уряд виконував два-три роки, і якби її не включили в меморандум МВФ як структурний маяк, то ніхто палець об палець не вдарив би для цього. Зараз, подекують, такий розподіл на групи (залишити, приватизувати, позбутися/ліквідувати) уже зроблено, але в публічному просторі знайти його не вдалося.

ПРИНЦИПИ САНТЬЯГО

Якщо аналізувати кожен суверенний фонд, то, мабуть, у всіх знайдеться щось, що можна й треба взяти за приклад і на озброєння. Але окремого аналізу не потрібно, адже світ устиг напрацювати й узагальнення. 2009 року було засновано Міжнародний форум суверенних фондів, членами якого є більшість таких організацій у світі. Форум напрацював Принципи Сантьяго (Загальноприйняті принципи та практики суверенних фондів, GAPP SWF) — 24 добровільні принципи, якими керуються суверенні фонди, що прагнуть досягти максимальної ефективності. Серед основних, найактуальніших для нас є прозорість дій власників, незалежність керівництва фонду, призначення його за прозорими, заздалегідь відомими правилами, операційна незалежність фонду від держави та органів влади, наявність чітких правил роботи, цілей, місії, незалежний аудит і низка інших. Принципи такі прості, що для їх розуміння не потрібно бути доктором наук, а для їх запровадження завжди знайдуться консультанти, які допоможуть. Була б на те політична воля.

Окрім Принципів Сантьяго є також настанови для корпоративного управління державними підприємствами, які публікує та регулярно оновлює ОЕСР. Вони досить прості для розуміння, логічні. Ними теж можна скористатися.

Отже, світ має величезний конструктивний досвід управління державними компаніями. Якщо держава належним чином організовує корпоративне управління своїми активами, а потім настановляє незалежних керівників, не втручаючись у їхню роботу, а тільки претендуючи на дивіденди, вона, виявляється, може бути ефективним власником. За таких умов відпадає і питання про необхідність приватизації як засобу зменшення корупції в ДП. Проте якраз із бажанням належно організува-

ти функціонування державних компаній Україна зараз має проблеми. Що це, як не результат слабкості суспільства та влади?

Якщо взяти всю сукупність суверенних фондів стратегічних інвестицій, то в ній знайдеться бодай кілька, які мають чи раніше мали конкретні проблеми, що зараз стоять перед Україною. Тож навіть якщо наші чиновники не здатні винайти велосипед, то цього робити їм не потрібно: вони можуть просто вивчити іноземний досвід і запровадити його в нас. І цього буде достатньо, щоб зробити перший крок на шляху від розкрадання державних активів до бігу на довгу дистанцію наздогін глобальним лідерам за ефективністю держкомпаній.

РЕАЛЬНОСТІ ПРОТИ МОЖЛИВОСТЕЙ

Коли міністром економіки був Абромавичус, Мінекономрозвитку напрацювало досить детальний план реформи держпідприємств, який бачиться логічним і правильним. Деякі його пункти запровадили. Деякі реалізували з помітними викривленнями. Решта поки що лишається на папері. Аналізуючи зроблені та необхідні зміни, слід звернути увагу на кілька моментів.

По-перше, будь-який крок у напрямку реформованої системи управління держкорпораціями означає втрату грошових потоків, а відтак базу для політичного впливу тим, хто такий крок ініціює чи робить. Для успіху реформи ми повинні мати керівництво держави з іншим світоглядом, фактично нових, кардинально інших людей у владі або владу, приперту до стінки безвихіддю (економічною, геополітичною, військовою) й тому сприйнятливою до тиску з боку громадянського суспільства чи міжнародних донорів. Що більше спокою і стабільності відчувають нинішні керманічі України, то менше вони схильні відмовлятися від своїх «слонів», отриманих у результаті післяви-

борчих торгів. Ось це сумно й підводить до думок про потребу нової революції.

По-друге, прозорість — це половина успіху реформи держпідприємств. Якщо вдасться налагодити їх регулярне звітування (за даними Мінекономрозвитку, лівова частка державних компаній не звітує взагалі, багато корпорацій не публікують звітності), незалежний аудит, чітко виписати принципи роботи державних активів і суверенного фонду, який ними управлятиме, правила призначення керівників й укладення різноманітних угод, це суттєво звужить потенційним корупціонерам простір для маневру. Так, у нас поки що далека від ідеалу правоохоронна система, але «документи не горять», тож корупціонери боятимуться, що їх рано чи пізно притягнуть до відповідальності. Тому всі чиновники, які ставлять інтереси народу хоч трохи вище за власні й мають вплив на відповідні рішення, повинні передусім боротися за прозорість роботи державних активів.

По-третє, правильні люди на правильних позиціях — це ще одна передумова успіху реформи. Боротьбу за ефективні ДП слід мислити як стратегію розстановки чесних професіоналів на ключових позиціях, які ухвалюють рішення. Почнімо знизу. Директор держпідприємства має бути визнаним професіоналом, який отримує ринкову зарплату. Якщо ви заробляєте вмінням управляти, то репутація — ваш капітал, а успіхи керованої компанії збільшують вашу вартість як фахівця. Натомість участь у корупційних діях викидає вас із ринку керівників і забирає можливість очоловати дедалі більші компанії та професійно розвиватися. Тож законодавче збільшення окладів керівників держкомпаній до 10–200 окладів працівників основної професії — перший крок до появи чесних професіоналів на посадах директорів підприємств. Другим кроком мав би бути відбір таких людей конкурсною комісією. І в цій комісії повинні бути незалежні члени. Проте якщо поглянути на склад Комітету з призначення в Україні, то бачимо, що там є представники МВФ, Світового банку, МФК, ЄБРР та ін., але вони не мають права голосу. За таких умов або якісні кандидати не проходять, або конкурси скасовуватимуть по кілька разів, як це було у випадку з Укрспиртом, бо, подекуди, переможець конкурсу не був лояльним до фракції, за якою закріпили контроль над Укрспиртом у результаті післявиборчих політичних торгів. Третім кроком має бути створення належного масштабу компанії, адже успішний топ-менеджер не піде управляти елеватором у якомусь райцентрі. Саме для цього потрібні реорганізація та консолідація активів аж до утворення суверенного фонду.

Ідемо далі. Навіть якщо директор має зразкову репутацію, спокуса велика і він не застрахований від падіння. Для цього керівництво державних компаній слід робити не одноосібним, а колективним, вводячи інститут правління з кількома членами. А відповідна наглядова рада має контролювати діяльність правління. Така практика застосовується в усьому світі й давно довела свою ефективність. Якщо при цьому і в правління, і в наглядову раду входять незалежні члени, зазвичай іноземці, ефективність та опірність корупційним спокусам істотно зростають. ■

Ян Пекло:

ФОТО: АНДРІЙ ПОМАКЕТ

«Ми зацікавлені в тому, щоб допомогти ЄС реформуватися»

Спілкувалась
Анна Корбут

Тиждень обговорив із послом Польщі в Україні бачення його державою майбуття Євросоюзу, відносини Варшави з Києвом, міграційну кризу та російську загрозу.

Як Польща бачить сьогодні своє місце в ЄС порівняно з періодом, коли вона тільки-но вступала в Союз?

— На момент приєднання до ЄС було багато ентузіазму з приводу дальшого розширення, не існувало проблем із єврозоною. Все бачилося доволі оптимістичним. Для Варшави то був найкращий час. Нині ситуація зовсім інша. І Київ у значно складнішому становищі. У ЄС глибока криза, пов'язана з ідентичністю, економікою, мігрантами, а також із відносинами зі США. Вrexit може відкрити скриню Пандори. І все це, здається, має певний стосунок до кризи західної ліберальної демократії в ширшому, глобальнішому вимірі.

Польський уряд і суспільство критично сприймають те, що нині відбувається в ЄС. Але водночас ми дуже виграли від європейського фінансування. Ми зацікавлені в тому, щоб допомогти ЄС реформу-

ватися. Розпад його був би для польського народу та політичної еліти жахіттям. Ми досі вважаємо, що Євросоюз — це величезне досягнення й інструмент збереження Європи цілісною. Він будувався на базі Європейського об'єднання вугілля і сталі, французько-німецького примирення. Ми хотіли б зберегти ЄС єдиним, хоч нині це й видається справою непростюю.

А яким мав би бути реформований ЄС, на думку Польщі?

— Основне питання в тому, що Євросоюз дедалі більше бюрократизується. І це позиція не тільки Польщі, а й інших країн. Складно розуміти його рішення за ширмою бюрократичних процедур. Для Варшави було б краще, якби ЄС більше реагував на ідеї центрально- і східноєвропейських країн: у цьому вони практично єдині.

Ще є питання мігрантів. Німеччина вирішила прийняти величезну їх кількість, порушуючи внутрішні правила Євросоюзу. Відтак спробувала нав'язати квоти іншим. Польща відповіла, що в нас близько мільйона мігрантів з України.

Врехіт теж засвідчує: ЄС не працює таким чином, щоб сприяти єдності в межах нинішньої структури. Щось не так. І найкраще рішення — спробувати це виправити.

Виголошуючи такі заяви, польські посадовці вписують певним чином українських мігрантів у контекст європейської міграційної кризи, хоча це два зовсім різні явища... В Україні таке сприймається неоднозначно...

— Тут важливо розрізняти економічних мігрантів та біженців. Велика частина людей, яких приймає ФРН, належить до першої категорії. Польські посадовці хочуть сказати нашим німецьким партнерам, що більшість прибулих — це власне економічні мігранти. Боюся, що з якихось причин це недостатньо чітко пояснено. Ми вважаємо, що для нас кращий вибір — приймати мігрантів з України.

Так, у випадку Польщі не йдеться про проблему пошуку притулку, втечі від страшних політичних режимів. Натомість мова про приїзд до країни, працевлаштування, навчання, інвестування, придбання нерухомості, вкладання як у польську, так і в українську економіку. Зрештою, українці переказують зароблене в Польщі своїм родинам удома.

Не уявляю, що було б, якби вони поїхали: це створило б великі проблеми польській та українській економіці.

Нині Україна реалізовує порядок денний асоціації з ЄС. І українські мігранти, що працюють у Польщі, — якнайкращий вияв цієї реалізації. Адже так економічні системи наших країн пристосовуються одна до одної. І це, гадаю, незворотній процес, сприятливий для двосторонніх відносин. Опрацьовувати це питання таким чином може бути краще, ніж так, як пропонує Німеччина.

Ви кажете, що в ЄС наразі недостатньо чути голоси Східної та Центральної Європи. Це через бюрократію чи різну політичну вагу країн-членів?

— Мені здається, тут відіграють роль обидва фактори. До нас досі ставляться як до новачків, а не до як зрілих демократій, якими бачаться старші члени ЄС.

Політична вага теж має значення. Можна сказати, що ми менш важливі. Однак складається враження, що це бачення змінюється в Брюсселі, Німеччині. Найкраще свідчення того — останній візит Ангели Меркель до Польщі, переговори з керівництвом держави.

Якщо Польща хоче збереження ЄС, то яким бачить свій внесок у це?

— Як я вже сказав, ми зацікавлені допомогти Євросоюзові реформуватися. Деякі європейські політики, зокрема й провідні, вважають, що нинішня структура вже діє добре. І з ними складно працювати. Але розмовляти потрібно.

Ми маємо певний політичний вплив: через Вишеградську четвірку плюс країни Балтії, Румунію. Можемо розраховувати на допомогу Швеції, Данії. Це дипломатичний процес, який може тривати довго. І прогнозувати щось зараз годі.

У старих країнах Євросоюзу більше песимізму. А як сьогодні дивляться на нього в Польщі?

— Для нас членство в ЄС стало великим досягненням. Воно дало нам змогу вільно подорожувати. Молодь

почала навчатись у європейських вишах. Поляки були найбільшими єврооптимістами. Як і українцям на початку Революції гідності, ЄС бачився нам тоді метою-мрією, котрій ми були дуже віддані; відчувалася певна ідеалізація. Нині, мушу сказати, найбільш єврооптимістичне суспільство — українці. Хоча знаю, що й тут з'являється певна втома.

Якими нині є вага й голос Польщі в НАТО? І як поляки трактують російську загрозу? Чи розуміють її справді?

— Польща завжди мала алергію на Росію. Ми проти неї кілька разів воювали, зокрема разом з українцями. Були поділи Польщі, пізніше вона опинилася під радянською окупацією. Відтак російська загроза стала частиною польської історії, менталітету. Для нас найважливішою метою після розпаду Радянського Союзу був вступ до НАТО. Спочатку ми приєдналися до нього, а потім до ЄС. І до Альянсу ставимося дуже серйозно. Польща — одна з небагатьох країн, що виконують вимогу про 2% ВВП видатків на оборону. На сьогодні в нас дислоковані війська США й НАТО. Ми справді серйозно сприймаємо російську загрозу. Коли Україна та Грузія просили дорожню карту для набуття членства в НАТО на саміті в Бухаресті 2008 року, ми підтримували надання. Але ви її не одержали. І влітку 2008-го Путін напав на Грузію.

На той час президент Качинський залучив до візиту в Тбілісі Віктора Ющенка й інших політиків (у серпні 2008 року президенти України, Литви, Польщі та Естонії, а також прем'єр-міністр Естонії дебул-страція під проводом Міхеїла Саакашвілі. — Ред.). Тоді Лех Качинський сказав: «Зараз Грузія, потім Україна, а відтак країни Балтії та Польща». То було наче провісництво. І це означає, що ми не перебільшуємо російської загрози. Нинішні події в Україні є найкращим доказом того.

ВРЕХІТ МОЖЕ ВІДКРИТИ СКРИНЮ ПАНДОРИ. І ВСЕ ЦЕ, ЗДАЄТЬСЯ, МАЄ ПЕВНИЙ СТОСУНОК ДО КРИЗИ ЗАХІДНОЇ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ШИРШОМУ, ГЛОБАЛЬНІШОМУ ВИМІРІ

Також ми вважаємо, що потребуємо безпекової співпраці й з Україною, що вона важлива для безпеки Європи.

Чи можуть нинішні тертя між нашими країнами з приводу історичних питань зашкодити цій співпраці у сферах безпеки, економіки тощо?

— Не думаю. Під час візиту президента Порошенка до Польщі міністри оборони Степан Полторак й Антоній Мацеревич підписали угоду про поглиблення співпраці в безпекових питаннях. Це дуже важливо, адже відкриває цілу низку можливостей для взаємодії в різних напрямках військової галузі. Нам вдалося створити литовсько-польсько-українську бригаду. Це фантастичні досягнення, попри певні історичні питання.

Історія — то важливо. Але найбільше важать спільна загроза й майбутнє. Польські та українські політичні еліти це розуміють. Ми намагаємося розбудувати наше стратегічне партнерство. ▶

Водночас в обох країнах існують праві й маргінальні групи, котрі використовують історію як зброю, а також мережі російських агентів. Вони знають, що в Польщі створити промосковську партію дуже складно, а то й неможливо. А ось посварити українців і поляків значно краща ідея.

Російський фактор тут однозначно присутній. Утім, чи не перебільшуємо ми його роль у розбіжностях між Польщею та Україною, так часто посиляючись на нього? Може, ми таким чином неправильно діагностуємо джерело проблем? Як гадаєте, цей чинник тут один із визначальних чи з побічних?

— Гадаю, з побічних. Процес, окрім іншого, великою мірою залежить від нас, поляків та українців, нашої мудрості. Нещодавно сталося кілька актів вандалізму: супроти пам'ятника в Гуті-Пеняцькій та цвинтаря в Биківні, біля польського консульства у Львові та посольства в Києві. Але обидві сторони програють, якщо ми зациклюватимемося на цьому. Нам треба думати про конструктивні спільні ініціативи, партнерство, розмовляти між собою. Але не про ці інциденти. Бо вони спровоковані третьою стороною, не нами. І грають вони як проти поляків, так і проти українців.

Наскільки присутнім і впливовим є російський бізнес у польській економіці?

— Тут ситуація під контролем. Звісно, у нашій країні він є. Часто важко навіть з'ясувати, чи справді він з РФ, адже працює через різні банківські юрисдикції. Компанії можуть бути зареєстровані на Кіпрі, а тому не обов'язково вважатимуться російськими. Але гроші все одно російські.

Однак існують механізми та служби розвідки, завдяки яким можна за цим стежити й зупиняти вплив, що шкідить національним інтересам Польщі.

Окрім іншого, погляньмо на енергетику: ми виступали проти «Північного потоку», «Північного потоку-2». Добре розуміємо, що Москва використовує економіку як інструмент.

Як Польща оцінює свою роль у регіоні сьогодні? Чи бачить себе в ньому лідером?

— Бути регіональним лідером доволі ризиковано. Але ми вважаємо, що співпраця між державами Адріатично-Балтійсько-Чорноморського поясу є дуже слушною ідеєю. На ці країни завжди нападали, вони потерпали. Інфраструктура поясу вбудована із заходу на схід, тож, наприклад, військам Наполеона чи Гітлера було зручно йти через Польщу, Білорусь, Україну. А подумаймо про іншу комбінацію: якщо збудувати інфраструктуру з півночі через Білорусь, Україну, Польщу, Румунію і далі до країн на узбережжі Адріатичного моря... Це допомогло б збалансувати західно-східну інфраструктуру. У цьому полягає ідея Міжмор'я. І вона не нова. Її запропонував Симону Петлюрі та литовцям Юзеф Пілсудський. Але на той час від неї довелося відмовитись у результаті Ризького договору. Не виключено, нині є вікно можливостей — нагода створити такий альянс на економічних засадах (пам'ятаймо, що саме економіка була найважливішим підґрунтям Європейського об'єднання вугілля і сталі).

Це наразі структурована стратегія чи намір?

— Це більше ніж намір, але не структура, хоча може нею стати. Я знаю, що деякі українські політики цікавляться нею. Країни Балтії теж. Вони невеликі й потребують сильних партнерів. Цікава вона й Румунії.

У 2015 році, відразу після перемоги на президентських виборах Анджея Дуди, Польща ініціювала зустріч країн східного флангу НАТО в Румунії. У тому є потенціал. І на це знадобиться час, бо це процес. Але є і гравці та країни, зокрема Росія, котрі намагаються таку ідею підважити.

Польське МЗС нещодавно оприлюднило документ про політику щодо Росії та України від 2008 року. Його підготували за Радослава Сікорського на посаді міністра. Як з'явився цей документ і чим зумовлений такий його вектор?

— На той час, коли при владі були нинішній голова Європейської ради Дональд Туск та «Громадянська платформа», а Радослав Сікорський — міністром закордонних справ, у Німеччині, ЄС і США існував глобальний тренд: ставитися до Росії як до партнера і співпрацювати з нею. Це створювало тиск на Варшаву, аби й вона зберігала з Москвою ліпші відносини. Тому й відбулося так зване перезавантаження.

А потім сталася катастрофа з президентським літаком у Смоленську, і з польського боку перезавантаження закінчилося.

Хіба в ЄС і — ширше — у трансатлантичній спільноті не було країн, що виявили б незгоду з тим трендом? Особливо коли зважати на тодішній розвиток подій у Грузії?

— Насправді таких країн було дві. Одна — Литва. Друга (якоюсь мірою) — Польща, принаймні в особі президента Леха Качинського. Він виступив у Тбілісі, а це вже згадав. Утім, більшість західноєвропейських урядів фактично стали на бік Росії, звинувачуючи Саакашвілі у провокаціях, дурощах і зарозумілості.

Чого, на вашу думку, бракує полякам у знаннях про Україну та українців? Чи є прогалини, які варто було б заповнити?

— Їх багато. Передусім дивує, як багато моїх співвітчизників, особливо з правих груп, дуже критично настроєні до України, хоча жодного разу в ній не були.

Нам треба заохочувати рух українців до Польщі й поляків до України. Торік навіть було запущено відповідний інструмент: запрацювала Українсько-польська рада обміну молоддю. Її створили на базі аналогічної німецько-польської моделі обміну, яка дуже допомогла примиренню між двома народами. Такі ініціативи можуть бути вельми корисними.

Ще один фактор: українцям тепер значно складніше їздити на схід через війну та поведінку Росії. Отже, залишається західний вектор, а це, зокрема, країни Вишеградської четвірки, Румунія. І то вже природний тренд. Українці в Польщі працюють, навчаються, інвестують, і вони не тільки із західних областей. Цю тенденцію теж варто заохочувати.

Було б добре також розпочати копродукцію фільмів про спільні епізоди історії, влаштувати туристичні події, які показували б спільний спадок. Варіантів тут багато. ■

Вектор оборони

Едвард Лукас

Сила, гроші та інформація — це три вектори російських атак, спрямованих проти Заходу. Коли їх поєднувати, вони взаємодоповнюються та стають ефективнішими. Серед мішеней, на які націлені ці атаки, і окремі особи, і цілі держави. Вбивства, отруєння, побиття та пограбування є прикладами силового вектора на мікрорівні. До цієї категорії можна зарахувати шантаж і насильство. Додайте сюди силування до певних дій.

На макрорівні Росії бракує військової потуги часів Радянського Союзу. Утім, вона дієво застосовує те, що зараз має в арсеналі. Російські ігри м'язами не призначені для того, щоб показати, ніби вона може перемогти НАТО в разі повномасштабного протистояння, бо не може. Однак позапланові та й інші військові навчання, надто із застосуванням систем протиповітряної оборони та ядерної зброї малої дальності, сигналізують, що РФ готова йти на раптову ескалацію конфліктів. Більшість мешканців Заходу, які вже звикли до самонавіяного спокою, характерного для періоду після 1991 року, вважають, що на такий ризик їти не варто.

ЗАХІДНІ БАНКІРИ, ЮРИСТИ ТА БУХГАЛТЕРИ — НАЙСЛАБША ЛАНКА КРЕМЛІВСЬКИХ ФОРТИФІКАЦІЙ. ЦІ ЛЮДИ ЗНАЮТЬ, ХТО КРАВ ГРОШІ Й ДЕ ВОНИ ХОВАЮТЬСЯ. МИ МАЄМО ЗМУСИТИ ЇХ РОЗКРИВАТИ ВСІ ЦІ ТАЄМНИЦІ

І це знову ж таки ілюстрація того, як згадані вище вектори накладаються один на одного: коли до сили додати пропаганду, у результаті отримаємо залякування.

Інший приклад якісного поєднання цих векторів — хакерські атаки та зливи інформації, які торік ми часто спостерігали в американській політиці та яких очікуємо на виборах у європейських країнах 2017-го. Крадіжки приватних даних із комп'ютерних мереж не надто відрізняються від проникнення в офіс: і те, і те є злочином. Щоправда, його наслідки не дуже відчутні, якщо здобуту таким способом інформацію не використати правильно. Особливо шкідливими такі атаки стають тоді, коли злочинці публікують украдені матеріали або передають їх у ЗМІ.

Росія використовує інформаційний вектор значно ефективніше, ніж це робив Радянський Союз за часів холодної війни. Інтернет забезпечує анонімність, миттєве поширення даних та доступність інформації. Усе, що треба, — наді-

слати з вигаданої адреси електронного листа й створити сайт, що скидається на правдоподібний. Якщо поводитися обачно, жодна людина не дізнається, хто ти. І за кілька секунд цілий світ ознайомиться з надісланим матеріалом. Телеграф та радіо й близько не давали таких можливостей, хоча якихось 30 років тому і ці технології були дивом.

Росія — не надто заможна країна. Однак вона вміє раціонально витратити гроші. І робить це як приховано, так і відкрито. Росіяни підкуповують політиків і політичні партії; купують засоби масової інформації та соціальні активи, які можуть забезпечити значну інформаційну присутність (наприклад, спортивні клуби); виділяють гроші впливовим установам (приміром, аналітичним центрам та університетам); будують мости за допомогою торгівлі та інвестицій. Інформаційний вектор помножує бойовий потенціал.

Протидіяти цьому непросто. Ми переконані, що вести бізнес із Росією — не така вже й погана ідея. Адже, як казали римляни, *rescilia non olet* (гроші не пахнуть). Ми затяті пацифісти: вважаємо, що конфронтації треба вирішувати діалогами. Коли йдеться про інформаційний бік, вносимо на передній край справедливість, але не правду. Навіщо ламати голову й думати над тим, на чий бік стати, коли можна просто трактувати думку всіх сторін як таку, що має право на існування? І в середовищі, де вже повно «фальшивих новин» (раніше це називалося «неякісною журналістикою»), російська пропаганда не надто й виділяється.

Звісно, відповідати на ці процеси «путінізацією» наших суспільств ніхто не збирається. Ціна свободи полягає в тому, що в такому середовищі люди припускаються помилок. І так має бути надалі.

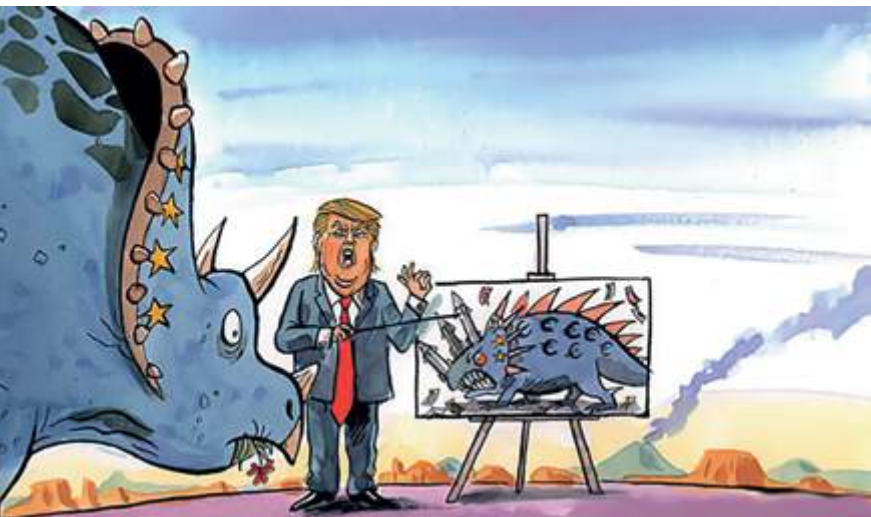
Та ми можемо ефективніше вимагати дотримання наших же законів. Скажімо, російські шпигуни мають боятися за свою особисту та професійну репутацію: їхня діяльність має нести ризик втрати роботи й ув'язнення. Але в реальності такі наслідки бачимо нечасто. Це яскраво продемонструвало скандальне повернення на роботу в британський університет фінського академіка, якого звинувачували в шпигунських діях у Данії на користь Росії.

Можна жорсткіше ставитися до посередників у дорогих костюмах, що задіяні в усіх цих справах та забезпечують ефективність грошового вектора російської політики. Західні банкіри, юристи та бухгалтері — найслабша ланка кремлівських фортифікацій. Ці люди знають, хто крав гроші й де вони ховаються. Ми маємо змусити їх розкрити всі ці таємниці. Крім того, можемо ізолювати та підірвати роботу продавців дезінформації.

Стимування забезпечило нам перемогу в останній холодній війні. І цю ми можемо виграти в такий самий спосіб. ■

Травоїдним тут не місце

Європа починає сприймати власну безпеку серйозно

Войничча зовнішність трицератопса ввела в оману, хоча насправді він був лагідною твариною: жив сам по собі, пасся на травичці. Але Едгар Райс Берроуз у своєму забутому романі «Тарзан Жахливий» створив грифа — жахливого зубатого нащадка трирогого трицератопса. Берроузів гриф блукав африканськими саванами, закусуючи місцевими мешканцями. Якщо Європа хоче порозумітися з новою американською Адміністрацією, якій набридло самій гратися в тиранозавра, їй доведеться пройти схожу еволюцію. Чи здатна травоїдна потуга минулих часів, яка так довго захоплювалася гнучким інструментарієм дипломатії, торгівлі та допомоги, справді перетвориться на агресивного, до зубів озброєного хижака?

Команда Дональда Трампа значну частину минулого тижня провела в Європі, підчищаючи огріхи за своїм очільником. На Мюнхенській конференції з питань безпеки міністр оборони США Джеймс Меттіс назвав НАТО (яке Трамп списав як застаріле) «найкращим альянсом у світі». У Брюсселі віце-президент Майк Пенс запевнив свою аудиторію в «надзвичайній прихильності» Америки до Європейського Союзу, тоді як президент Сполучених Штатів обізвав цей клуб країн «знаряддям Німеччини». Європейці не можуть отямитися від суперечливих меседжів, що надходять від Адміністрації Трампа. Схоже на давнє питання Генрі Кіссінджера: кому дзвонити, коли потрібно поговорити з Європою, тільки тепер це до Америки, жартує Ганс Кунднані, аналітик Фонду Маршалла Німеччина—США у Вашингтоні.

Але в одному питанні американський президент ні в чому не розходиться зі своєю командою.

Як і його попередники, Трамп нарікає, що союзники Америки в НАТО не оплачують власних рахунків. Окрім США лише чотири країни з-поміж 28 виконали план із фінансування оборонної галузі на рівні 2% ВВП. Трамп, напевно, блефує, коли каже, що Америка більше не виступатиме гарантом безпеки. Але в нього є й інші карти в запасі, зокрема урізання видатків на програми спільних навчань. Минулого тижня генерал Меттіс попередив своїх колег-міністрів у НАТО про можливе «зменшення» участі Америки в Альянсі, якщо європейці й далі шкодуватимуть грошей на оборону.

Деякі дипломати вважають, що такі вимоги США справедливі: у 2014-му всі 28 союзників пообіцяли за 10 років виконати план із фінансування оборонної галузі в межах 2% ВВП. Але на ділі Трамп стукає в прочинені двері. Затяжний спад видатків на оборону в Європі закінчився 2015-го. Росія і тероризм освіжили історію в пам'яті європейців, та й економіка їхня знову зростає. Майже всі держави НАТО, на велику втіху генерального секретаря Альянсу Єнса Столтенберга, збільшують фінансування оборони в реальному вираженні. Хоча деякі, особливо на півдні й заході Європи, ще відмовляються потрусити гаманці, адже загроза здається їм такою далекою.

Їхні аргументи добре відомі. Мовляв, критерій 2% надто узагальнений. Адже мало хто візьметься доводити, що Греція (яка вписується

ЯКЩО НІМЕЧЧИНА ОБЕРЕ ШЛЯХ ВІЙСЬКОВОЇ СУПЕРДЕРЖАВИ ІЗ СЕРЬОЗНИМИ ЕКСПЕДИЦІЙНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ, ІНШІ ЄВРОПЕЙСЬКІ КРАЇНИ МОЖУТЬ ЗЛЯКАТИСЯ ЇЇ В ТАКІЙ РОЛІ

в цю вимогу почасти завдяки катастрофічному скороченню своєї економіки) має ефективніші збройні сили, ніж Норвегія, яка виділяє велику частку свого оборонного бюджету (1,5% ВВП) на проектно-дослідницьку роботу й посилає сотні солдатів до Афганістану та в інші гарячі точки. Альянс має своїй конкретних критеріїв, за якими ранжує своїх членів, але вони лишаються засекреченими, а відтак є менш помітними в політичній аргументації за 2% норматив. Проблеми Європи пояснюються роздробленістю не менше, ніж ресурсами: європейські члени НАТО витрачають на оборону вчетверо більше за Росію, але на озброєнні в них стоять 27 різних типів гаубиць і 20 типів винищувачів. За підрахунками Європейського парламенту, об'єднанням оборонних ринків ЄС можна заощаджувати €26 млрд (\$27 млрд) щороку.

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Тож градус дискусії зростає, а травоядні починають шкірити широкі й пласкі кутні. Якраз напередодні візиту Майка Пенса голова Європейської комісії Жан-Клод Юнкер розсердив чимало представників НАТО закликом до європейців не піддаватися тиску Америки. Він натякнув, що безпеку слід розуміти в ширшому значенні; якщо до цього додати ще і європейські програми розвитку, то європейці матимуть набагато кращий вигляд. Канцлер Німеччини Ангела Меркель заявила щось подібне в Мюнхені, але в дипломатичніший формі.

Якщо Америці прохання платити за свердловини для води в Намібії замість розвідувальних дронів у Литві здається дивним, то в Берліні воно слугує конкретній меті. Ангелі Меркель потрібна якась історія, щоб переконати скептичних німецьких виборців у доцільності збільшення витрат на армію, які нині становлять лише 1,2% ВВП. Один зі способів — теплі слова про збереження безпеки невійськовими засобами (голова Мюнхенської конференції Вольфганг Ішінгер пропонує 3% на фінансування армії, гуманітарних проєктів і програм розвитку). Інший — «європеїзація» оборони. Німеччина шукає різноманітних безпекових домовленостей з іншими країнами ЄС. Юнкер виступає за створення оборонного фонду ЄС для спільної дослідницької роботи та закупівлі техніки, а також за виключення капітальних витрат із нормативів комісії, що регулюють бюджетні дефіцити. Усе, що завгодно, аби тільки виборці проковтнули гірку пілюлю.

БІЙТЕСЯ НІМЕЦЬКОГО ГРИФА

Трампа не можна звинуватити в опортунізмі: він уже не один десяток років критикує любителів безпеки «на халяву». Але успіх його тактиці не гарантований. Німців особливо дратуватиме необхідність виділяти більше грошей на те, чого вони не сприймають, щоб зробити приємно президентові іншої держави, якого терпіти не можуть. Критика інспірованого Америки мілітаризму може виявитися вигідним прийомом для виборчої кампанії Мартіна Шульца — соціал-демократа, який хоче не допустити переобрання Меркель у вересні. А всі балачки про спільні європейські закупівлі та операції легко припинити натиском поборників національної оборони, яких цікавить лише одне: як урвати ще один жирний контракт.

І справді, застороги Трампа здатні викликати зворотний ефект. Інші європейські країни можуть злякатися Німеччини в новій ролі військової супердержави із серйозними експедиційними можливостями, якби вона обрала цей шлях. Крім того, багато держав нізащо не захочуть виконувати 2% план. Але погрози з Білого дому можуть змусити їх перестрахуватися на випадок відмови Америки їх захищати, зауважує французький експерт із питань безпеки Франсуа Ейсбур. Варто лише прив'язати функціонування НАТО до певних умов — і союзники почнуть шукати незалежності, а ще обирати таку зовнішню політику, яка не обов'язково влаштуватиме американські інтереси. Бувало, що навіть лагідний трицератопс кидався на хижаків зі своїми рогами. ■

К Н И Г А Р Н Я

6–12 березня

чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

7 березня, 18:30 — лекція доктора історичних наук Ігоря Турова «Єврейська містика: невідомий континент».

10 березня, 17:30 — зустріч із Мирославом Дочинцем. Презентація книжки «Розрада-гора». Спільно з видавництвом «Карпатська вежа».

12 березня, 12:00 — дитяча субота для дітей 3–6 років. Презентація книжки Татусі Бо «Засиналочки». Спільно з видавництвом Vivat.

Львів (просп. Свободи, 7):

6 березня, 18:30 — презентація збірки Ірини Кулянди «Пливи, кораблику, пливи». Спільно з видавництвом «Крок». Модерує Віталій Шидей.

7 березня, 18:30 — розмова філософів Павла Бартусяка та Володимира Олінкевича «Еґон Шиле. Істерія в обіймах жінки».

9 березня, 18:30 — розмова з журналістом Олегом Стецишиним «Бандерівський інтернаціонал: грузини, росіяни, євреї та інші національності в боротьбі за незалежність України». Спільно з Центром досліджень визвольних рухів. Модерує Андрій Усач.

10 березня, 18:30 — до дня народження Тараса Шевченка. Зустріч «Шевченко від А до Я устами сучасних поетів. Спадкоємність образів». Учасники: Мар'яна Савка, Олена Галета, Ірина Старовойт, Маріанна Кіяновська, Остап Сливинський. Спільно з Видавництвом Старого Лева.

11 березня, 11:00 — дитяча субота для дітей 5–10 років. Читання та забавки до дня народження Тараса Шевченка.

Дніпро (вул. Глінки, 15):

12 березня, 11:00 — зустріч із лідером гурту «Антитіла» та волонтером Тарасом Тополею.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

6 березня, 18:30 — презентація збірки есеїв Вахтанга Кебуладзе «Чарунки долі». Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Олександр Вешелені.

10 березня, 18:00 — від бізнесу до книжки. Розмова на тему «Міста і країни стартапів» за участю піар-менеджера центру розвитку й підтримки інноваційного підприємництва iHub Vinnytsia Анни Савчинської. Спільно з літературною медіатекою 5BKS. Модерує Олександр Мельник.

11 березня, 12:00 — дитяча субота для дітей від 7 років. Презентація повісті Каті Калашнікової «Перли на сніданок». Спільно з видавництвом «Зелений пес» і творчою майстернею Amelie.

Володимир-Волинський (вул. Ковельська, 6):

11 березня, 15:00 — дитяча субота для дітей 4–8 років. Читання книжки Лариси Ніцої «Зайчикове щастя» та виготовлення магнітного зайчика з фетру.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

9 березня, 18:00 — презентація поетичної збірки Магди Дзвін «Ми нині суцї». Спільно з видавництвом «Свічадо». Модерує Христина Букатчук.

11 березня, 12:00 — дитяча субота для дітей віком 4–10 років. Презентація книжки Валентини Вздульської «Плутон» та створення книжки-картинки. Спільно з видавництвом Vivat.

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку можна ознайомитися за адресою <http://book-ye.com.ua>

Інформаційний партнер

Тиждєнь

Внутрішній вибір

Філіпп де Лара, Париж

Якого президента шукають французи

У Франції наближаються президентські вибори, що відображають усі тривожні тенденції в політиці демократичного світу і не тільки. Демократії від Вашингтона охоплені «трампізацією»: обурення й недовіра до влади та політиків, що не здатні захистити свої суспільства від загроз та ударів глобалізації, привабливість демагогів (що ексцентричніших і радикальніших, то краще), запобігання перед фейковими новинами й теоріями змови, нехтування перевіреною інформацією. До того ж так звана популістська хвиля видається нездоланною; її противники почуваються безпорадними, а Путін тим часом підкладає дров у багаття. Еліта й освічені європейці аж ніяк не сподівалися Brexit, перемоги Трампа, різкої поведінки політиків. Не слід забувати й про референдум, коли нідерландські виборці сказали «ні» підписанню угоди між ЄС та Україною, а отже, «так» тому, хто стоїть за збиттям літака МН17! Здавалося, що це надто нерациональне, дурне, аби бути правдою. Хіба ні? Чи не єдиною хорошою новиною цих днів у Європі є бунт проти корупції в Румунії.

«Трампізацію», попри всі її загрози, не порівняти з утвердженням нацизму: Гітлер мав чіткий військовий проект і маси, готові за нього вмирати. Чого не скажеш про популістів. Та все ж певні паралелі напрошуються: люди при здоровому глузді й сьогодні не розуміють, що відбувається і як дати раду цим тенденціям. Вони або заперечують проблему, попри очевидні факти, або звинувачують нерозважливих виборців. Вони не можуть усвідомити негативних наслідків глобалізованої економіки — не лише матеріальних (розрив між бідними й багатими, безробіття, економічна

нестабільність), а й культурних (люди дедалі більше відчують, що не контролюють власного життя). Як зауважив гарвардський філософ Майкл Сендел, сілески популізму пов'язані зі «щирим жалем із приводу соціального визнання, а не лише зарплати чи роботи». Саме тому нетолерантність і пошук винних із відтінком ксенофобії впливають на людей так погужно.

Настрої французів цими днями — суміш страху та недовіри, що паралізують суспільство. Президентська передвиборча кампанія підносить один сюрприз за іншим, і ніхто не знає, яких несподіванок ще очікувати. На праймериз провідних партій аутсайдері постійно перемагали фаворитів. Франсуа Фійон виборів першість в Алена Жуппе в другому турі праймериз правоцентристської партії «Республіканці». На лівому фланзі вперед вирвався незалежний кандидат Жан-Люк Меланшон, колишній соціаліст, який тепер заграє з апологетами комунізму, але за власною програмою. Екс-прем'єр-міністра Франції Манюеля Вальсса, чия перемога від Соціалістичної партії очікували всі, випередив Бенуа Амон, молодий функціонер (як протиставлення досвідченому політику). Програма останнього збудована на критиці нинішнього соціалістичного уряду, до якого він раніше належав. А праворадикалка Марін Ле Пен (близька до Партії незалежності Сполученого Королівства (UKIP), «Альтернативи для Німеччини» (АдН) й Австрійської партії свободи) безтурботно лідирує в опитуваннях, попри скандали й очевидну непослідовність програми. Молодий Еммануель Макрон, що не має партійного чи політичного досвіду, нині посідає третє місце й цілком може вийти замість Фійона в другий тур із Ле Пен.

Кілька тижнів тому для проєвропейськи налаштованих виборців ситуація видавалася розпачливою: усе вказувало на те, що в другому турі змагатимуться Фійон і Ле Пен (це все одно що Путін із Путіним). Тоді довелося б вибирати між Трампом із хорошими манерами та вульгарним Трампом (таким, як він є в реальності). Тепер ситуація змінилася: маємо безлад і невизначеність. Фійон досі в грі, бо його однопартійці ніяк не домовляться про запасний план. Проте репутацію кандидата підірвав Пенелопейт — скандал, названий за ім'ям його дружини Пенелопи, яку підозрюють у фіктивному працевлаштуванні. Подейкують, що Фійон має незаконну фінансову підтримку від Кремля. Серед лівих тепер розкол між прихильниками Амона й Меланшона, які змагаються за четверте чи третє місце. Їхні програми зовсім різні: Амон — проєвропейський політик, визнає російську загрозу; Меланшон — проросійський фанатик, налаштований проти України (часто говорить про «київських фашистів») і бездумно повторює брехні Кремля: от нещодавно звинуватив покійного Бориса Немцова в антисемітизмі).

Найкращий варіант порівняно з іншими — Макрон. Але його позиції стосовно багатьох питань не-

Між «трампізацією» і «шредеризацією». Приблизно таким є нинішній вибір французів

відомі або суперечливі. Коли йдеться про Європу та Україну, він затаєний проєвропеєць та апологет вільної економіки, прагне зближення з Меркель, але при цьому опортуніст, який підлабузнювався до Шредера в Берліні й практикує двоякий підхід, притаманний багатьом дипломатам («обидві сторони мають виконувати мінські домовленості» і «ми сподіваємося, що невдовзі можна буде скасувати санкції та співпрацювати з Росією»), чим відрізняється від Меркель й Олланда (але від кого ще, крім них?).

В одному можна не сумніватися: у першому турі виграє Ле Пен. Як свідчать опитування, її рейтинг має позитивну динаміку (25%, 26%, 27%). Чимало виборців кажуть, що остаточно вирішили голосувати за неї. Рейтинг Фійона падає, але основний електорат поки що тримається за нього (приблизно 19% голосів). Інші кандидати, зокрема популярний Макрон (23%, і його підтримка й далі зростає), мають поки що небагато прихильників, які остаточно вирішили за них голосувати. Вибори призначені на 23 квітня, а чимало французів досі не прийняли рішення або готові змінити його. Утім, громадяни все ж аж ніяк не байдужі. Політичні програми на телебаченні є популярними. Хвилюється народ, хвилюються журналісти, що як ніколи не приходять занепокоєння: складається враження, ніби попереду революція чи війна. Ані те, ані інше в близькому майбутньому не передбачається, але люди тривожаться марно. Така обстановка склалася не випадково, і передвиборча кампанія хаотична через те, що суспільство дезорієнтоване.

Світова криза популізму в її прояві у Франції поглиблюється внутрішньою конституційною. Конституція Шарля де Голля, що відновила престиж політики та ефективність держави 1958 року, нині вже не працює, але ніхто не бачить альтернатив. Партийна система розвалюється. Хоч би хто виграв вибори, ця людина, швидше за все, не матиме більшості в парламенті, а за його стінами зіткнеться з розколотим і розлюченим суспільством. Активізуються спонтанні рухи (як ліві, так і праві) в дусі «Окупуй щось» навколо расизму, імміграції, одностатевих шлюбів тощо. Проблема тут не тільки в інституційних правилах, а й у довірі та політичних орієнтирах, значенні та необхідності існування Франції як суверенної держави. Тобто питання буде в тому, наскільки французький спосіб життя — від «соціальної моделі» до культурних впливів — досі чогось вартий і перспективний.

Майбутнє Європи, надто її безпека перед лицем російської загрози, є для Франції ключовим питанням. Але в ньому вона, на жаль, тримається на задвірках. На цих виборах увага традиційно зосереджується на внутрішніх справах. Несприйняття політики ЄС поміж виборців робить проєвропейських політиків обережними, ба навіть боязливими. Росію досі сприймають хибно: Путін тут, звісно, не популярний, але люди часто ставляться до РФ байдуже (Росія слабка, та й далека від нас) або зі страхом (ліпше не дратувати диктатора). Французи з ясним мисленням намагаються піднімати європейські справи на авансцені передвиборчих дебатів і таким чином прокладають шлях десь між «трампізацією» і «шредеризацією». У них для цього непогані активи: хаотичний ізоляціонізм США спонукає європейців бути сильними й покладалися на себе; російська кібервійна, зокрема втручання у вибори, має спровокувати бодай належну реакцію. А ще нам не завадить трохи мужності та везіння. ■

К Н И Г А Р Н Я

6–11 березня

чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

11 березня, 14:00 — дитяча субота для дітей від 7 років. Майстер-клас Сержа Столярука з виготовлення ляльки-мотанки. Попередня реєстрація за телефоном 72-43-76.

11 березня, 16:00 — розмова з американцем Джуд Віндау на тему «USA and UKR». Англійською мовою без перекладу.

Рівне (вул. Короленка, 2):

6 березня, 17:00 — «Розвиток футболу Рівненщини: у передчутті футбольної весни». Зустріч із Євгеном Донцовим, заступником голови Рівненської обласної федерації футболу.

11 березня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–7 років. Читання книжки Юліана Тувіма «Слон Трубальський» (Видавництво Старого Лева) та майстер-клас зі створення паперової ластівки.

11 березня, 14:00 — дитяча субота для дітей 8–14 років. Читання книжки «Дитячий Кобзар» (Видавництво Старого Лева).

Суми (вул. Соборна, 44):

11 березня, 12:00 — дитяча субота для дітей 7–10 років. Садок вишневий коло хати: Шевченко — дітям.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

7 березня, 18:00 — презентація книжки Ірини Кулянди «Пливи, кораблику, пливи». Спільно з видавництвом «Крок». Модерує Микола Шпаковський.

9 березня, 18:00 — до дня народження Тараса Шевченка. Поетичні читання «ТГШ — супергерой!». Спільно з проектом «Тернопільська поезія мертва».

10 березня, 18:00 — «День батяра в Тернополі». Розмова про феномен українського батярства з істориком Володимиром Окаринським. Модерує Юрій Матевоцький.

11 березня, 16:00 — дитяча субота для дітей 8–12 років. Посиденьки на вулиці Чарівних Книг, читання книжки Агнешки Тишки «Зося з вулиці Котячої» та створення колажу вулиці.

Харків (вул. Сумська, 3):

9 березня, 18:00 — до дня народження Тараса Шевченка. Презентація-обговорення альбому «Монументальна шевченкіана Харківщини». Спільно з Харківським науково-методичним центром охорони культурної спадщини, ГО «Культурні ініціативи» за підтримки Управління культури і туризму Харківської обласної державної адміністрації.

10 березня, 18:30 — до дня народження Тараса Шевченка. Презентація абетки-енциклопедії «Шевченко від А до Я» Леоніда Ушкалова. Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Ростислав Мельників.

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку можна ознайомитися за адресою <http://book-ye.com.ua>

Інформаційний партнер

ТИЖДЕНЬ

Гюлен проти Ердогана: гібридний конфлікт?

Михайло Якубович

Які релігійно-філософські ідеї живлять сучасну політику Туреччини

Торік у липні весь світ напружено стежив за подіями в Анкарі й Стамбулі. Було вчинено заколот. Президент, палац якого обстріляли, танки, поліція, демонстрації, пасажири, що застрягли в аеропортах, а потім щоразу нові й нові повідомлення про жертви, відтак арешти, підозри, масові звільнення. Багато людей уперше почули ім'я Фетхуллаха Гюлена, який став тепер ворогом номер один для тих, хто вірив і вірить у справжність «путчу 16 липня». Адаже були й такі, кому спроба перевороту видалася просто добре зрежисованим турецьким фільмом, мовляв, нічого цього не було, то просто Ердоган піднімає собі рейтинг... Чутки ширилися світом і ширяться досі.

У нас, українців, нині якесь особливе сприйняття Туреччини. Ні, не тому, що майже кожен громадянин із зайвою гривнею в кишені вже бував на її курортах, і навіть не тому, що від кінця 1990-х made in Turkey міцно й надійно прописалося на вітчизняних ринках. У нас Крим, у нас нібито стратегічний інтерес. Та й з огляду на факт, що на півночі союзна з РФ Білорусь, на Сході відомо що, на півдні окупований півострів, мати ще й «безпосередньо» за морем прихильну до Кремля країну — це вже справжнє тактичне оточення ворогом, геополітичний котел. Тому в нас люд, більш-менш звичний читати, неоднозначно сприймає турецьку багатовекторність (Анкара нібито й за нас, а нібито і з Москвою). Та й сам Ердоган комусь бачиться справжнім лідером, а комусь — типовим східним диктатором.

У чому ж коріння цього конфлікту?

РЕФОРМИ НОВОГО ЧАСУ

Передусім трохи історії. Чи колишня Османська імперія і Туреччина — це те саме? Звісно, ні, адже друга — радше «обрізаний» варіант, Порта, що стиснулася до найвужчих кордонів, перетворилася на національну державу й пішла шляхом модернізації, секуляризму та відносної демократизації. Такою Туреччину бачили принаймні ще наприкінці минулого століття. Нині вже зрозуміло дещо інше: попри успіхи в економіці, відносно ліберальність ринку й навіть світський лад, у країні не бракує ані авторитаризму, ані політичного ісламу. Виявляється, існують моделі осучаснення й розвитку економік, які демонструють непоганий ефект навіть в авторитарних умовах. Так би мовити, «неєвропейський» цивілізаційний підхід. І його основою залишається певна ідеологія (чи сукупність ідеологій), яка й конвертується в прагматичний фінансовий реалізм.

Свого часу наш земляк сходознавець Агатагел Кримський писав, що туркам-османам притаманний надмірний релігійний фанатизм. Нині, певна річ, у всіх, хто бодай раз бував у Туреччині, така заувага викликає як мінімум нерозуміння. Водночас той-таки Кримський писав і про інше: на початок XIX століття деградована модель халіфату стала гальмом розвитку багатьох «мусульманських народів». Вочевидь, наставав час для реформ. І він не лише прийшов разом із Ататюрком, а й у різних варіаціях триває досі.

ФОТО: REUTERS

ФОТО: REUTERS

З одного гнізда. Порівнюючи ідеї Саїда Нурсі, «ердоганівську» модель ісламу і власне погляди Фетхуллаха Гюлена, можна побачити, що це майже те саме

Одним із таких реформаторів ХХ століття (праці котрого стали базою як для опозиціонера Фетхуллага Гюлена, так і для багатьох проердоганівських сил) став Саїд аль-Курді (Саїд Курд), більш відомий як «диво свого часу» Баді-уззаман Саїд Нурсі (1878–1960). Цей скромний чоловік, автор величезного зібрання праць під назвою «Рісале-і Нур» («Послання світла»), мав складне, насичене життя: пережив Першу світову, російський полон, непорозуміння з оточенням, вигнання й нарешті завершив свій шлях у колі учнів. До речі, Саїд Нурсі — чи не найвідоміший поза межами Туреччини її «національний» мислитель, праці якого вже перекладено майже 60 мовами, зокрема й українською. Для багатьох турків ця постать приблизно як для нас Григорій Сковорода. Книги Нурсі, друквані мільйонними накладками в «національно свідомих» червоних палітурках, можна віднайти не те що в будь-якій книгарні чи мечеті, а, певно, і майже в кожній турецькій оселі.

Навколо мислителя та його учнів сформувався цілий рух послідовників, людей, котрі так високо цінують спадщину Нурсі, що ставлять ці книги поряд із Кораном, майже обов'язково читають їх після намазу й цитують у будь-якій життєвій ситуації. Інколи читання «Рісале-і Нур» саме собою стає релігійною практикою, адже особливо ревні адепти вивчають книгу до 16 год на добу. Колись у Стамбулі я потрапив на таке зібрання, де після вечірньої молитви читали один із томів «Рісале-і Нур». Книгу декламували по одному абзацу, передаючи з рук до рук (звучали відверто філософські її сторінки, термінологію яких декому, вочевидь, нелегко було сприймати, але за давньою східною манерою текст усе-таки промовляли вголос, адже сам факт читання часто має не менше значення, ніж розуміння). Щороку члени цього руху, який називають «Нур Джемааті», відвідують місця, якими ходив Саїд Нурсі, а по всьому світу функціонує мережа курсів вивчення «Рісале-і Нур», як суто академічних, так і релігійних. Визначну роль у створенні цих груп відіграв Мустафа Сунгур, учень Саїда Нурсі.

Чого ж навчає «Рісале-і Нур»? На перший погляд, суто духовних речей, адже велика частина книги присвячена індивідуальній релігійності, тому, як у спогляданні природи й суспільства людина може вбачити знак існування Бога й наскільки хибний матеріалістично-атеїстичний світогляд. Спеціальної «політичної» теорії, на відміну від інших мусульманських авторів ХХ століття, Саїд Нурсі практично не мав, хоча й опонував значною мірою світськості як шляху до морального занепаду, пропонуючи своєрідний «ісламський демократизм». Розглядаючи ідейний контекст, у якому були написані його праці, можна помітити суміш традиційного містицизму (суфізму), типової для постосманського простору сунітської теології, модерного вже індивідуалізму і, звісно, певних національних моментів. Цікаво, утім, що на ґрунті Саїда Нурсі виникли і курдський рух (адже він був курдом), і власне турецький, але це вже дещо інше питання, не менш вагоме і ще більш історично проблемне.

БИТВА ІНТЕРПРЕТАЦІЙ

Серед шанувальників Нурсі вирізняється Фетхуллаг Гюлен (нар. 1941 року), у минулому імам і проповідник із Ерзурума, а пізніше письменник (автор десятків праць і сотень статей), опозиціонер, лідер руху «Хізмет», для якого вчення самого Нурсі теж має величезне значення. До 1999 року Фетхуллаг Гюлен мешкав у себе на батьківщині, а потім, виїхавши до США на лікування, так і залишився там у «добровільному вигнанні», обравши критичну позицію щодо Ердогана та його владних ініціатив. Цікаво, утім, що попервах Гюлен прихильно ставився до заснованої Ердоганом Партії справедливості та розвитку, але приблизно від середини 2000-х стосунки двох діячів значно погіршилися. Як ердоганівці, так і гюленісти не шкодують звинувачень на адресу опонентів: якщо від перших я не раз чув, що «Бог позбавив Гюлена розуму», то й сам Гюлен торік у липні заявив, що Ердоган страждає на психічні розлади й перебуває під постійним наглядом лікарів. Мабуть, тут спрацює суто мусульманське бачення «умов», потрібних для керування державою: оголосивши когось божевільним, можна вимагати його усунення від влади й не дошукуватись інших причин, віднайти й обґрунтувати які набагато складніше.

ПРОУРЯДОВІ ТУРЕЦЬКІ МЕДІА НАВ'ЯЗУЮТЬ ДУМКУ, ЩО ГЮЛЕНІСТИ ВИТВОРИЛИ ТАКУ СОБІ «ПАРАЛЕЛЬНУ ДЕРЖАВУ», ЯКА ПЛАНУЄ ЗМОВИ, ЗАКОЛОТИ, ТЕРАКТИ ТА ІНШІ АКЦІЇ ПРОТИ ОФІЦІЙНОЇ АНКАРИ

Фетхуллаг Гюлен, активно опрацьовуючи спадщину Саїда Нурсі та, власне, переписуючи її по-новому, звертається до нових акцентів: міжрелігійного та міжцивілізаційного діалогу, необхідності служити суспільним інтересам та інших ліберально-демократичних запитів. Так само як консервативний рух «Нур Джемааті», «Хізмет» Гюлена має розгалужену мережу центрів по всьому світу, друкує його книжки, проводить різні заходи тощо. У відповідь Ердоган уже тривалий час домагається їх заборони й називає гюленістів аббревіатурою FETÖ («Терористична організація Фетхуллага Гюлена»). Навіть торішні засідання Євразійської ісламської ради в Стамбулі, де були присутні мусульманські діячі з пострадянського простору та Східної Європи, з подачі Туреччини засудило FETÖ. Де-факто проурядові турецькі медіа нав'язують думку, що гюленісти витворили таку собі «паралельну державу», яка планує змови, заколоти, теракти та інші акції проти офіційної Анкари. Не дивно, що послідовників Гюлена звинувачували й у збитті російського літака, який «загубився» дорогою із Сирії, і в розстрілі посла РФ, бо якоюсь мірою вони стали в усіх цих подіях цапами-відбувайлами. Не можна, втім, заперечувати, що сам їхній лідер має величезний вплив у Туреччині як у війську, так і в політичних колах, і, вочевидь, чимало хто орієнтується на його курс як на єдино правильне вирішення проблем держави. ►

Цікаво, що, порівнюючи ідеї Саїда Нурсі, «ердоганівську» модель ісламу (точніше, «ісламу-в-політиці») і власне погляди Фетхуллаха Гюлена, можна побачити, що це майже те саме, щоправда, з невеликими кореляціями. В усіх випадках це ідея «ненав'язливої ісламізації», широкого діалогу з іншими країнами, міжрелігійного миру й «духовних цінностей» у політиці. Але, як показує історія, роз'єднує не так ідеологія, як соціальна база, на котру вона орієнтується. І якщо Ердоган апелює до стабільності й боротьби з реальними загрозами, які походять із сусідніх Сирії та Іраку, а лояльний до нього консервативний нурсизм узагалі демонструє аполітичність, то рух Фетхуллаха Гюлена має певний революційний меседж, виступаючи то під відверто демократичними, то під ісламськими гаслами.

Коли читаєш самого Фетхуллаха Гюлена, впадає в око не політичний, а проповідницький стиль викладу думок. В Україні ще п'ять років тому виходила друком його книжка «Діалог і толерантність», яку було активно презентовано на різних акціях, організованих представниками «Хізмету». Взагалі у свідомості звичайного читача може виникнути не те що дисонанс, а конкретна суперечність: у книжках пишуть про повагу, духовність, толерантність, а на ділі точиться кривава боротьба за владу, причому гібридна. «Розмах дій» заколотників, про які повідомляли турецькі медіа, досі викликає запитання, як і, власне, од-

МАПА ТУРЕЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ СКЛАДНА: Є ТУТ ШИРОКІ ТОРГИ ВІДВЕРТО БАЗАРНОГО ШТИБУ, ГУЧНІ СЛОВА, ЗА ЯКИМИ НЕ ЗАВШЕ ЙДУТЬ КОНКРЕТНІ ДІЇ. КУДИ ТУРЕЧЧИНА РУХАТИМЕТЬСЯ ДАЛІ — ДО ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ЧИ АВТОРИТАРИЗМУ, ПОКАЖЕ ЧАС

нозначність самого Гюлена (відомо, що він заперечив свою причетність до заколоту й назвав його провокацією влади). Насправді питання тут не в ідеології, а в тому, хто її проголошує своєю програмою дій і якими методами втілюватиме. Іще кілька років тому спадщину Саїда Нурсі розглядали як таку собі м'яку силу Туреччини, передусім призначену для «тюркського світу»: Криму, частини Кавказу, країн Середньої Азії. У РФ, до речі, книги самого Саїда Нурсі не раз забороняли за екстремізм, і навіть в окупованому Криму вже були випадки, коли імамів мечетей засуджували до штрафів за зберігання такої літератури. Передусім Москву непокоїла освітня активність як традиційних нурсистів, так і гюленістів, котрі відкривають свої навчальні заклади, де формують власний особливий погляд на іслам; про якийсь «турецький імперіалізм» там, звісно, не йдеться, але сама модель релігії власне й обмежується турецьким зразком.

Ситуація, яка нині розгортається навколо спадщини Саїда Нурсі, чимось нагадує історію боротьби з так званім бекташизмом в Османській імперії XIX століття. За часів султана Махмуда II (1808–1839), коли з огляду на реформаційну політику дійшла черга до ліквідації

бунтівних яничарів, султанський двір почав пропагувати «справжній бекташизм». Річ у тому, що суфій XIII століття Хаджи-Бекташ Велі вважався духовним покровителем яничарів, але чимало практик, асоційованих із цією постаттю, були не зовсім «канонічними» із сунітського погляду. Як наслідок — щоб вибити ґрунт із-під ніг яничарської ідеології, «бекташизм цього часу» (як його називають джерела) був проголошений «хибним», натомість на державному рівні почав відроджуватись «істинний» — нібито відповідний справжньому вченню Хаджи-Бекташа Велі. У підсумку 1826 року яничарське військо було ліквідоване й стало історією. Гюленізм — це певною мірою бекташизм сучасності, якщо не в змістовому, то в типологічному розумінні. Гюленові протиставляється «істинний нурсизм», а його послідовники декларують прихильність до Ердогана.

ПОШУК АЛЬТЕРНАТИВИ МОЖЛИВИЙ?

Туреччина, на відміну від багатьох країн Близького Сходу, спромоглась уникнути хвиль радикальної ісламізації: тут так і не набув розмаху салафітський рух, відносно слабо експлуатується тема халіфату, а релігійне життя, попри світський устрій, «підв'язане» під владну вертикаль. Нещодавно в розмові з однією туркенею я мусив довго пояснювати специфіку ісламу в Україні, де не один «законний» муфтії, а відразу кілька, та ще й у дуже складних стосунках між собою. Попри те що минулий рік був украй скрутним для Туреччини (країна здригалася від жорстоких терактів, зазнавала втрат у сирійській операції, страждала від дій заколотників), Ердоган утримав ситуацію і навіть підвищив свій рейтинг. Багато мусульман у світі вважають його чи не найадекватнішим мусульманським лідером сьогодні, глобальним захисником сунітського ісламу зі здоровими владними амбіціями.

У Туреччині сформувалася певна політична культура, не така вже й далека від народу (попри її азійське коріння). Очевидно, ердоганівський курс, попри всі недоліки, бачиться єдиним можливим у сучасних умовах, і саме тому Гюлен та його прихильники дедалі більше видаються маргінальними. Інше питання — чи справді Гюлен такий страшний, яким його на публіці бачить Ердоган, чи, може, на нього просто звалюють увесь негатив країни? Мапа турецької політики дуже складна: тут є місце і широким торгам відверто базарного штибу, і багатовекторності, і гучним словам, за якими не завше йдуть конкретні дії. І куди Туреччина рухатиметься далі — до демократизації чи авторитаризму, покаже час. Імовіріше, звісно, друге, адже одна річ — говорити про демократію десь у центрі Європи, в оточенні країн, що процвітають, а інша — мати палаючий кордон на півдні, власний сепаратизм на південному сході й агресивно настроєну третю силу з кількох боків. Ту, яка вже перетворила на військову базу Крим, а ще надовго й міцно засіла в Сирії. Країні доводиться будувати дуже складну військову й дипломатичну політику, можливо, обирати менше зло, щоб уникнути більшого. Реальних альтернатив, судячи із ситуації на Близькому Сході й загалом у світі, Туреччина наразі не має. ■

МАКСИМУМ СНІГУ ТА ЗНИЖОК

ОКСАМИТОВИЙ СЕЗОН
ВІДКРИТО!

*Акція діє з 26.02.2017 до 10.04.2017, деталі на сайті
www.bukovel.com

Дзвінки тарифікуються згідно тарифів Вашого оператора зв'язку.
+38 0342 595 546

Світ догори дригом

Вітрова та сонячна енергетика підточує столітню модель забезпечення електрострумом. Що прийде їй на зміну?

Із вікна свого кабінету Філіпп Шредер вказує на сільський краєвид у Баварії. «Перед вами смерть традиційної структури комунальних послуг, і все це фінансують пересічні собі пан та пані Шмідти. Прекрасне видовище», — каже він, сміючись, наче лиходій із Бондіани. Вітер, що мчить полями Вільдпольдсрида в напрямку Альп, ліниво обертає вітряки на пагорбах. Дахи будинків, що виходять на південь, покриті блискитими сонячними фотоелектричними панелями. Корови на зелених полях продукують гній, із якого виробляється біогаз — той зігріває місцевий паб, спортзал і багато будинків, де мешкають 2600 селян, а ще частково заміщує собою вітряки й сонячні панелі взимку. Сукупно село продукує усього більше електрики, ніж йому потрібно, а селянам прихильність до екології дає чималий зиск: у 2016 році вони отримали близько €6 млн від субсидій та продажу надлишкової електроенергії.

Це навряд чи кінець знайомого нам світу. Але Шредер, який працює в компанії Sonnen (вона продає обладнання для накопичення і постачання електроенергії на випадок дефіциту), частково має рацію. Багато захисників довкілля хочуть, аби світова система енергозабезпечення мала такий вигляд, як у Вільдпольдсриді. Тим часом компоненти, на яких вона ґрунтується, — субсидії на інвестиції в зелену енергію, мінімум видатків на паливо та виведення виробництва електроенергії на край мережі, або взагалі поза неї — усе це прокляття для ринків електроенергії та моделей бізнесу, вибудованих у добу викопних енергоносіїв.

Зелені за ними не дуже сумуватимуть. Але менші рахунки за компослуги, які завойовують простір разом із аналогами Вільдпольдсрида, — це погані новини не тільки для нинішнього бізнесу з виробництва та передачі енергії, вибудованого в добу вуглеводневого палива. Вони перетворюються також на проблему для учасників власне ринку відновлюваної енергетики, а отже, і для зусиль, спрямованих на декарбонізацію електропостачання (саме таким міркуванням насамперед виправдовували альтернативну енергетику).

У 2014-му Міжнародна енергетична агенція (МЕА) прогнозувала, що звільнення світових електромереж від вуглеводневих енергоносіїв (декарбонізація) обійдеться протягом 20 років, до 2035-го, майже у \$20 трлн. І навіть на тому етапі процес буде далекий від завершення. Але в електроіндустрії, що не дає надійних надходжень, ніхто інвестувати не поспішатиме.

МЕНШІ ЦІНИ, ДОРОГІ НАСЛІДКИ

У межах боротьби зі змінами клімату за останнє десятиліття дуже серйозно зросло використання «нових» альтернативних джерел енергії: вітрової та сонячної. Це стосується як розвинених країн, так і тих, що розвиваються. У 2015 році уряди виділили \$150 млрд на підтримку інвестицій у зелену енергетику. Передовиками в цьому стали США, Китай і Німеччина. Але бавар-

ський Вільдпольдсрид досі залишається радше винятком, ніж правилом. У 2015 році зелені джерела виробили тільки 7% світового обсягу електроенергії. А понад 80% досі генерується з видобувних енергоносіїв (див. «Зростання та конкуренція»). Тож до реального зниження ризиків для клімату ще дуже далеко.

Хороші новини полягають у тому, що десятиліття зростання відновлюваного сегмента за рахунок субсидій допомогло здешевити виробництво такої енергії. Наразі вона ще залишається в дорожчому діапазоні, але це змінюється. А подекуди особливо вітрова енергія вже перебралась у конкурентоспроможний ціновий сегмент. Відтак можна припустити, що невдовзі для зростання зеленої енергетики знадобиться значно менше субсидій, ніж досі. Якби ще й почала зростати плата за шкідливі викиди в процесі видобутку й використан-

ЕНЕРГЕТИЧНА АВТОНОМІЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ, КОЛЕКТИВНЕ ВСТАНОВЛЕННЯ СОНЯЧНИХ ПАНЕЛЕЙ ТА ІНШІ ТЕХНОЛОГІЧНІ ПРОРИВИ ПРИРІКАЮТЬ ТРАДИЦІЙНУ КОМУНАЛЬНУ СФЕРУ НА СМЕРТЬ

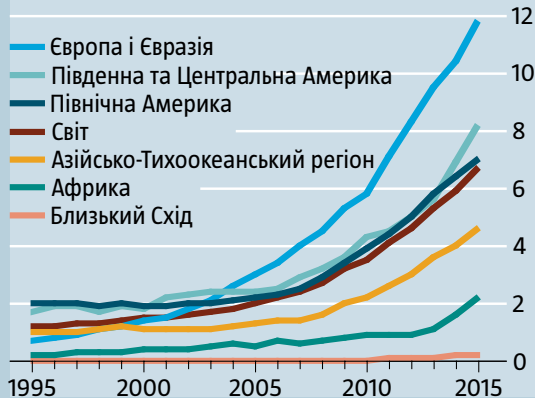
ная вуглеводневих енергоносіїв, це дало б відновлюваним джерелам додаткову перевагу. Але поки що такої тенденції не спостерігається. Схема торгівлі квотами на викиди парникових газів у ЄС — це безперервне розчарування. І все-таки надія не вмирає: про це свідчать нещодавні спроби переконати нову Адміністрацію США в перевагах загального, не прив'язаного до доходів податку на викиди (при цьому він передбачає, зокрема, виплату субсидій обсягом до \$2 тис. кожній родині до чотирьох осіб). Просування відновлюваних джерел енергії на ринку електроструму впливає не тільки на їхню вартість. Позначилося воно й на інвестиціях. У багатьох країнах уряди нав'язували їх системам електропостачання, які не потребували збільшення потужностей, бо попит і без того зменшується. Інвестиції, що перевищували потреби ринку, зумовили надлишкову пропозицію та зниження цін. У США цю тенденцію дещо прикрила собою сланцева революція, яка викликала ще більший зсув у тому напрямку. У Європі надлишок альтернативної енергії та причини такого стану впадають в око значно дужче. Оптові ціни на електроенергію там опустилися від близько €80 за МВт•год у 2008 році до €30–50 сьогодні.

Наслідок — хаос у традиційній системі енергозабезпечення. Найбільші енергокомпанії Німеччини E.ON і RWE торік розділилися на дві частини кожна. Вони відокремили зелений та електромережевий бізнес від збиткового й загрузлого в боргах сегмента традиційного виробництва струму. Консалтингова компанія EY підрахувала, що в Європі через низькі ціни на електроенергію в період між 2010 і 2015 роками

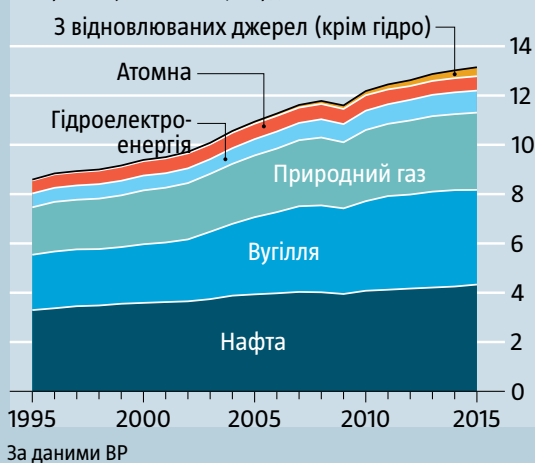
© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Зростання та конкуренція

Частка відновлюваних джерел (крім гідро)
у виробництві електроенергії
% за регіонами

Споживання первинних енергетичних ресурсів у світі
У нафтовому еквіваленті, млрд т

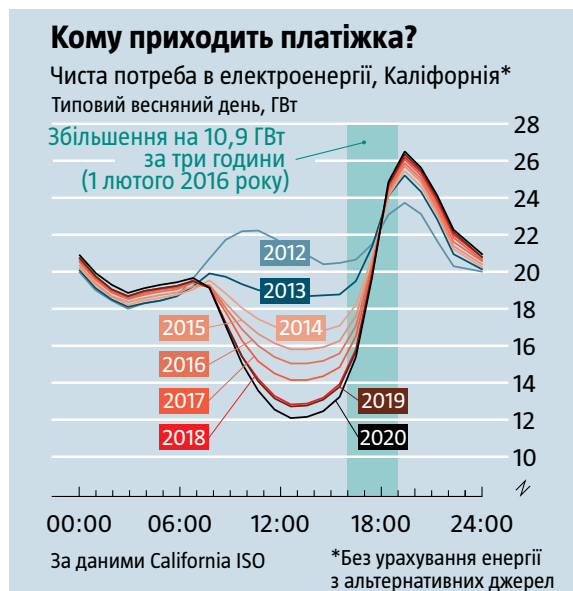
Якби альтернативні джерела енергії працювали постійно, це, на перший погляд, не створювало б проблем для будь-кого, окрім власне виробників струму. Але вони дають енергію з перебоями. А це означає, що в системах, де інфраструктуру побудували до того, як постало питання безперервності виробництва струму (на практиці це проблема майже всіх альтернативних джерел), підприємства з виробництва енергії з вуглеводневих носіїв, гідроелектроенергії або атомної потрібні приблизно так само, як і раніше, для заміщення альтернативних, коли не дме вітер чи не світить сонце. Якщо ж ці підприємства будуть витиснуті з ринку низькозатратними альтернативними джерелами, то в разі потреби підстрахувати не зможуть.

У довгостроковій перспективі й за умови подальших величезних інвестицій проблему можна вирішити переобладнанням електромереж під системи, що працюють значною мірою на відновлюваних джерелах. Це мають бути мережі з великими вбудованими накопичувальними потужностями; вони повинні бути достатньо великими, щоб досягати віддалених джерел зеленої енергії, коли не працюють ті, що поблизу, а також достатньо розумними, аби допомагати споживачам пристосовувати попит до пропозиції. І за кожним із пунктів уже є свої чемпіони, у кожного з цих компонентів своя роль. Але довгострокове рішення не знімає нагальних проблем. Тож наразі країни, де споживається багато енергії з відновлюваних джерел, мають зберігати старі потужності, що працюють на вичерпаному паливі, у сплячому режимі, щоб ті могли покривати попит у пікові періоди. Часто це потребує додаткових субсидій. В протилежному випадку ці підприємства були б нерентабельними.

ВІД ЗАСТОЮ ДО СМЕРТІ

Інвестиції в генератори, які можна вмикати, коли відновлювана енергія недоступна, за умови правильного структування цих витрат мають сенс. Але чи є сенс і далі вкладати в саму відновлювану енергетику? Коли альтернативні джерела є невеликою частиною системи, вони ізольовані від впливів низької собівартості виробництва їхньої енергії на ціни в галузі загалом. Адже поки є якісь заводи, що палять вуглеводневі енергоносії, оптові ціни на електроенергію залишатимуться адекватно високими. У такому разі комунальні оператори можуть купувати електроенергію в альтернативних постачальників, часто за контрактами з фіксованою ціною, без особливого страху. Але що більше на ринку виробників альтернативної енергії, то більше вони демпінгують. У періоди, коли вони здатні задовольнити весь попит, а отже, ціни, сформовані вичерпаними енергоносіями, стають неактуальними, оптові ціни на електроенергію обвалюються, іноді навіть до від'ємних показників (тобто виробники платять мережі, щоб та вибрала в них струм, бо ж він має кудись іти). Що більше альтернативної енергії в системі, то частіше трапляються такі обвали. Роландо Фуентес із Карсагс, аналітичного центру із Саудівської Аравії, що займається енергетикою, стверджує, що світ опинився в зачарованому колі: субсидії стимулюють розширення альтернативних енерговиробничих потужностей, останні знижують ціну на електроенергію, а відтак виробники будь-якої енергії потребують додаткової фінансової підтримки. Теоретично, якби альтернативні джерела зайняли 100% ринку, оптові ціни на електроенергію впали б до нуля. Це зупинило б будь-які інвес- ►

списано €120 млрд активів. Інвестиції в невідновлювані енергоносії дуже низькі. «Розміщувати капітал в енергопромисловості ще ніколи в сучасній історії не було так складно, як зараз», — каже Метт Ренні, який аналізує глобальний ринок компослуг в ЕУ. Нові джерела пропозиції на вже досить насиченому ринку з'явилися не тільки завдяки зусиллям із переходу до відновлюваної енергетики. У галузі, побудованій навколо собівартості виробництва, альтернативні джерела замахнулися на революцію, яка може виявитися їм не по зубах. Ринки електроенергії, особливо ті, що були дерегульовані наприкінці ХХ століття, зазвичай працюють за принципом «висхідного ранжування вартості». У будь-який конкретний період вони задовольняють попит так: беруть електроенергію спочатку від найдешевших постачальників, тоді від наступних у ціновому рейтингу й так доходять до потрібного обсягу. Ціна, яку платять усім, орієнтована на найдорожчого постачальника в той конкретний період. Оскільки для виробництва вітрової та сонячної енергії паливо купувати не потрібно, вартість такої енергії низька. Це виштовхує дорожчих виробників з електромережі, а також б'є по оптових цінах.

тичії, окрім субсидованих. Фуентес називає це зачароване коло парадоксом чистої енергії: «Що успішнішим є проникнення альтернативного енерговиробництва, то дорожчою і менш ефективною стає ця політика».

Френсіс О'Салліван із Массачусетського технологічного інституту каже, що така тенденція вже помітна в регіонах США, де вдосталь сонячної енергії. Комунальні компанії, які зобов'язані мати в портфелі частину альтернативних енергопостачальників (наприклад, у Каліфорнії), раніше пропонували фірмам, що інвестували в ці потужності, щедри довгострокові контракти. Але дослідження консалтингової компанії Bloomberg New Energy Finance (BNEF) показує ось що: коли комунальники наближаються до виконання встановлених для них критеріїв, вони починають пропонувати виробникам сонячної енергії фіксовані ціни на коротший період, що робить їх уразливими до змінних оптових цін. Через це стимули інвестувати зникають. Таким чином сонячна енергетика «сама пожирає власну конкурентоспроможність, галузь поїдає себе з хвоста», каже О'Салліван. За даними МЕА, на початку століття третина інвестицій на ринках електроенергії припадала на конкурентні сектори, які прив'язувалися до оптових цін. Решта спрямовувалася в регульований правилами комунальний бізнес, мережі електропередач і контракти з фіксованою ціною, з яких починала розвиватися альтернативна енергетика. Станом на 2014 рік частка інвестицій у конкурентні сектори становила лише 10% сукупних капіталовкладень. Можна цілком упевнено припустити: що більше конкуренції буде в альтернативній енергетиці (через контракти, прив'язані до оптових цін), то далі від неї триматимуться інвестори.

Дедалі менші капітальні витрати, особливо в сонячній енергетиці, можуть частково загальмувати цю тенденцію, адже здешевлюють інвестиції (хоча й ризики їхні зростають). Але якщо низькозатратна альтернативна енергетика й далі демпінгуватиме, настане час, коли потік приватних інвестицій пересохне взагалі. «Бізнес-модель комунальних операторів розвалена, — коментує Малькольм Кі з Оксфордського інституту досліджень енергетики. — Ринки теж».

Альтернативна енергетика не просто знижує ціни. Коли нею користуються споживачі, вона ще й сприяє

зменшенню попиту. Погляньмо на Австралію. Там 1,5 млн домогосподарств із сонячними панелями на дахах. Це пояснюється кількома причинами. Там багато сонця. Встановлення панелей донедавна щедро субсидувалося. При цьому плата за електроенергію висока. Частково з тієї причини, що споживачі компенсують деякі субсидії. А частково тому, що вони платять за електромережу, яка подорожчала не останньою чергою через введення в неї дедалі більше альтернативних джерел енергії. За даними МЕА, у деяких місцевостях Південної Австралії модернізація мереж подвоїла собівартість їх експлуатації порівняно з 2008–2009 роками. Попри скорочення субсидій, кількість установлень нових сонячних панелей в Австралії за наступне десятиліття має потроїтися. Коли від електромережі залежить менше людей, видатки відповідно розподіляються між вужчим колом споживачів.

ЗЛЕТІ І ПАДІННЯ

Приклад Каліфорнії яскраво показує, як споживання генерованої вдома альтернативної енергії змінює попит на струм із мережі, а отже, і тарифи на світло — цей тренд називають пірнанням (див. «Кому приходить платіжка?»). Щороку дедалі більше каліфорнійських споживачів установлюють сонячні панелі. Відтак попит на електроенергію протягом дня падає. Відповідно падає і потік платежів за неї. Подібний ефект спостерігаємо в Німеччині, де зараз налічується 1,4 млн користувачів сонячних панелей: переважно це домогосподарства. Саме тому (а ще через субсидії) ціни на електроенергію для домашніх споживачів залишалися високими навіть тоді, коли знижувались оптові.

Домашні генератори не просто зменшують попит на електрику з мереж. Часто вони віддають у мережу надлишковий обсяг струму зі своїх сонячних панелей. Це зумовлює конкуренцію з іншими постачальниками. У багатьох американських штатах комунальники скаржаться, що змушені платити таким людям тариф «чистого виміру», особливо у штатах на кшталт Невади, де вони зобов'язані зараховувати електроенергію, додану в мережу домогосподарством, за роздрібним, а не оптовим тарифом. Відповідь на ці проблеми — не відмовлятися від альтернативних джерел. Через субсидії вартість вітрової та сонячної енергії у світі серйозно впала. Конкуренція в цих галузях часто вельми жорстка. Нещодавні аукціони на енергію з вітрових ферм у Північному морі або сонячних установок у Мексиці чи Абу-Дабі показали, що девелопери ріжуть ціни, аби знайти охочих укласти контракти на постачання чистої електроенергії на десятиліття наперед із фіксованою ціною. «Урівноважена вартість електроенергії з відновлюваних джерел, тобто комплексна вартість побудови й експлуатації альтернативних енергопотужностей, розподілена на термін їх експлуатації, дедалі більше конкурує з викопними енергоспоживачами. Особливо в сонячних і вітряних країнах, що розвиваються, де стрімко зростає попит: там ця формула пропонує потенційно прибуткові можливості для інвестування без наслідків субсидування».

Але це вимагає змін у тому, як світ купує, продає, оцінює та регулює електроенергію з урахуванням нових засобів її виробництва. «Думати про вітер і сонце як рішення самі по собі — цього не досить. Потрібна гнучкість, з одного боку. Це має сенс тільки в комплексному пакеті», — каже Саймон Мюллер із МЕА. Деякі елементи цього пакета вже набирають форми. Ринки, що продають кіловат-години як сировинний товар, мають

перетворитися на ринки, де споживачі платять за гарантовані послуги. Отже, знадобиться куди більше потужностей для зберігання енергії — тут у пригоді стане продукція компаній на кшталт Sonnen з Вільдпольдсрида й Powerwalls від Tesla, які борються за домашнього споживача. Розумні мережі за допомогою великих даних ефективніше допомагатимуть адаптувати попит і пропозицію.

У Вільдпольдсриді Шредер мріє про те, що колись користувачі саморобної електроенергії запрошуватимуть друзів на келих вина і хвалитимуться новими сонячними комплектами та батареями. «Невдовзі люди казатимуть: ти береш енергію з мереж — це вчорашній день». Але тиск односельців навряд чи стане вирішальним фактором. Брюс Губер із компанії Alexa Capital, яка допомагає знаходити кошти для інвестицій у відновлювану енергетику, каже, що перехід на такі технології стимулюватимуть радше споживачі від бізнесу, ніж домогосподарства. Адже вони швидше побачать, наскільки можуть здешевити платіжки за світло, якщо працюватимуть за принципом енергопостачання на вимогу і зберігання енергії.

В ОЧІКУВАННІ ПРОСВІТЛЕННЯ

Губер порівнює революцію на ринку комунальних послуг із переворотом у телекомунікаціях у минулому поколінні: коли бізнес-модель, побудовану на посекундній тарифікації дзвінків на довгі відстані, витіснила модель продажу послуг, яка включає постійний доступ до широкосмислового зв'язку. Це погані новини для вертикально інтегрованих велетнів, що виростили в добу централізованого виробництва енергії в гігаватах. Дженс Вайнманн із бізнесшколи ESMT Berlin називає десятки технологічних компаній, що «відкусують» по шматочку традиційний бізнес комунальних компаній через інноваційну модернізацію електромереж та розумні системи для дому. Разом із колегою Крістофером Бургером він пише про «вихід поза межу», за якою енергетична автономія домогосподарств, використання блокчейну в контрактах на постачання енергії, колективне установлення сонячних панелей та інші технологічні прориви прирікають традиційну комунальну сферу на смерть. Великі компанії з Кремнієвої долини на кшталт Google та Amazon уже намагаються оцифрувати споживання енергії в домашніх умовах: із цією метою використовують хаби для контролю за пристроями розумного дому або термостати. Але наскільки таке «відкушування» традиційного ринку веде до системи, на яку всі можуть покластись, і хто платить за ті елементи, які є державними, а не приватними — ці запитання лишаються без чіткої відповіді. Процес однозначно буде чутливим до політики: виборці мало думають про ринки електроенергії, коли ті функціонують добре, але починають злитися, коли нові інвестиції в галузь збільшують їм ціни. А коли світло зникає, взагалі починають верещати не своїм голосом. Це дає підстави припустити, що процес переходу буде повільним і дуже непростим. Може він і загальмувати, через що загрози для клімату здебільшого збережуться.

Вивести відновлювану енергетику на нинішній рівень проникнення на ринку було вже важко й дуже дорого. Аби дійти до систем, де 80% чи більше споживаної електроенергії надходить із альтернативних джерел, доведеться зіткнутися з потенційно значно серйознішими викликами, хоч альтернативні джерела енергії і стають порівняно дешевими. Цілком можливо, що, як прогнозує Шредер, звичайна родина Шмідтів із Вільдпольдсрида вб'є традиційну світову систему комунальних послуг за келихом рислінгу та плитками із сусідами. Але це не означає, що вони зможуть забезпечити чистою зеленою альтернативою всіх. ■

Києво-межигірський фаянс

із колекції Національного музею
українського народного
декоративного мистецтва

15.03 — 12.05.2017

у приміщенні за адресою:
вул. Лаврська, 9, корп. 2

Телефон для довідок:
280-58-12; 280-36-93

www.mundm.kiev.ua

Мовне питання

Вахтанг Кебуладзе

Мене здивувала стаття Андреаса Умланд «Чому українців так турбує мовне питання» («Почему украинцев так волнует языковой вопрос»). Із неї випливає, що російська мова в нашій країні упосліджена. Хоча, як на мене, аж дотепер саме українська не може звільнитися від імперського тиску мови нашого головного ворога. Тому дещо дивно звучить, скажімо, така теза автора: «...Полностью принять аргументы в пользу жесткой украинизации, видимо, имеют право только те украиноязычные граждане, которые выучили украинский не в детстве, а позже, приложив для этого определенные усилия». А звідкіля

в Україні взагалі взялися громадяни, які не вивчили української мови в дитинстві? Чи не сталося це через російський імперський тиск, спрямований на те, щоб зросійшити Україну спочатку в складі царської Росії, а потому більшовицького Советського Союзу? Парадоксальність позиції автора стає зрозумілою, якщо переформулювати наведену тезу, аби вона описувала ситуацію в іншій країні, скажімо, у Німеччині: «...Повністю прийняти аргументи на користь жорсткої германізації, мабуть, мають право лише ті німецькомовні громадяни, які вивчили німецьку не в дитинстві, а пізніше, доклавши до цього певні зусилля».

НЕБАЖАННЯ ГОВОРИТИ Й ПИСАТИ УКРАЇНСЬКОЮ СВІДЧИТЬ НЕ ТАК ПРО ПРАГНЕННЯ ЗАХИСТИТИ ПРАВО НА КОРИСТУВАННЯ РІДНОЮ РОСІЙСЬКОЮ, ЯК ПРО НЕБАЖАННЯ ПОКИНУТИ КОМФОРТНУ БАГНЮКУ «РУССКОГО МИРА»

Рідними мовами моїх предків із Донбасу були українська й грецька. Але в совєтсько-російській імперії їм довелося перейти на російську. Я навчався в російській школі. Утім, ми вивчали й українську мову, й українську літературу. Хоча як грузин по батьківській лінії та грек по материнській, я міг відмовитися від вивчення української мови, здобуваючи освіту в столиці України. Від вивчення російської натомість — не міг, адже це була мова панівної нації совєтської імперії. Понад те, після 1986 року від вивчення української мови могли відмовитися і ті етнічні українці, які через Чорнобильську катастрофу певний час навчалися у Росії чи в інших совєтських республіках, а потому повернулися на Батьківщину. Спочатку імперський центр нав'язав Україні небезпечну ядерну споруду: майже всі дотичні до цього українські науковці були проти будівництва Чорнобиль-

ської АЕС, а після катастрофи скористався трагедією, щоб спокусити українських дітей позбутися власної мови. Москва не лише вбила й позбавила здоров'я велику кількість українців, а й скористалася цією катастрофою, щоб позбавити вцілілих рідної мови. Моя мати наполягла, щоб я вивчив українську — мову моєї справжньої Батьківщини, а не лише російську — мову жакливого імперії, тієї, що віддавна й аж дотепер не дає нам вільно жити на власній землі, вбиває нас і калічить наші долі.

Не можу погодитися і з таким твердженням: «В другой ситуации находятся русскоговорящие украинцы, лишённые природного таланта быстро учить языки — ценная способность, которой одни люди обладают в большей степени, а другие (иногда даже высокообразованные ученые) — в меньшей». Як на мене, «високоосвічений науковець», який не може вивчити бодай іще одну мову на додачу до рідної, ще й таку близьку, не є ані науковцем, ані взагалі освіченою людиною. До речі, для самого автора статті, за його власним зізнанням, українська є четвертою мовою, і це свідчить, що він справді є високоосвіченим науковцем. Для представників гуманітарних наук знання мов є чи не головною професійною компетентністю. Вільне володіння кількома мовами не завадить, до речі, й політикам. Це варто розуміти, аби неосвічений злочинець не міг стати «професором», а потому президентом, що зрадив власний народ.

Дуже важливе тло мовної проблематики в нашій країні утворює також майже повсюдна пасивна двомовність громадян України. Адже всі ми, байдуже, яку мову маємо за рідну, добре розуміємо щонайменше дві: українську та російську. Тож, по-перше, українська як єдина державна мова аж ніяк не обмежує прав російськомовних громадян у доступі до будь-якої інформації, можливості захищатися у суді тощо. По-друге, така пасивна двомовність іще більше спрощує завдання для російськомовних українських інтелектуалів вивчити українську на рівні, якого вимагає професійна діяльність. Їхнє небажання говорити й писати українською свідчить не так про прагнення захистити право на користування рідною російською, якого їх, до речі, ніхто не позбавляє, як про небажання покинути комфортну багнюку «русского мира», навіть якщо вони ставляться до нього вкрай критично. Одвічна мазохістська спокуса російського «інтелігента»: скніти в мерзентності «русского мира», потерпати від утисків злочинної влади і зчиняти із цього приводу безсилий лемент, боязко чекаючи за нього на ще жакливіші покарання, що перетворюють цю людину вже на справжнього страдника.

Українська мова для багатьох із нас є засобом і символом звільнення від принизливого стану упослідженої жертви, яка збочено насолоджується власним стражданням, від усіх жаків «русского мира» й сталого російського імперського тиску. Це стає особливо важливим зараз, коли російська імперія вкотре розв'язала проти України криваву війну. Тож не дивно, що нас так турбує питання про українську мову. ■

Привіт Чіпці Варенику від пані Боварі

Володимир Панченко

Міністерство освіти і науки України взялося реформувати шкільну літературну освіту. Запустити реформу планується з 2018/19 навчального року, а поки що вона готується. За час, що лишився, мають бути сформовані нові концептуальні підходи до викладання літератури, переглянуті державні стандарти, складені нові навчальні плани та програми, написані й видані нові підручники. Зрештою, повинні набратися духу змін і вчителі, головні виконавці міністерського проекту...

Вважається, що віз реформи якось котиться...

Схоже, МОН уже остаточно вирішило інтегрувати два предмети в один: замість «Укрліт» і «Зарубіжна література» школярі отримають «Літературу». Чіпка Вареник зможе зустрітися з пані Боварі під одним «дахом». Але така ідея наштовхнулася на ризиків опір педагогічного середовища, яке зовсім втратило спокій. Одні обурені тим, що «Укрліт» як самодостатній, орієнтований не тільки на естетичне, а й на національне виховання навчальний предмет ліквідується, розчиняється у великому літературному морі, де ще не відомо які «острівці» отримає (а й справді, питання співвідношення українського й зарубіжного матеріалу в межах одного шкільного предмета лишається відкритим; варіантів два: 50×50 або 70×30 на користь української літератури).

Інші переймаються не так «ідейними» аспектами проблеми, як суто практичними, ба навіть життєвими. Бо що ж виходить: кажуть, проект нового навчального плану для 10–11-х класів передбачає, що на вивчення літератури виділятиметься лише 2 год на тиждень. І це означає, що після об'єднання двох навчальних предметів час на вивчення літератури зменшиться удвічі! Відповідно зменшиться й навантаження вчителів літератури, що загострить проблему їхньої професійної зайнятості, зарплат.

Утім, увага: у школах планується запровадити профільне навчання, тож, за задумом МОН, зменшення годин на вивчення літератури стосуватиметься тільки непрофільних класів (так званий *інваріантний складник*). Натомість у профільних усе буде інакше: там літературу вивчатимуть протягом 8 год (!) на тиждень. Ого! А ще ж новий навчальний план для 10–11-х класів передбачає, що учні вивчатимуть і такий профільний предмет, як «Мова і література національної меншини», на опанування якого планується виділити ще 5 год (разом із «Літературою» навантаження становитиме 13 год на тиждень!).

Покажіть, будь ласка, учнів, здатних упоратися з таким величезним обсягом навчального матеріалу. І чи є в наших школах учителі, які зможуть забезпечити якісну реалізацію такого хитромудрого навчального плану?

Цікаво й те, що інтегрований предмет «Література» має з'явитися тільки в 10–11-х класах; у 5–9-х літературу, як і раніше, викладатимуть двоє вчителів. Звісно, «не інтегровано». Але яка в тому всьому логіка?

Боюся, після того як МОН таки доб'ється свого і проігнорує «реформу», у шкільній практиці мало що зміниться. На уроки літератури по черзі приходитимуть ті самі двоє вчителів, україніст і зарубіжник. Вони по черзі втілюватимуть у життя спільну навчальну програму з літератури, і що в такому разі залишиться від «реформи»?

Хоч як дивно, міністерство, задумуючи реформу шкільної літературної освіти, не взяло до уваги... чинник учителя! Адже за логікою речей зміни в школах треба було б скорелювати зі змінами в системі вищої освіти. Якщо вже об'єднувати українську й зарубіжну літератури, то й випускників філфаків слід готувати як «універсальних» викладачів. У деяких педагогічних університетах так і роблять, але ж ідеться про потребу в системі, а не про ексклюзивну практику поодиноких вишів.

ЯКЩО ВЖЕ ОБ'ЄДНУВАТИ УКРАЇНСЬКУ Й ЗАРУБІЖНУ ЛІТЕРАТУРУ, ТО Й ВИПУСКНИКІВ ФІЛФАКІВ СЛІД ГОТУВАТИ ЯК «УНІВЕРСАЛЬНИХ» ВИКЛАДАЧІВ

Окреме питання— зміст навчальної програми з літератури. Розробити її можливо лише після того, як буде вирішено головні концептуальні речі (державний стандарт, співвідношення українського й зарубіжного матеріалу тощо). Чи працюють відповідні творчі групи? Чи враховують вони той незаперечний факт, що «екстенсивне» вивчення літератури (себто намір «пробігти» на уроках якомога більшу кількість творів) лише відбиває в учнів бажання читати, яке й без того не є жагучим? Чи наготували пера автори нових підручників?

А тепер погляньмо на календар: зараз лютий 2017-го, отже, через один навчальний рік і три місяці реформа має запровадити. Що готово на сьогодні? На жаль, майже нічого. Ще тільки збираються підписи противників інтегрування предметів; ще киплять пристрасті на кафедрах зарубіжної та української літератури (шкільні вчителі до всього ставляться якось смиренніше, сумірніше, принаймні так видається)...

Очевидно, що запланована МОН реформа шкільної літературної освіти потребує значно глибшого, системнішого опрацювання. Зміни, звісно, потрібні, проте не можна ж робити серйозні речі абияк, через пень-колоду... ■

Кримінальна справа «Українського вісника»

Василь Деревінський

Як КГБ полював на український підпільний журнал та особисто на В'ячеслава Чорновола

У червні 1971-го після відповідних рішень ЦК КПРС у СРСР активізувалася боротьба із самвидавом. 6 серпня того самого року на стіл заступника начальника слідчого відділу КГБ УРСР полковника О. Зацітіна поклали низку документів для санкціонування кримінальної справи стосовно виявлення редакції журналу «Український вісник». Найголовнішим серед них був перший номер цього самвидавівського часопису, який у жовтні 1970-го приніс до КГБ житель Києва Є. Голібардов. Тоді «пильні» захисники радянської законності не виявили до журналу цікавості. Однак після грізних вказівок Компартії кинули виконувати доручення згори.

Полковник О. Зацітін погодився з думкою колег, що надані йому матеріали дають підстави порушити кримінальну справу стосовно «виготовлення та розповсюдження т. зв. «Українського вісника», який за своїм змістом є антирадянським наклепницьким документом за ознаками злочину, передбаченого ч. 1, ст. 62 КК УРСР». Вести справу він доручив старшому слідчому 1-го відділення слідчого відділу КГБ капітанові В. Ткачу. Відкриття справи № 42, або «справи «Українського вісника», особисто санкціонував голова КГБ УРСР генерал-полковник Віталій Федорчук.

На думку співробітників спецслужби, журнал становив загрозу дружбі радянських народів, національній політиці СРСР, державному й суспільному ладу, бо міг породити сумніви в можливості побудови комунізму, послабити авторитет Країни Рад на міжнародній арені.

У ході оперативної розробки справи кагебісти здобули чотири наступні номери «Вісника». Та інформації про видавців журналу так і не знайшли. Не вдалося слідчому В. Ткачу вийти на слід редактора, перевіряючи шрифти численних друкарських машинок. Отож почалися масові арешти. Уже в січні 1972 року в Україні та низці інших республік одночасно стали ув'язнювати не угодних владі людей.

Це була друга від 1965-го масова зачистка борців із тоталітарним режимом. Багатьох кинули за ґрати, інших піддали гонінню та цькуванню. Однак під час цієї масштабної репресивної операції не досягнули головного: не встановили особи редактора «Вісника». Тільки у трьох людей під час обшуків знайшли примірники журналу або матеріали з нього. У Зіновія Антонока натрапили на машинописні тексти першого та п'ятого випусків, у Леоніда Плюща — на перший та другий номери часопису, а в Олесе Сергієнка знайшли переписаний ним текст статті «Завдання «Українського вісника».

«Незнайдений» редактор «Українського вісника». Фотографії В'ячеслава Чорновола з кримінальної справи 1972 року

Кагебісти могли лише припустити, що заарештований 12 січня 1971 року професійний журналіст В'ячеслав Чорновіл є, найімовірніше, редактором цього видання.

Здогади працівників спецслужби про ініціювання та організацію видання часопису Чорноволом були небезпідставні. Адже саме він під час свого першого ув'язнення в 1967–1969 роках усвідомив потребу перевести боротьбу з тоталітарним режимом на вищий рівень, заснувавши для цього пресовий орган. В умовах надтаємності упродовж 1969 року В'ячеслав Чорновіл здійснив підготовчі роботи для видання часопису, підшукав помічників. Сам узяв на себе функції автора, редактора, коректора, друкаря. Безпосередньо допомагали йому видавати журнал у Львові Олена Антонів, Алена Пашко, Михайло Косів, Ярослав Кендзьор, Людмила Шереметьєва. Збирали інформацію з інших міст Надія Світлична, Микола Плахотнюк, Ніна Строката. За рідкісним винятком ті, у кого В'ячеслав Чорновіл або його довірені особи брали інформацію чи матеріали, не знали, що їх оприлюднять у «Віснику».

В'ячеслав Чорновіл вдавався до надретельної конспірації. У будинку, де жив, не вимовляв жодного слова, пов'язаного з «Вісником». Отримані для часопису матеріали переписував, а невдовзі знищував. У приміщенні, де друкував, не зоставляв жодного клаптика паперу з оригіналом, а частини надрукованого негайно переправляв із допомогою Ацени Пашко на тиражування чи фотокопіювання. У своєму домі не тримав жодних матеріалів самвидаву.

Значну частину багатоманітної інформації запам'ятовував і вміщував у наступному випуску журналу без нотаток. Матеріали «Вісника» набирав у постійно нових гумових рукавичках.

Перший номер «Українського вісника» побачив світ на початку 1970-го. До арешту В'ячеславу Чорноволу вдалося підготувати за два роки шість випусків часопису. У них він умістив понад 300 статей різних авторів, частина з яких була історико-літературно-художнього спрямування. «Вісник» розповсюджували нелегально в Україні, переправляли за кордон. Видання часопису надало новий імпульс виснаженому репресіями процесові самвидаву, активізувало рух Опору.

Усіх заарештованих на початку 1972 року та свідків допитували із приводу видавців «Українського вісника» та причетності до його виходу В'ячеслава Чорновола. У кримінальній справі журналіста є свідчення 71 особи. Більшість із них нічого не знали про зв'язок Чорновола з «Вісником». Активісти спротиву, котрим було відомо про його підпільну роботу над виданням, не надали слідчим жодної інформації. Відтак катєбісти не здобули конкретних свідчень проти В'ячеслава Чорновола, за винятком здогадів деяких людей, якот Зеновія Франко.

Вдалося дістати корисні свідчення від бельгійського туриста Ярослава Добоша, приїзд якого в Україну зробили підставою початку «другого покошу» діячів руху Опору. Той незадовго до звільнення «пригадав» не сказане ним доти, буцімто Іван Світличний скерував його по «Вісник» у Львів до Чорновола і пропонував для встановлення довіри посилатися на себе під час розмови з останнім. Нібито аналогічне казала Добошеві студентка Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка із Чехословаччини Ганна Коцурова, котра зазначала, що брала номери журналу у В'ячеслава Чорновола для перевезення за кордон. Іван Світличний відкинув ці свідчення туриста. Натомість Коцурова підтвердила на допитах, що перевозила журнал за межі України. Як і Добош, вона надала потрібні свідчення проти В'ячеслава Чорновола, хоча нічого достовірного в них не змогла навести.

Співробітники КГБ вдалися до низки провокацій: періодично надавали В'ячеславу Чорноволу неправдиву інформацію про чергові масові арешти, шантажували затриманням дружини й сестри. Це змусило його написати кілька неконкретних заяв про журнал, щоб відвести репресії від інших, однак вони не надали катєбістам безпосередніх доказів причетності журналіста до видання. Коли спецслужбовці вирішили черговими спробами шантажу змусити Чорновола визнати своє редакторство, успіху вони знову не досягли. Тому доказати його стосунок до часопису вирішили за допомогою так званої лексико-стилістичної експертизи. До неї було долучено замовні відгуки (про перший, другий, третій та четвертий номери «Вісника»), які підготували старші наукові співробітники Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, Віктор Костюченко та Арсен Каспрук. У них ішлося про те, що матеріали «Українського вісника» були «зібрані з ворожою метою і розраховані на політично

«Антирадянщина».

До арешту В'ячеслав Чорновіл встиг підготувати шість випусків «Українського вісника»

нестійких людей», а загалом «весь журнал за своїм спрямуванням має яскраво виражений антирадянський націоналістичний характер».

У ході судового процесу В'ячеслав Чорновіл захищав себе без адвоката, бо судді відмовили йому в праві самостійно обирати захисника. Йому вдалося спростувати висновки лексико-стилістичної експертизи й відкинути як безпідставне звинувачення в тому, що він був редактором «Українського вісника». Відтак у вирокі суду містилося звинувачення Чорновола як співучасника видання журналу. За такого формулювання він дістав не звичні для подібних політичних справ 12 років ув'язнення, а лише 6 років таборів та 3 роки заслання.

Різні терміни покарання присудили й тим, у кого знайшли матеріали «Вісника» або про чію причетність до розповсюдження часопису хтось посвідчив. Найбрутальніше обійшлися з Миколою Плахотнюком, який відмовився вказати Чорновола: його відправили у психлікарню. Зіновієві Антонюку, Іванові Світличному, Ніні Строкатій та Олексіїв Різниківу висунули звинувачення у зберіганні та розповсюдженні журналу, а Олесеві Сергієнку — в тому, що він був кореспондентом одного з номерів «Вісника». У Чехословаччині за переправлення часопису на Захід засудили Павла Мурашка, Ганну Коцурову та П. Гродського.

Після винесення судових вироків катєбісти відрепортували про успішно проведену операцію. Організатором п'яти чисел журналу назвали В'ячеслава Чорновола, якому допомагали у виготовленні й розповсюдженні Зіновій Антонок, Алла Горська, Микола Плахотнюк, Ніна Строката й Олексій Різників. За проведені розшукові дії капітана В. Ткача наприкінці 1973 року підвищили до звання майора. Проте співробітники спецслужби так і не виявили редакції журналу, не знайшли її друкарської машинки, не дістали жодного доказу безпосередньої причетності Чорновола до видання «Українського вісника».

Не дивно, що, незважаючи на рапорт про успішне знищення редакції журналу, кримінальна справа № 42 не була закрита й тривали пошуки друкарської машинки, під оперативним наглядом перебували численні громадські активісти. Упродовж січня — березня 1974-го слідчі КГБ провели огляд кримінальних справ тих, хто проходив за процесом «Вісника», щоб виявити ненароком прогавлені моменти. Однак нічого нового не зафіксували. Тож майор В. Ткач 21 березня 1974 року вирішив закрити справу, посиляючись на те, що всі причетні до виготовлення й розповсюдження журналу перебувають в ув'язненні.

Порушену щодо «Українського вісника» справу № 42 закрили, не здобувши жодних безпосередніх доказів причетності В'ячеслава Чорновола до виготовлення часопису. Дисидент залишився не викритий спецслужбою, бо дбав про неперервність досвіду української підпільної діяльності, успадкувавши його від попередників — підпільників ОУН та бійців УПА. Здобути відповідні знання журналістові допомогли родичі дружини Олени Антонів, котрі обіймали чільні посади в українському підпіллі 1940–1950-х років. ■

Магія місячного сьйва

Катерина Барабаш

«Оскар»-2017 показав, що поразка іноді невіддільна від перемоги

Сюрприз. Перемога фільму Баррі Дженкінса багато в чому є відходом від усталених уподобань Американської кіноакадемії

Останнім часом «Оскар» перестав бути початком інтриги. Якщо навіть статуетки розподілять не так, як очікуватиме більшість, це буде вже постфактум. Єдиною інтригою за останні кілька років стало чекання торішнього «Оскара» для Леонардо Дікапріо: чи дадуть уже нарешті його вічному номінантові за «Легенду Гю Гласса»? Дали. Ну й добре.

Номінації цьогоріч здивували хіба що масовою присутністю в них афроамериканців. У головній було представлено аж три фільми, зняті темношкірими кінематографістами за участю темношкірих-таки акторів: «Паркани» Дензела Вашингтона, «Місячне сьйво» Баррі Дженкінса і «Приховані фігури» Теодора Мелфі. У результаті головним оскароносцем виявилось «Місячне сьйво», і це для більшості стало несподіванкою, адже фаворитом вважали «Ла-Ла-Ленд» Демієна Шазелла. Звичайно, тут-таки пролунали відчайдушні закиди, мовляв, звісно, коли головний герой — темношкірий гей, то політкоректність вимагає конче присудити цій стрічці перемогу. Однак, щоб таке стверджувати, треба або не бачити кінокартини, або бачити, але не зрозуміти, або бути впевненим, що життя — це тут, а кінематограф — десь там. Сказати, що «Місячне сьйво» — кіно про чорношкірого гея, — все одно що назвати «Війну і мир» книжкою про любовний трикутник.

Немає жодних сумнівів, що певна частина академіків голосувала за «Місячне сьйво», тримаючи в голові торішній демарш, коли вже після церемонії нагородження група кінематографістів-афроамериканців виступила з протестом: у номінаціях «Оскара»-2016

не виявилось жодного темношкірого. Та що вдієш: політкоректність в американців, здається, вже в крові, і вбачати в цьому передвістя апокаліпсису не варто.

Узагалі афроамериканським кінематографістам ліпше було не торік ображатись, а нині, коли після їхнього торішнього тролінгу академіки влаштували їм шось на зразок резервації. Адже це образа під маскою поваги, гра в піддавки, у якій, здавалося б, давно ніхто не має потреби. От зняв Тед Мелфі слабенький фільм «Приховані фігури» про чорношкірих жіночучених, які здійснили прорив у космічних дослідженнях початку 1960-х. У XXI столітті фільмувати на тему «чорношкіра людина теж людина»? Що може бути образливіше, ніж номінувати цей кінотвір на «Оскара» тільки за нафталінну тему, яка давно втратила актуальність? Однак Америка, мабуть, іще не готова відсторонитися від власної історії, тема колишніх гріхів повністю не відрефлектована, тому так легко вона ведеться на провокації. Як наслідок — і прикре змішання критеріїв, і недовіра до чистоти «експерименту», і явне заперечення мистецької цінності «Місячного сьйва», і повільна втрата поваги до самої премії.

Тим, хто сварить політкоректність кіноакадеміків, можна запропонувати поглянути на ситуацію і з іншого боку: «Місячне сьйво» — авторське кіно, те, що часто називають артхаусом. Нагороджувати власне його — це зовсім не в традиції «Оскара». Не тому, що такий регламент чи навіть неписане правило, просто «Оскар» від початку націлений на комерційне кіно. Головна світова кінопремія не дозволить собі догоджати кіноманам, та й шанувальників авторського кіно в американській академії, як і в усьому світі, малий відсоток. Тим ціннішою є нагорода «Місячному сьйву» — фільму про дорослішання, зробленому дуже просто, виразно й водночас без банальних схлипувань, що властиві кінокартинам на цю тему. Камерний фільм, тихий, із рівною акторською грою, але і з великою внутрішньою експресією. Такі зазвичай не отримують «Оскара».

Те, що перемогла некомерційна стрічка, не масова, а розрахована на поціновувача кіно як мистецтва, — усе-таки добрий знак, хоч би як дорікали в цьому випадку академікам схилинням перед ідолом політкоректності. І навіть якби тільки політкоректністю була вимощена дорога до головного «Оскара», все одно було б добре. Статуетка — потужний піар для фільму, і хтозна, може, бодай хтось із людей, які до цього моменту були переконані в непотрібності й нудоті авторського кіно, змінить свою думку. Або принаймні замислиться: а раптом не все так погано в цьому вашому артхаусі?

Нинішній «Оскар», звичайно, запам'ятається ще й скандалом, що стався в останні хвилини церемонії. Фей Данавей і Воррен Бітті, ці знамениті Бонні та Клайд, усе-таки примудрилися зробити ще один постріл. Досі до пуття не зрозуміло, як вдалося Данавей

переплутати назву фільму-переможця й викликати на сцену знімальну групу «Ла-Ла-Ленду», оголосивши її головними переможцями, але дивитися заключну частину церемонії було нестерпно. Не тільки в шанувальників та вболівальників фільму Шазелла серце готове було луснути від співчуття. Уявити себе на місці знімальної групи, яка вийшла на сцену по головному «Оскара» через чийсь помилку, а потім пішла назад, поступившись місцем справжньому переможцеві, — ворогові такого не побажаєш.

Але задля справедливості: шість «Оскарів» «Ла-Ла-Лендові», зокрема й найбільш значущі: за режисуру та за найкращу акторську роботу (Емма Стоун), — це дуже навіть непогано. Звісно, Шазелла середньостатистичний телеглядач, який забув про «Ла-Ла-Ленд», згадуватиме як «того бідолашного чувака, у якого просто на сцені статуетку відібрали, ну ти пам'ятаєш?». А коли він зніме свій наступний фільм, йому обов'язково дадуть головного «Оскара», тому що ну дуже шкода хлопця. А хлопець, до речі, став майже рекордсменом, виявившись наймолодшим, хто отримав цю відзнаку за режисуру. Шазеллові, нагадаємо, лише 32. Був, щоправда, ще Норман Таурог, котрий теж у 32 роки став переможцем у тій самій номінації. Він отримав статуетку 1931-го за фільм «Скіппі», але то було так давно, що ніхто вже й не пам'ятає ані постановника цього коміксу, ані самого коміксу.

А ось де всерйоз потопталася навіть не політкоректність, а чистісінька політика, то це в номінації «Найкращий фільм іноземною мовою». Можна сказати, що Трамп особисто вручив Асгарові Фаргаді «Оскара» за стрічку «Комівояжер». Коли той заявив, що не має наміру їхати на церемонію, бо протестує проти міграційної політики Трампа, всі зрозуміли: статуетка в номінації «Найкращий фільм іноземною мовою» помандрує до Ірану. І не помилилися. Звичайно, «Комівояжер» — кінокартина з тих, які називають «міцними», але конкуренти були такі цікавіші. Скажімо, німецький «Тоні Ердманн» Марен Аде, відзначений на Каннському фестивалі тільки призом FIPRESCI, фільм справді бездоганний, до того ж із видатною роботою акторів, був головним претендентом на «Оскара» в цій номінації, доки Фаргаді не заявив про бойкот. Данська «Моя земля» Мартіна Зандвльста — стрічка про останні дні Другої світової війни та опір розлюдненню — за мінімуму художніх шукань відгукнулася найгострішим боєм за царство несправедливості на планеті. Але академіки вирішили обійти решту резонів і ось таким чином висловили новому президентові своє «фе». Сім років тому Фаргаді вже отримав «Оскара» за «Розлучення Надера і Сімін», і тепер він увійде в історію кіно як двічі оскароносець в «іноземній» номінації поряд із Федеріко Фелліні, Акірою Курасавою, Вітторіо де Сікою та Клодом Лелушем.

Багато хто зазнав розчарування, коли дійшла черга до акторських «Оскарів». Здавалося, що Ізабель Юппер, уже відзначена за головну роль у стрічці Пола Верговена «Вона» і «Сезаром», і «Золотим глобусом», і загальним захватом, повезе до Парижа й цю нагороду. Але перемогла молодість. І справедливості. Емма Стоун усе-таки анітрохи не гірша. Її вміння складно зіграти просту роль, надати не найбільш рельєфному характеру безліч горбиків та ям, витворити образ там, де не вдалося навіть авторові сценарію, — усе це ознаки дуже великої акторки. А хто сказав, що вшановувати слід лише наприкінці кар'єри? Три роки тому

Стоун, до речі, зіграла у фільмі Вуді Аллена «Магія місячного сяйва». Це її перша роль у серйозному кіно: доги були всілякі «Суперперці», «Робоципи» й «Секс по дружбі». Тепер за іронією долі магія «Місячного сяйва» прирекла фільм, де вона зіграла головну роль, на неуспіх. Такі-от химерні ігри слів та смислів.

Ну а щодо Кейсі Аффлека, який переміг у «чоловічій» номінації завдяки ролі в «Манчестері біля моря» Кеннета Лонергана, то тут, здається, не було ані сумнівів до церемонії, ані досади після неї. Може, і не епохально прекрасна, але дуже майстерно зроблена солідна мелодрама про осмислення минулого та шляхи, які воно креслить у майбутнє, «Манчестер...» багато в чому вдався саме завдяки Аффлекові — актору дуже великого потенціалу й не меншої чарівності. Кейсі ще після кінокартини «Як боязкий Роберт Форд убив Джессі Джеймса» перестав бути молодшим братом Бена Аффлека, заявивши про себе як про самостійного талановитого актора. Його заявка прийнята і схвалена, і хто відтепер у чий тіні — ще питання.

«Оскара» прийнято ганити. Адже всі знають, кому його давати, а кому — ні. І хором щороку співають мантру про дискредитацію премії. Кінематографісти люблять поговорити про те, що їм жодної статуетки не треба й важлива тільки думка глядача, і, попри те, страшно засмучуються, коли самі виявляються не потрібні «Оскаріві». Одні докоряють кіноакадемікам консерватизмом і закостенілістю, другі — надмірною злободенщиною. Мовби не розуміють, що жодна премія чи кіноакадемія не здатна піднятися над реальним життям. Кіно більше, ніж решта видів мистецтва, пов'язане з політикою та економікою бодай тому, що це величезна індустрія, у якій обертаються дуже серйозні гроші. Воно не може не реагувати на гострі питання, інакше просто перестане існувати як вид мистецтва і як індустрія.

НЕМАЄ ЖОДНИХ СУМНІВІВ, ЩО ЧАСТИНА АКАДЕМІКІВ ГОЛОСУВАЛА ЗА «МІСЯЧНЕ СЯЙВО», ТРИМАЮЧИ В ГОЛОВІ ТОРІШНІЙ ДЕМАРШ КІНОМАТОГРАФІСТІВ-АФРОАМЕРИКАНЦІВ

А знаєте, хто став насправді героєм останньої оскарівської церемонії? Один із продюсерів «Ла-Ла-Ленду» Фред Берджер. Коли через помилку знімальна група фільму піднялася на сцену театру «Долбі», спершу «оскарівську» промову виголосив продюсер «Ла-Ла-Ленду» Джордан Горовіц. Потім до мікрофона підійшов інший продюсер Марк Платт. Він іще не знав, що всі вони тут помилково, а тим часом за його плечима вже відбувалася метушня: промах помітили. Емма Стоун, побліднувши, вже сказала: «Oh my God!». І тут до мікрофона наблизився третій продюсер Фред Берджер. Він уже знав, що його місце — на жаль! — у залі, та все одно видав короткий «оскарівський» спіч, у якому подякував мамі. А наприкінці додав: «До речі, ми прогали». Це був найліпший момент нинішнього «Оскара» — неймовірно зворушливий, що показав ціну всім умовностям. Фред Берджер, знаючи, що зазнав поразки, все-таки вирішив пережити момент перемоги. Він відмінно показав, що всі ці премії — лише гра і що всякий виграв — річ дуже умовна. Ла-Ла-Ленд. ■

«Місячне сяйво»

Шлях до себе

Вікторія Малишева

До війни в мене було три роботи. Приятель жартував: «Проблему безробіття в місті можна вирішити, якщо звільнити тебе бодай із двох». Усі знайомі підсміювалися: стільки працювати, не жити вдома й мати від усього задоволення — як це? А мені подобалося таке життя. Єдине, що пригнічувало, — це певна система обов'язків: усе, що вміла, робила вже сім років. І, сидячи в теплому кабінеті в компанії приятельок-колег, іноді сумувала: надто вже все в моєму житті стабільно. До найближчого свята закупили продукти із запасом, відзначимо трохи у відділі, а потім знову до праці. Навіть народження дитини нічого не змінило в моєму житті: трудилась як раніше. Колись одна з керівниць запитала пошепки, чи не примушує мене хтось працювати аж стільки. Річ у тім, що від усієї тієї діяльності я відчувала певне задоволення. Зарплата, колеги, обов'язки, звіти...

Улітку 2014-го треба було приймати якесь рішення. Їхати, вивозити дитину, але... У мене все ще були роботи, на які ходила. Гадаю, я дуже відповідальна, у чомусь навіть до безглуздя. Наприкінці липня, коли вже майже не було світла, мені зателефонували й сказали, що мій відділ закрито, тож ходити на роботу більше не потрібно. До того ж звільнили нас першим днем місяця, а повідомили про це лише в останніх числах. Уявіть собі людину, яка бігла кудись постійно в певному темпі, а потім з'ясується, що їй нікуди не треба було квапитися. У мене почався справжнісінький абстинентний синдром, бо, як виявилося, від роботи я мала залежність. Мені необхідно було щось робити, кудись іти... Але на двох інших роботах я була у відпустці. Удома хотілося на стіну дертися від усього: спеки, безробіття, браку світла й води, невідомості всього, що діялося... І, знаєте, сталася дивна річ, про яку навіть подумати ніколи не могла. Я стала помічати, наскільки важливою є для своєї невеличкої родини. Мій малюк не змінив ставлення до мене, але був щасливий від того, що я з'явилася нарешті в його дитячому житті. Синові куди важливіша була присутність поруч із ним мами, а не її стабільна робота, посада чи амбітні плани... Хоча я зрозуміла це не відразу. Потім мені було дуже лячно. Гроші, які відклала на відпустку, почали танути: надто дорого коштувала їжа. Я почала шалено боятися, що вже не можу прогудувати свою родину. Хто я? Без своїх робіт ніхто. І ставало ще страшніше. Зранку ходила шукати дитяче харчування, хліб, свічки. Їздила брати газети, аби не сидіти вдома. Мене

мучило безсоння, і порятунком від нього був ранок. В одну з таких поїздок я випадково побачила батька своєї дитини. Він тягнув додому, обливаючись потом, автомобільний акумулятор... Перше, що відчула, — жаль: надто важко йому було. Але потім мені стало до болю шкода нас із сином: цей чоловік не дізнався, чи ми живі, чи потрібно нам щось, коли немає фактично нічого... І я немовби побачила світ інакше. Осягнула, наскільки вразливі ми були в цей час: моя стара мати, півторарічний син і я. Хоча й після цього не відчувала ненависті чи образи на нього. Ішов час. Я кидалася шукати роботу. Знову бігала містом по допомогу, воду, хліб... Шукала ліки від температури, медика, своїх роботодавців. Ходила пішки, лякалась обстрілів, носила воду... Багато чого ще. Відтоді минуло вже більш ніж два роки. І я точно знаю, що найлегша у світі вага — то вага моєї дитини на моїх руках, найсолодше — її дитячий молочний запах, найприємніше — обійми з нею, а найбільший із можливих страхів — за дитину... Ці два з половиною роки виявилися шляхом до себе. Без посад. Без кабінетів, бейджів, візиток, власного столу з комп'ютером, поваги керівників та оплачуваної відпустки. Без корпоративів та колег-приятельок.

Життя кожної окремої родини за ці два роки — певний шлях поразок та перемог. Один мій знайомий нарешті обійняв давно омріяну посаду, яку раніше зазвичай передавали у спадок. Чекати на неї він міг би ще років 30... І тепер щасливий, бо ж, попри все, реалізується професійно. Єдиний мінус — ця посада закрила йому в'їзд на неокуповані території. Але то була його лотерея. Моя колега довела всім, що може працювати будь-де й жити в будь-яких умовах, коли переселилася до Дніпра і знайшла омріяну роботу там. Другі дістали російське громадянство й узяли іпотеку на двокімнатну квартиру терміном 25 років. То їхній щасливий квиток, вони в цьому певні. За колишніх умов життя ніхто із цих людей ніколи не дізнався б, чого він вартий насправді, як проявить себе в екстремальних умовах життя, який шлях обере. Чи хоче хтось із них повернення минулого? Навряд чи, бо втрати будуть уже набагато серйознішими, бо найбільше з їхніх досягнень — це шлях до себе.

А я... Нині я справді знаю, що зможу виховати свою дитину сама. Я певна в собі. І для цього мені не потрібно мати в тилу три роботи. І найсолодше у світі для мене — то сон поруч із моїм малям. Такий-от шлях до себе відстанню у два з половиною роки. ■

А хто залишився?

Станіслав Васін

Після ліквідації польових командирів Мотороли й Гіві цілком закономірно постало питання: хто ж тепер очолює топ-рейтинг у «ДНР» серед тих, хто залишився? Треба сказати, що в угрупованні «ДНР» не діє звична ієрархічна драбина обійманих посад. У Донецьку «голова адміністрації» Олександра Захарченка може мати політичну вагу меншу, ніж командир незаконного збройного формування, а статус усередині угруповання багато в чому залежить від підтримки Москви. Тому рейтинг найвпливовіших людей «республіки» доволі умовний. По-перше, всі вони, хоч би на якому шаблї стояли в Донецьку, цілком залежать від московських кураторів. По-друге, сам шабель визначається не так фінансами тієї чи тієї особи, як посадою та належністю до однієї з московських груп, котрі й курирують події на не підконтрольних Україні територіях.

Перше місце тут посідає сам Захарченко. Йому належать мережа колишніх супермаркетів АТБ (нині «Первый республиканский»), записана на його дружину, частина доходів від ринку палива та української контрабанди, а також віднедавна «націоналізовані» ринки Донецька. Але загалом його статус тримається на московській протекції Суркова та своїх людях в основних «силових відомствах», що здатні придушити репресіями будь-яке невдоволення навіть серед сепаратистів.

На другому місці за впливом в угрупованні «ДНР» сьогодні Ташкент, він-таки Александр Тимофеев, «міністр доходів і зборів». Хоча формально відразу за Захарченком іде Денис Пушилін, «голова парламенту республіки». А Ташкент є «заступником голови ради міністрів». Але насправді саме Тимофеев набуває в Донецьку дедалі більшої ваги. Нещодавно він дістав за свій зовнішній вигляд прізвисько Герінг: на один із «офіційних» заходів «міністр» одягнув білу форму з погонами генерал-майора та масою медалей. У віданні Ташкента питання контрабанди вугілля, частково паливного ринку, який він ділить із Захарченком, відкриття бізнесу в окупації, присвоєні сепаратистами «Амстори» й узагалі все, що пов'язано з великими сумами валюти в «ДНР». Дехто з аналітиків не виключає навіть висунення його в майбутньому на перше місце з огляду на тотальне розчарування Захарченком в усіх соціальних шарах.

Третє місце передбачувано посідає Пушилін. Завдяки своїм неафішованим зв'язкам із колишніми регіоналами він утвердився на початку створення «ДНР» у статусі однієї з її основних персон. Тоді ж таки до нього перейшла й серйозна частина фінансових активів сепаратистів.

А після введення його в «мінський процес» Пушилін став обличчям угруповання, зокрема й на всіх «офіційних» заходах у Донецьку.

Від 2014 року його негласно вважають своєрідним зв'язковим між Ахметовим та «ДНР». З огляду на останні події в Авдіївці й тиск на ДТЕК це побічно підтверджено в самому Донецьку. По-перше, під час активних боїв за Авдіївку вперше за три роки війни під обстрілом опинилася резиденція Ахметова на «Дубку». Це можна вважати своєрідним привітом на кшталт відрізаної кінської голови у «Хрещеному батьку». По-друге, нещодавно з обійманої посади «міністра інформації ДНР» було усунуто таку собі Нікітіну, прямию ставленицю Пушиліна, пов'язану з його сім'єю. Самі сепаратисти відгукнулися про це так (коментар Ходаковського): «Ми знаємо, що вони використовують деякі українські ресурси на кшталт dn.ua, які працюють на пряму зв'язку разом із Міністерством інформації ДНР, і в нас є докази цього. Коли ми бачимо вкидання на українському боці, то це замовні вкидання наших, так би мовити, представників влади. Дуже соромно, що наше, так би мовити, Міністерство інформації кооперується з українськими ЗМІ й використовує наших ідеологічних супротивників, супротивників в інформвійні, щоб вирішувати свої дрібні завдання».

Четвертий шабель у нинішній донецькій ієрархії може бути відведено Максимові Лещенку, «голови адміністрації» Захарченка. Це своєрідний сирій кардинал угруповання «ДНР», якого экс-працівник СБУ й колишній лідер сепаратистів Ходаковський називав прямим «ставлеником Ахметова». І цілком може бути, що він наступний у черзі після Мотороли й Гіві на ліквідацію. Про реальне становище Лещенка в Донецьку судити складно, але до війни він мешкав у невеликій квартирі в Харцизьку, після чого став «військовим комендантом» цього міста. А з просуванням до Захарченкової «адміністрації» зайняв особняк у центрі Донецька. За словами того ж таки Ходаковського, жоден «голова адміністрації» не виконає жодного «указу» Захарченка, доки не порадиться з Лещенком.

Закінчує список теж непримітна постать, яка намагається триматись у тіні. Мова про Володимира Кононова (кличка Цар), «міністра оборони ДНР». Це, мабуть, єдина людина, за якою зберігся авторитет серед військових-найманців, що брали участь у боях іще зі Стрелковим. Досі таким був Моторола, але після його смерті й падіння рейтингу Гіві, а відтак ліквідації останнього саме Кононов лишився одним із найбільш шанованих серед бойовиків польових командирів. ■

Довіра

ОНУХ

Лягаючи спати, я припускаю, що будило збудить мене вранці о запланованій годині, ключ замкне двері моєї квартири, автомобіль не зупиниться серед вулиці, але не думаю про ці форми довіри в категоріях обіцянок, повинності чи зобов'язань. Будило, ключ й автомобіль не мають переді мною обіцянок, повинності чи зобов'язань. Я лише думаю, що ті предмети не підведуть мене, але ж то тільки предмети. Довіра між людьми має виразний моральний характер. Наші оцінки порядності чи добрих намірів мають значно більше моральне значення, ніж оцінки знань або вмінь, що теж є важливими умовами побудови довіри.

Коли шанований науковий журнал Nature опублікував порівняльне дослідження Wikipedia та Encyclopedia Britannica, що стосувалося широкої добірки наукових понять (термінів), з'ясувалося, що обидва джерела містять помилки. У Wikipedia їх більше, ніж в Encyclopedia Britannica, але різниця не дуже й велика. Опублікована в інтернеті Wikipedia має сотні мільйонів статей на всі можливі теми, і писали їх сотні мільйонів людей. Практично неможливо визначити, чи слід нам вірити Wikipedia менше, ніж традиційним друкованим книжкам, чи ні.

НАВІТЬ ЗАБЕЗПЕЧИВШИ НАШУ ДОВІРУ ВСІМА НЕОБХІДНИМИ УМОВАМИ, МИ ОДНАКОВО НЕ СТОРИМО ШИТА, ЯКИЙ УБЕРЕЖЕ НАС ВІД ПРИКРИХ НЕСПОДІВАНОК І РОЗЧАРУВАНЬ

Мабуть, найбільшим викликом для Wikipedia і, зрештою, всіх інших джерел є оцінка мотивації та порядності автора чи авторів. Якщо я знаю, що автор, редактор чи видавець має репутацію солідного та порядного, і водночас знаю, що брехня, якщо його зловлять на ній, здатна зруйнувати добре ім'я, це добрий знак. Він спонукає до довіри. Але довіри, що спирається на певні принципи.

Спочатку ми повинні визнати принцип поміркованої довіри або здорового скептицизму.

Wikipedia так визначає стан довіри:

1. Переконаність (віра і надія), що якійсь особі або інституції можна вірити.
2. Переконаність (віра і надія), що чийсь слова, інформація тощо правдиві.
3. Переконаність (віра і надія), що хтось має якісь уміння і здатний належно застосувати їх.

Ми тільки певною мірою можемо перевірити те, що кажуть нам люди. Щось можна перевірити в енциклопедіях, в інтернеті. Але ми не можемо перевірити те, що люди бачили власними очима і що чули.

Тому виникає потреба в основах довіри. Шотландський філософ Томас Рід (nota bene: інформацію про нього я знайшов у Wikipedia) вважав, що, наприклад, для опанування мови необхідна певна основна довіра. Якби ми не визнавали, що природна мова в принципі є віддзеркаленням речей, якими вони є, то не могли б пов'язувати слова з їхнім значенням, водночас стала б неможливою і комунікація. Тому ми апріорі маємо покладатися на акт довіри. Тут, щоправда, може з'явитися сумнів, чи здатен навчити нас мови індивід, який, на нашу думку, є патологічним брехуном.

Вирішальне питання, яке стоїть перед кожним із нас, полягає в тому, кому довіряти і навіщо. Яких доказів ми потребуємо, щоб довіряти або не довіряти, і чи завжди потрібні такі докази? Погоджуючись із потребою мати докази, ми схилиємося до думки, що довіра підлягає нашому контролю, але кожен із нас пересвідчився, що довіряє одній особі, але не довіряє іншій, спираючись свою довіру на віру або брак її. Часто трапляється, що ми цілком несподівано відчуваємо довіру або її відсутність, спираючись на чисту віру, і не здатні пояснити, як ми дійшли до цього. Зате, щоб змінити той стан довіри або її відсутності, сподіваємося, що нам вистачить аргументів, які можна верифікувати.

Якщо пощастить, ти зустрінеш у житті одну або дві людини, яким можна довіряти без обмежень. Більшість із нас довіряє різним людям різною мірою і в різних справах. І все-таки ми приречені на довіру, якщо йдеться про знання, які нам передають, і це як в особистому вимірі, так і в суспільному. Ми довіряємо нашим родичам, учителям, друзям і знайомим, довіряємо навіть ЗМІ, хоча, мабуть, живемо в добу постправди й «альтернативних фактів». Навіть знання про дату нашого народження спирається на довіру, що нам сказано правду. Ми не змогли б жити, якби не були відкриті до стану, який називаємо довірою. Навіть забезпечивши нашу довіру всіма необхідними умовами, однаково не створимо щита, який убереже нас від прикрих несподіванок і розчарувань.

Німецький філософ Георг Вільгельм Фрідріх Гегель вважав, що перший закон логіки — діалектичний, закон, згідно з яким кожному правдивому твердженню відповідає правдиве заперечення, кожній тезі — антитеза, з яких потім утворюється синтез. Отже, правда і брехня об'єднуються і не є принциповими протилежностями. Суперечності мислення ведуть через діалектичний процес до правди (це все за Wikipedia). «Однак певної миті Гегелю саянула думка, що пізнанню можна довіряти, а можна й не довіряти». Тридцять років тому я помістив цей вислів на полиці своєї книжкової шафи. А сьогодні мені саянула думка, чи я й далі повинен довіряти цій сентенції Гегеля. Завжди довіряю, навіть якщо моя довіра спирається на чисту віру.

А якщо я скажу: «Довіряю, отже, існую»? ■

5

ПРЕДСТАВЛЯЄ

ЩОСУБОТИ
10:10

ЩОНЕДІЛІ
13:10

МОДНЕ ЗДОРОВ'Я

із Веронікою Ухалковою

Усе про сучасні тенденції здорового способу життя, дієтології, фітнесу та краси.
Корисні поради від найвідоміших експертів та несподівана правда про наше здоров'я.

Центр німецької мови
Партнер Goethe-Institut

ЗНАЙДИ В СВОЄМУ МІСТІ!

ЛУГАНСЬК *

✉ luhansk@slz.org.ua

ЛУЦЬК

☎ 097 150 79 63

✉ luzk@slz.org.ua

ЛЬВІВ

☎ (0322) 39 47 67

✉ lwiv@slz.org.ua

МЕЛІТОПОЛЬ

☎ 098 484 53 76

✉ melitopol@slz.org.ua

МИКОЛАЇВ

☎ 097 281 63 88

✉ mykolajiw@slz.org.ua

ОДЕСА

☎ (048) 715 01 20

✉ odessa@slz.org.ua

РІВНЕ

☎ 098 846 91 20

✉ star2009t@gmail.com

СІМФЕРОПОЛЬ

✉ simferopol@slz.org.ua

УЖГОРОД

☎ 050 516 59 75

✉ uschhorod@slz.org.ua

ХАРКІВ

☎ (057) 706 34 13

✉ charkiw@slz.org.ua

ЧЕРНІВЦІ

☎ 050 981 62 48

✉ tscherniwzi@slz.org.ua

ВІННИЦЯ

☎ 096 443 84 60

✉ winnyzja@slz.org.ua

ДНІПРО

☎ (0562) 47 03 21

✉ dnipro@slz.org.ua

ДОНЕЦЬК *

✉ donezk@slz.org.ua

ЗАПОРІЖЖЯ

☎ 099 113 57 91

✉ saporischja@slz.org.ua

КРОПИВНИЦЬКИЙ

☎ 096 552 15 92

✉ kropywnyzkyj@slz.org.ua

* Центри німецької мови у Донецьку та Луганську тимчасово закриті.